fiinţa românească

revistă de cultură

2

PARIS

FUNDAȚIA REGALĂ UNIVERSITARĂ CAROL I

1964

fiinţa românească
revistă de cultură

2 1964

COMITETUL DE REDACŢIE:
Mircea ELIADE, Vintilă HORIA, Virgil IERUNCA
Emil TURDEANU, V. VENIAMIN

ADMINISTRAŢIA:
INSTITUT UNIVERSITAIRE ROUMAIN CHARLES Ier.
13, Avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

COLABORATORI :

Constantin AMĂRIUŢEI — D. C. AMZĂR — Alexandru ARC — L. M. ARCADE — Ştefan BACIU — Ion BARBU — Antoaneta BUDISCO A. BURILIANU — George CIORĂNESCU — Ioana CRISTU Mircea ELIADE — Ion FILIMON — N. A. GHEORGHIU — Vintilă HORIA — Virgil IERUNCA — Ionel JIANU — E. LOVINESCU Monica LOVINESCU — Grigore NANDRIŞ — Mihai NICULESCU Mircea POPESCU — Ion PÂRVULESCU — Vasile POSTEUCĂ A. ROMANESCU — Yvonne ROSSIGNON — Sanda STOLOJAN Mihai TĂCUTU — Emil TURDEANU — Laetitia TURDEANU-CARTOJAN — V. VOICULESCU — Şerban VOINEA

Publicaţiile pentru recenzii şi note se vor adresa fie unuia dintre membrii Comitetului de Redacţie, fie, în două exemplare, la sediul Fundaţiei: 13, avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

ființa românească

revistă de cultură

2

PARIS

FUNDAȚIA REGALĂ UNIVERSITARĂ CAROL I

1964

V. Voiculescu

PATRU POEME INEDITE

PRIZONIERUL

Uneori, calcă cineva în inima mea,
Calcă aprins, par'că s'o ia.
O măsoară'n jos şi'n sus.
Eu tac, ascult şi adast supus :
O fi boala, o fi moartea.
Nu mă răsvrătesc, asta mi-e partea.
Mă doare dar nu mi-e frică,
Numai inima se face mică, mică...
Intr'o noapte paşii largi, tot mai largi...
«Domol, inimă, că te spargi —
Strig la ea — eşti nebună ?»
Ea-mi bate în urechi să-mi spună :
«Omule, scoală, este El !»...
«Care El ? Cine ? Stai niţel !»...
«El, Domnul, gâfâie ea.
Ne măsoară cu pas de stea.»
Eu dintr'odată îmi pierd tăria
Cataractă mă inundă bucuria :
«Oho, Te-am prins, Doamne, nu mai scapi, Te ţiu prizonier !»
«Bine, zâmbi El, ţine-mă o clipă.» «Ah, gemui, pier...»
O clipă inima mi se făcuse Cer.

Duminecă 2 Decembrie 1951
Bucureşti

MOARTEA

Se simțea... Nu ca o umbră,
Nu ca o rece suflare,
Nici ca un duh de destrămare...
Poate, ca un zâmbet pe o'ncruntare,
Poate, o lumină dintr'o stea sumbră
Învăluită de depărtare.

Sigur n'avea aripi, nu fâlfâia...
Nu era nici fiara la pândă...
Mai curând blândă
— Negru fior de'ntrebare —
Așteptare în nemișcare grea :
Nu ofilea floare, nu dobora stea,
Dar toți știam că este Ea :
Venise să-l ia.

Bolnavul a auzit ? A văzut ?
Privirile-i până atunci călătoare
Se ațintiră în necunoscut :
«Cine te-a trimis ?» bâigui încetinel.
«Ah», a oftat adânc, «El» ?

Pleoapele-i coborîră hotărîtoare...
Dintr'odată, neașteptat, au stătut
Tot sbuciumul și scâncetul de pân'adineaur...
O cumplită liniște, o cumințenie spăimântătoare,
De dincolo de om, au căzut
Cu zâmbet de aur
Pe masca de lut.

1951 Ziua întâi de Crăciun
București

INTÂMPINARE

Crud, vrăjmaș, fățarnic, sterp ca țintirimul
Cu trufașe ziduri : fui Ierusalimul...

Ferecat în neagra buche a vieții
Am ucis în mine solii și profeții...

Dar o Bucurie, soră cu Vecia,
Imi surpă 'ngrădirea, mistuie urgia.

Azi deschid pașilor asinii :
Intră, Te întâmpin Doamne al Luminii.

N'am stâlpări nici straie să-ți întind la poale :
Streanța unei inimi îți aștern în cale.

Florii, 1954
București

DIN ULTIMELE SONETE (IMAGINARE) ALE LUI SHAKESPEARE

CLIX

Din clarul miez al vârstei râd tinereții tale,
Trufașa-ți frumusețe în față o privesc
Și ochilor tăi, aștri tulburători de cale,
Opun intensu-mi geniu în care se topesc.
Mă 'nfățișez cu duhul, nu te sărut pe gură,
Plecat ca peste-o floare te rup și te respir
Și nu mai ești de-acuma trupească, o făptură,
Ci un potir de unde sug viața și strâng mir.
Nu-mi număr anii, seva nu stă în gingășie,
Cu ideala forță mi-apropriu ce mi-e drag,
Infig virtuți și patimi la marea poezie
In care, fără urme de pulbere târzie,
Te-amestec și pe tine, cu sila : pentru mag
Pământul n'are margini, nici cerurile prag.

Joi 2 Dec. 1954
București

CCV

Știu și-o voiesc : aceasta mi-e ultima viață...
Nu mai renasc de-acuma, căci, iată, te-am găsit... :
Deschizi eternitatea... In pacea ei măreață
Se 'ncheie rătăcirea c'un glorios sfârșit... :
Sunt mai bătrân ca moartea, născut mai înainte
Ca stricătoarea-i umbră să fi intrat în lume ;
Am supt nemuritorul sân al iubirii sfinte
In rând cu arhetipii fără de veac nici nume...
Dă-mi mâna... nu-i nevoe de-aripi : o'mbrățișare,
Misterioasa carne se face duh în noi ;
De dincolo de ceruri se 'ntinde-o așteptare
Perechea cea pierdută să vie înapoi...
Ce aștri sus acolo, cad jertfă împlinirii,
Injunghiați pentru ospățul de foc al regăsirii ?

Duminecă 18 Sept. 1955
București

E. Lovinescu

MĂLURENII

Fragment

In 1963 s'au împlinit 20 de ani de la moartea lui E. Lovinescu. Pentru a-i cinsti memoria, publicăm aici un fragment din romanul inedit *Mălurenii*, despre care criticul spune în testamentul său că este cea mai mare lucrare a vieții lui. Romanul, cuprins în opt caete, numără 4110 pagini de manuscris. E. Lovinescu l-a revăzut și rescris până la pagina 3322, moartea surprinzându-l înainte ca această operație de revizuire să fi fost dusă la capăt. Romanul a fost scris între 13 Iulie 1940 și 8 Martie 1942 și nu s'a publicat din el, după câte ne amintim, decât un singur fragment, în *Curentul Familiei*.

Dat fiind cadrul restrâns pe care-l poate oferi o revistă, alegerea fragmentului de față nu s'a făcut după criterii estetice. Intr'un număr atât de mic de pagini, era printre puținele capitole de sine stătătoare. El nu poate oglindi deci complexitatea și bogăția epică a acestui roman-fluviu, adevărată frescă a societății moderne românești. Pe de altă parte, dat fiind că dispunem la Paris de manuscrisul original, în prima sa versiune, și nu de copia revăzută, cititorul se poate izbi de repetiții și neglijențe de stil pe care E. Lovinescu le-ar fi înlăturat într'o versiune definitivă. Pentru istoria literară însă, din care caută să-l izgonească azi criticii comuniști, aceste pagini puține, alături de celelalte mii ce vor trebui publicate într'o zi, sunt de un interes capital. *Mălurenii* întregesc personalitatea artistică a aceluia care a fost, în epoca dintre cele două războaie, o figură dominantă a literelor românești.

V. I.

... (Sergiu) se întoarse în oraș și se opri la un restaurant rusesc servit de «contese» adevărate, rusoaice, unele date ca autentice «dame de onoare» ale împărătesei, de tineri foști ofițeri din garda imperială, în orice caz, epave ale unei catastrofe fără precedent în istorie. Dădu peste Puiu Cantuniari și cu alți doi prieteni: un prinț decavat, Hangerli, poreclit «cap de mort», slab, scheletic aproape, fără vârstă, crescut parcă în vată, așa era totul delicat în el, cu membrele fine exangue, degenerat, cu un cap osos, feminin, cu ochi scobiți în fundul orbitelor, cu largi cearcăne cenușii în jur, cu părul rar, cu mișcări compasate, învârtindu-și întruna pe deget monoclul pe șnur, și un sculptor de origină german, înalt, voinic, vast, cunoscut mai mult prin chefurile lui decât prin originalitatea talentului. Puiu invitase la masa lui pe o tânără aristocrată rusă, din personaiul de conducere al restaurantului, pe care i-o prezentă lui Sergiu sub numele de contesa Tatiana Vassilievna Kolossov. Nu fusese damă de onoare a țarinei, dar era din marea aristocrație a Moscovei, avusese un logodnic, ofițer într'un regiment de gardă, care murise în luptele dela lacurile Mazuriene, iar ea reușise să scape din ghiarele bolșevicilor după mari peripeții și să treacă malul Nistrului ; era o femeie distinsă, cu atitudine rezervată, enigmatică, nu-și povestea decât discret, reticent, întâmplările vieții... Puiu îi lăuda frumusețea, el veșnic îndrăgostit de frumusețea tuturor femeilor, finețea aristocratică a mâinilor, atitudinea hieratică, misterioasă a întregei ei înfățișări. Tatiana primea elogiile fără să zâmbească, ca ceva cuvenit ori strein de dânsa. El îi propuse să vie la dânsul să pozeze pentru salonul apropiat de primăvară ; i-ar face un portret cu titlul «Misterul slav» ; găsea într'însa Madona, toată poezia și taina stepei rusești, ceva îndepărtat, nostalgic, nesfârșit, cu o privire absentă, enigmatică. Strang, mai realist, îi luă mâinile și i le palpă ca pe o bucată de lut ce se așteaptă frământată, le amănunțea finețea, — și o invită pe contesă să pozeze în atelierul lui ca să-i facă un bust, mare, să nu se reflecte sălbăticia stepei ci nostalgia idealului, a vieții fără sânge, aristocrația unei vase de flori de seră, rară. Tatiana binevoi să zâmbească la naivitatea lui Strang, spunându-i că pentru astfel de portret i-ar servi mai de grabă prințul Hangerli, care tocmai atunci dispăruse de la masă ; toți știau că se dusese la toaletă pentru a-și face singur o injecție de morfină ; în adevăr, nu întârzie să se întoarcă, însuflețit de o stranie lumină în ochi. Ii propusese, glumind,

să facă din Tatiana eroina unei piese de teatru cu peripețiile tragediei ei... Toți voiau să facă dintr' însa un model, numai el nu știa cum să o cânte; ar fi fost bucuros s'o inițieze în plăcerile beției reci... Tatiana declină cu tact invitațiile, fără să le refuze ; nici chiar seringa prințului nu părea că o respinge ; lăsa deschisă portița unei posibilități în viitor ; deocamdată era îngrijorată cu mersul afacerilor, neavând încă consolidată o clientelă certă, largă, așa cum era în cabareturile de noapte ale Moscovei, unde petrecerile cu lăutari în cabinete separate continuau până în zori, cu șampanie și icre negre...

După nervozitatea, după felul sumbru cum intrase și se așezase la masă, după neputința lui de a se integra în conversația ce se învârtea în jurul «contesei», a frumuseții ei ermetice și distante, negăsind niciun compliment, Puiu înțelese că Sergiu era tulburat, că trecea printr'o mică dramă sufletească... Era spiritual, dar nu și rău; gluma lui nu sgâria și nu căuta să obțină satisfacții din starea de inferioritate a partenerului. Mai era în el și un fel de spirit de transacțiune și de vânzător de sclave prin escalele Levantului. Avea și teoria cuiului care scoate pe cui; femeile sunt făcute pentru plăcere și nu pentru a ne face să suferim ; avusese o mie de femei, se lăuda el, dar nu iubise pe niciuna ; se purtase totuși totdeauna atent cu dânsele... Teoria fusese și a lui Sergiu, o practicase și el toată viața și iată că acum suferea de pe urma unei femei; și ideea că Sidonia l-ar putea înșela îl scurma ca o ghiară. Era absurd. Puiu îl găsi funebru ; comandă o sticlă de șampanie, pe urmă alta ; sub influența seringei, prințul Hangerli, căruia îi sticleau ochii în «capul de mort», deveni spiritual, plin de un haz macabru, povestind, cavernos, scene toate de adevărat guignol, la Paris, cu viața lui paradoxală a tuturor exaltărilor simțurilor prin gama complexă a stupefiantelor ; masiv, imens burete celebru prin capacitatea lui de absorbire, Strang privi cele câteva sticle de șampanie ca o modestă introducere, comandă altele ; contesa binevoi să iasă și ea din rezerva obișnuită de a atinge numai mâncarea și a-și umezi doar buzele prin cupele de șampanie, simplă formalitate de ospitalitate, începu să și le soarbă substanțial cu o vădită plăcere. Sergiu era tot încruntat și mizogin ; bea mai vârtos... Strang începu a deveni însă gălăgios, având «vinul» sgmotos, cu aparențe agresive; masa devenea prea furtunoasă, pentru decența localului plin cu familii liniștite. Cel puțin așa-i păru Tatianei atentă la bunul lui renume și făcu cu ochiul

lui Grișa, maître d'hôtelul, fost și el căpitan activ de gardă, care cu doi chelneri tot ruși, îi mutară într'un «separeu», în protestările vehemente ale lui Strang, care nu voia să se despartă de sala de restaurant pentru a asculta orhestra de cazaci de la Don, pretindea el, dar Puiu susținea că voia să rămână din pricina capelei de dame rusoaice, care alterna cu orchestra cazacilor de la Don... Numai când văzu că «separeul» era aproape și că muzica se auzea tot atât de bine ca în sală, consimți. Lăsă șampania ; comandă un punch... voia să se încălzească : deveni guraliv și fanfaron, lăudându-se cu strașnicele lui chefuri monstre, figura lui mare, blondă, roșie, rotundă ca o lună plină se lumină de o flacără de lampion, un Gambrinus uriaș cu plete blonde, plin de bere — căci șampania era numai un accident în chefurile lui, care se desfășurau mai ales în berării, vechi obicei al anilor de studii de la München. Avusese o nevastă frumoasă, brună, «Țigăncușa», cum îi spuneau toți, fostul lui model, culeasă în cine știe ce mahala a capitalei ; o femeiușcă cu corp armonios, cu ochi și păr negru ca mura, cu o ușoară mustăcioară deasupra buzei cărnoase ; câțiva ani perechea colosului blond și bărbos și a porumbiței brune, floare bucureșteană, fu un punct de atenție a trecătorilor Căii Victoriei și a localurilor de noapte pe care le frecventau; păreau că se iubesc cu o violență sensuală vizibilă în toate mișcările lor, ale lui lacome, ocrotitoare, ale ei supuse, topite în vastitatea persoanei lui joviale, învelită adesea în pelerine umflate ca de vânt... Acum doi ani cronica ziarelor fu plină de o dramă sentimentală: părăsită, «Țigăncușa» Mica Strang omorîse cu un foc de revolver pe tânărul avocat Gaby Marțian, amantul ei. Urmă un proces senzațional, în care Strang se arătă «sublim», făcându-se apărătorul nevestei lui. Luând asupră-și toată crima din pricina vieții lui dezordonate care-l făcuse s'o neglijeze... Mica fu achitată, dar Strang divorță de ea... De atunci el se afundase într'o viață de beții, părăsindu-și din ce în ce mai mult meșteșugul lui de sculptor. Avea pretenții de campion al băuturii, și căuta omul care să-i țină piept... Nimeni din cei de față nu-i disputa întâietatea... Puiu ținea la chef, dar superficial, nu atât prin cantitatea băuturii, cât prin rezistența față de oboseală, a discuțiilor, a palavrelor prelungite în jurul paharelor de șampanie... Prințul Hangerli degusta numai șampania ; beția lui era alta, aproape imaterială, plină de extazuri euforice, urmate de mari depresiuni. Își tocase de mult averea cu femeile

și cărțile și recurgea acum la morfină pentru a-și uita dezastrele. Trăia de pe urma vieții de cluburi, unde avea mari prietenii de oameni de clasa lui, dar și de noi îmbogățiți, măguliți să-i treacă câteva mii de lei «la nevoie», ori să-l primească ca anexă în chefurile lor — deși de unii «Cap de mort» la masa verde era privit ca un aducător de nenoroc, «il me fiche la guigne» devenise aproape un cuvânt de ordine ; din contradicție, alții spuneau că aduce noroc, chemându-l la ei cu ostentație. «Cap de mort» se preumbla astfel de la o masă la alta, chemat sau alungat, când mascotă, când sperietoarea norocului ; nu-l mai umilea, pentru că-și găsise deslegarea tristeților în licoarea opalină ce-l transpunea într'o lume de irealitate și de beatitudine... Sub acțiunea morfinei avea o deșteptare a simțurilor, devenea un «causeur» plăcut, atent, sau uneori funambulesc ; avea gesturi feminine, delicate, galante, de adevărat prinț, se purta cu Tatiana ca cu o adevărată contesă într'un palat din Moscova, (*indescifrabil*), într'o franțuzească rafinată, fără supralicitații de graseiare, în ținută de salon. Contesa răspundea și ea la această galanterie cu aceleași bune maniere ; alba ei figură trasă, diafană, fără pic de sânge, cu ochi absenți, enigmatică, se însufleța cu o ușoară lucire rozată ; zâmbea grațios arătându-și dinții mici. Nimic din ea nu te-ar fi făcut să bănuești că prezența ei s'ar fi putut explica numai din intenția de a stimula consumația scumpă de șampanie și de liqueururi la care trecuseră; ea însăși bea cu atâta decență și avea un aer atât de rezervat la o comandă nouă, mai ales când se schimbau băuturile, încât prezența ei mai mult înfrâna și îndemna la măsură și cuviință; e drept că Strang nu ținea seama de astfel de sugestii. El voia să se arate campion... Sergiu nu era un mare băutor și nu putea disputa campionatul lui Strang. Nu era un Mălureanu, vrednic urmaș al lui Pană Celibiu, al Clucerului Grigore și al lui taică-su Filipache, pe care-l apucase, și ținând chefuri la Râmnic câte trei zile ori câte o săptămână la culesul viilor la Dealul Mare. El era om de restaurante de noapte, cu orchestre, cu băuturi fine, dar nu în cantități mari, ori de cafenea cu camarazii ; nu frecventa grădinile de vară și nu lua lăutarii după dânsul. Rar se pomenise beat ; din cât era el de aprig și de categoric, atunci devenea mălăeț, duios și lăcrimos... Venise ațâțat împotriva Sidoniei ; de când spărsese vasul de Murano, ar fi vrut parcă să spargă toate vasele, toate farfuriile ; tovarășii de masă constituiră pentru dânsul o fericită diversiune. Puiu îl amuza

totdeauna cu spiritele lui, cu (*indescifrabil*) lui plăcută, care căuta acum să-i fie și mai agreabil de când băgase de seamă agitația în care se afla, și Strang îl interesa cu fanfaronada lui de bețivan solid, cu gesturi largi și glas de uragan, de se uitau necunoscuții ca să vadă dacă nu e la mijloc o altercație, și «Cap de mort» îl interesa prin vițiul lui ce-l ridica deasupra însăși decrepitudinii lui, îl interesa mai ales contesa Tatiana, albă de var, diafană, cu vine albastre vizibile sub pielița transparentă a tâmplelor, rece, demnă, rezervată, neplângându-se de situația ei. Furia lui destructivă deveni o amărăciune de ordin general asupra vieții, asupra dragostei, a femeii. Când paharele se înmulțiră, ne mai putându-le ține socoteală, el se muie și mai mult ; era un filozof amar, sceptic și înduioșat asupra lui însuși. Puiu căută să-i risipească atenția de la obiectul suferinței lui, pe care-l bănuia în Sidonia, arătându-i toate posibilitățile femenine ce i se prezentau, lăudându-se cu femeile pe care le-a avut, cu relații numai amabile, fără plictiseală, fără gelozie, care durează o zi, o săptămână, o lună — și nu mai mult de câteva luni, pentru a nu deveni tiranii sau automatisme. Sergiu dusese și el aceeași viață până acum — frate de cruce cu Puiu și cu atâția alții, tipuri esențial venerice... Era acum însă altul ; uitase de indignarea și de drama prin care trecea și în care presimțea că se va înfunda ; uitase chiar de infidelitatea presupusă a Sidoniei și se înduioșa asupra acestor doi ani de dragoste cu tot ce-i adusese neîncercat până acum ; Puiu insista mereu să-l blagheze asupra sentimentalității, bucuros totuși că-l vedea lunecând de la indignarea mută la înduioșare ; își proslăvi «sistemul» lui ca cel bun, adevărat, garantat împotriva «intemperiilor amorului», cum spunea el. Sergiu, pe jumătate trecut de linia luciditații, îl apostrofă:

— Ascultă, Puiule, ai avut o mie de femei...

— O, o ! Imi cedezi și pe ale tale.

— On ne prête qu'aux riches. Voiam să-ți spun că ai cunoscut o mie de femei, dar experiența femeii se capătă mai bine de la o femeie, decât de la o sută: dar pentru asta nu ajunge să o ai, ci și să o iubești...

Contesa Tatiana se îmbujoră ușor cât îi îngăduia fața ei exanguă, zâmbi grațios și-i strânse mâna lui Sergiu, ca și cum i-ar fi adus ei un omagiu personal. Incurajat, înduioșat, Sergiu se lansă într'o pledoarie lirică. In eroarea animalică a lui Puiu trăise și el atâți zeci de ani : femeia, un object de plăcere superficială, pur fizică, amnar și cremene;

o carte luxos legată în piele, cu fermoare de bronz aurit și înăuntru trei-patru foi de pergament cu enluminuri... Și pe urmă ? Atât... Întorci o foaie... întorci două. Intorci a treia... întorci a patra — și s'a isprăvit cartea... S'a isprăvit femeia. Asta-i femeia ? Te plâng dacă ai rămas la vârsta ta la această cunoștință superficială a femeii, care e egală cu a n'o cunoaște deloc ; când n'o cunoști speri cel puțin că într'o zi ai să le închizi; când ai ajuns la cincizeci de ani răsfoind-o, nu mai e speranță că ai s'o cunoști vreodată. Și după ce ai răsfoit cartea de patru pagini, treci la alta cu capitole schimbate, marochinerie, mătăsuri multicolore... și înăuntru tot cele patru pagini de pergament cu caractere ușor descifrabile. Și pe urmă ce-ți rămâne... altă carte și alte cărți. O mie de cărți care sunt în fond aceeași carte ; din citirea cărora nu poți ieși decât cu desgust ; toate cele o mie de femei nu fac o femeie, pentru că nu sunt privite în esența lor, prin iubirea care luminează, transfigurează, înobilează mizeria de a fi, de a exista. Dacă iubești cu adevărat o femeie, găsești în ea o mie de femei, toate femeile, o gamă infinită de plăceri, de sensații, de sentimente.

— Și foarte mult sbucium, îl întrerupse ironic Puiu.

— Sbuciumul este și el o parte esențială a vieții, a iubirii.

El, care acum două ceasuri sdrobise vasul de Murano și sufoca de bănuiala că Sidonia îl înșela, și de rușinea de a nu i-o striga în față cu violență sdrobind-o, sub puterea alcoolului își uitase durerea și ura, și preamărea în Sidonia însăși femeia cu toate resursele ei, se înduioșa asupra propriei lui suferințe judecând-o ca o parte integrantă a iubirii, pe care trebuia să o suporte pentru a înțelege toate formele iubirii, privită ca un ansamblu necesar cunoașterii.

Strang, care până acum spărsese cu glasul lui tonitruant toate geamurile și oglinzile separeului, mugind și refrene ale orchestrei cazacilor ale căror cântece veneau în valuri, campion la beție, îi cedă și el sub forma înduioșării și a unor lacrimi apoase ce i se scurgeau din globurile albastre ale ochilor ; durerea lui era mai sgomotoasă și de expresie populară, cu bătăi de palmă grasă peste piept.

— Așa-i, măi (nu putea vorbi altfel, deși numai el vorbea românește; contesa înțelegea deajuns ca să priceapă schimbarea tonului și căderea nivelului), Sergiu are dreptate ; o femeie pe care o iubești e unică ; n'o poți înlocui cu o mie de femei chiar de ar fi mai frumoase : ceeace

arată că nu femeia în sine importă ci dragostea, mă, și ea nu se manifestă decât o singură dată în viață și numai pentru o singură femeie care, dacă te-a lăsat, rămâi sterp și pustiu.

Și ca și cum s'ar fi obosit de atâta cugetare abstractă, își propti capul in pieptul vast, lăsând să-i cadă pe plastronul cămășii două lacrimi apoase, apoi tremurându-și creștetul :

— Mă, Mica mea, voi nici nu știți ce femeie era Mica mea, ce perfecție de tanagra avea, ce forme pline, curbe și totuși grațioase avea, ce sâni, ce pulpe avea, ce buze avea... (și își ținea capul între mâini bocindu-se ca după un dezastru). O singură femeie, Mica mea ? Toate femeile... o puneam să se preumble prin casă goală, mă, era de o perfecție de linie, de arcuri voluptuoase, cu un păr negru până la genunchi... cu ochi de (*indescifr.*) și cu o flexibilitate, mă, de nuia tânără... mă, o posedam de o mie de ori cu ochii și cu degetele care o modelau ca o plastilină caldă... și câte ispite și câte voluptăți avea în ea, ce farmec de a te reține și de a te scufunda în ea, de a uita de viață, de a-ți amorți conștiința... Mă, era o vrăjitorie unică a dragostei, un isvor de tinerețe... Și pe o așa femeie a părăsit-o nemernicul ăla de Marțian... spune tu, mă, dacă nu-și merita soarta ?

Situația unui soț care își justifică soția că și-a ucis amantul pentru că a părăsit-o era atât de paradoxală, încât toți ciuliră urechile și pe buzele lui Puiu se amuți ironia cu care-i ascultase teoriile până acum.

— Auzi, mă, să o părăsească pe Mica mea pentru că voia să se însoare cu o fată cu zestre... auzi, mă, ticăloșie. Pe cine, pe Mica mea, cea mai desăvârșită creatură ce a ieșit din dalta unui sculptor... care ajungea să mă privească galeș pentru ca să răscolească toate pasiunile din mine, să o părăsească pe dânsa ! Auzi, mă, nemernicul ! Spuneți, mă, nu-și merita glonțul, ticălosul ? Cât trebue să fi suferit mititica, văzându-se părăsită, ea care merita s'o adori în genunchi ! Cât trebue să fi suferit ca să ajungă să-l împuște, ea care nu pusese niciodată mâna pe un revolver ! Mâna nu i-a tremurat... l-a suprimat ca pe un câine dintr'odată, cu un singur glonte. Auzi, mă, s'o înșele pe Mica mea, — continua el să se bocească indignat.

Nimeni nu râse de ridicolul lui Strang, într'atât suferința lui era de sinceră și de profundă. Tatiana, care nu înțelesese decât pe jumătate, ceru lui Hangerli să-i explice. Când pricepu, nici ea nu zâmbi, înțelese

tragicul situației, deveni mai albă, mai emoționată. Dar Strang își dăduse drumul și nimic nu-l putea opri.

— Eu i-am spus judecătorului : «Nu-i faceți nimic, domnule judecător, că nu-i vinovată. L-a pedepsit cum merita. Auzi, domnule judecător, să o părăsească pe Mica mea, un ticălos, un nemernic ! Ii trebuia dumnealui zestre mare : nu se mulțumea cu ce avea Mica, o frumusețe de corp, modelat de cel mai mare sculptor al lumii și un foc de pasiune în care ardeai ca un pai. N'o merita, n'a știut-o prețui, n'a știut găsi ceeace a pus natura într'însa mai de preț, frumusețe și voluptate... dumnealui îi trebuia o domnișoară dela Botoșani, o fetișcană lălâie, clorotică, cu coșuri pe ea, căci am văzut-o... să o părăsească pe Mica mea pentru așa stârpitură numai pentru că avea zestre. Bani voia ! Poc ! poc ! și l-a suprimat Mica, ca pe un câine. Spuneți și dumneavoastră, domnule judecător, dacă n'a făcut bine, dacă nu-și merita soarta, ticălosul.

Ca toți oamenii beți, Strang revenea mereu la obsesia lui, bătucind același loc, aproape cu aceleași cuvinte.

— Da judecătorul mi-a zis : a ucis și o vom judeca după legile celor care ucid. Jurații vor cântări vina Micăi... dar dumneata ca soț n'ai nimic de zis că Mica te înșela cu avocatul ?

Toți rămaseră atârnați de buzele lui Strang, așteptând să vadă cum va răspunde la întrebarea ce le plutea și lor pe buze.

— Credea, reluă bonom Strang, credea judecătorul că m'a înfundat... că adică cum de am admis ca Mica să mă înșele... Mai mai să mă întrebe de ce Mica l-a ucis pe avocat pentru că o înșela și eu n'am ucis-o pe dânsa pentru că mă înșela... Auzi, mă, întrebare ! Ce, eu sunt Mica ? Eu sunt un vițios și bețiv căruia Dumnezeu nu i-a dat decât mâinile ca să cioplească piatra și să frământe lutul... Ce, eu sunt Mica ? Auzi întrebare ! Am eu dreptul pe care-l are ea ? Pe mine mă înșela și pe urmă am aflat că nu numai cu avocatul, ci și cu alții... Cu ce o meritam eu, ca să fie numai a mea ? Cu mutra asta a mea ? cu burta asta plină de bere ? Cum putea să se mulțumească numai cu mine ? Dar ce știa judecătorul cum era făcută Mica, de câtă perfecție era în sânul ei, în șoldurile arcuite ? Lăută, mă, amforă, mă, din care nu-ți mai potoleai setea, oricât ai fi băut. Cum să-i pot eu pretinde ei să-mi stâmpere numai setea mea ? Cum aș putea fi atât de absurd ?Sunt atât de fericit

că mi-a dat cât mi-a dat. Dar să o părăsească nemernicul ăla... să nu-i fie recunoscător de ce i-a dat ? Nu, nu, domnule judecător, dacă aș fi știut eu, l-aș fi împușcat eu cu mâna mea. Asta-i singura ei vină că nu mi-a spus mie... că a tras ea... și a pătimit... biata mititică, șase luni de prevenție cu toate asasinele și hoațele, în loc să-i fac eu dreptate. Și le-am spus-o și lor, juraților, și jurații au fost oameni, m'au înțeles și au achitat-o. Au achitat-o da, dar nu i-au putut nimici cele șase luni de Văcărești care au sdrobit-o, a ieșit ca o umbră, și i-au sdruncinat și sufletul... pușcăria a doborît-o pe Mica mea...

Omul vorbea, vorbea, absurd și grandios, luând tuturor pofta de a zâmbi, de a-l iscodi, găsindu-l prea sublim în candoarea lui pentru a-l clătina. Tot mai impresionată, contesa îl întrebă pe Hangerli ca să-i explice ce spunea Strang de închisese gura tuturor. Când înțelese, se îmbujoră iarăși de o undă trandafirie, și, naivă, îl întrebă :

— Et qu'est-elle devenue, votre Mica ? Est-elle morte ?

Ceilalți ce știau povestea Micăi, care abia scăpată din închisoare se încurcase cu avocatul care o apărase, apoi fugise cu un ofițer în provincie și divorțase de Strang, rămaseră o clipă angoasați în fața întrebării Tatianei. Dar Strang era unul din acei somnambuli ce nu se trezesc din mersul lor pe streșinile casei chiar atunci când sunt strigați ; el nu rămase interlocat în fața întrebării contesei, ci răspunse duios, împăcat în sine:

— Biata Mica a fost mai mare decât îmi închipuiam ; după ce a ieșit dela Văcărești n'a mai voit să se mai întoarcă la mine ; spunea că m'a desonorat — auzi, mă, Mica m'a desonorat pe mine ; eu care nu mă credeam vrednic să-i sărut picioarele. Am voit s'o duc acasă, am implorat-o, am plâns... dar ea n'a voit cu niciun chip. Nu și nu că m'a desonorat... că ea mi-a stricat cariera mea de sculptor... că m'a făcut de râs în ochii lumii... că mai bine se omoară decât să mă mai compromită... De geaba am stăruit și m'am rugat... n'a voit în ruptul capului. Eram în bufetul palatului justiției, era de față și avocatul ei Țărușanu, a rugat-o și dânsul și tot n'a voit. A spus că mai bine pe drumuri decât să-mi mai necinstească casa. Noroc de Țărușanu că e om bun și s'a înduioșat... și n'a vrut s'o lase în drum. I-a propus s'o ia la el acasă și s'au dus împreună, că altundeva n'avea unde să se culce.

Vorbele lui Strang produseră o oarecare uluire și zâmbetul îngheță tuturor pe buze. Singură Tatiana, intrigată, se tot apleca spre Sergiu : «Qu'est-ce qu'il dit ? — Qu'est-ce qu'il dit»? Sergiu îi explică și pe fața ei se exprimă o stupoare egală. «Mais il est sublime» îi șopti ea și mâna ei căzu învinsă atingând mâna lui. «Et dire qu'on a cru tout voir», lăcrimă și ea cu gândul la tot ce suferise încă din Rusia dela moartea logodnicului ei Vasia Smelkov și de la revoluția bolșevică până azi, când, din palatul de pe... ajunsese un fel de chelneriță-șef în restaurantul de noapte la *Steaua polară*. Pasionată ca de un roman foileton, ea insistă din nou:

— Et qu'est-elle devenue, votre Mica ?

— Ce să devină ? N'a stat la Țărușanu decât vreo șase luni. Cu sufletul ei mare n'a voit să-i strice cariera... Ieșise svonul că trăește cu dânsa... Auzi, mă, Mica mea, care a fost atât de nobilă, care n'a voit să-mi strice mie viața, care prefera să rămână pe drumuri ori să se culce la Azilul de noapte decât să mi se pună deacurmezișul vieții, pe care eu am rugat-o să se ducă la Țărușanu ce-i oferise adăpost, de inimă bună ce e... Gura lumei ticăloasă. Mă duceam uneori pe la ea. Am implorat-o să rămână... dar ea spunea că nu poate, că nu vrea să-i iasă vorbe lui Țărușanu, care vrea să se însoare poate... Nu și nu. Că așa era Mica mea, când spunea un cuvânt, cuvânt era ; n'o clinteai ; mi-a făgăduit la urmă dar am înțeles că mi-a făgăduit cu jumătate de gură numai ca să nu-mi mai fac inimă rea... Peste câteva zile am aflat că a dispărut... Am căutat-o și eu și Țărușanu și n'am găsit-o nicăieri ; n'a voit să ne necăjească și n'a lăsat urme... Numai după vreo patru luni mi-a scris de la Iași că a preferat să plece cu un ofițer acolo, decât să-i strice cariera lui Țărușanu și decât să sufere cât suferea în Capitală, unde toți o cunoșteau și o arătau cu coada ochiului : «uite asta-i asasina lui Gaby Marțian». Cum intra într'un restaurant ori într'o berărie, nu-și mai ridicau privirile de pe ea până și chelnerii... că bietul Țărușanu intra în pământ de rușine ; asta o durea pe biata Mica ; o mai durea și rușinea ce-și închipuia că o aruncase asupra mea, asupra numelui meu. Nu voia să-mi mai poarte numele. Ținea să ne despărțim și cum eu niciodată nu i-aș fi intentat proces de divorț, mi-a intentat ea luându-l pe Țărușanu ca avocat. Eu bănuesc însă că Țărușanu n'a fost un om de treabă. I-a făgăduit poate să o ia de nevastă și pe urmă nu s'a ținut de cuvânt și atunci ea, indignată, l-a părăsit, căci așa i-a fost dat Micăi să

întâlnească în cale numai ticăloși : după Gaby Marțian, Mielu Țărușanu. Zic și eu, că, nobilă cum era, mie nu mi s'a plâns cu nimic, nu mi-a spus decât că are să-l lase. Atât : durerile mari sunt mute ; ba a pretins că ea nu vrea să-i strice lui cariera. Mi-a scris că o duce bine cu ofițerul, care era un băiat de treabă și o iubea ; că era bucuroasă că nu mai îmi stă în cale la București și nu mă mai compromite purtându-mi numele. O chiamă acu Mica Trandafirescu, că la Iași trăia retrasă așa că încât nu se aflase că ea e eroina dramei din strada Cazărmei... dar după cinci luni mi-a mai scris că l-a părăsit și pe ofițer; se aflase povestea ei; ofițerul ar fi vrut s'o ia de nevastă, dar se opuneau legile militare; ba comandantul garnizoanei i-a pus în vedere ori să o lase, ori să demisioneze din armată ; el era gata să demisioneze, dar ea, nobilă cum e, a preferat să plece dânsa ; acum e cu un moșier armean la o moșie din Botoșani, de unde îmi scrie că e fericită. Micuța de ca, prin câte furtuni a trecut...

Capul rotund, congestionat, al lui Strang i se lăsă fleșcăit pe piept, aproape ațipit. Toate le spusese Strang, plângând nenorocirile Micăi, numai el nu se plângea. Nu spunea că de mai bine de doi ani, de la dramă, ieșise aproape din rândul oamenilor, devenise un campion la băutură, dar un campion totdeauna pe jumătate beat, beția luând forme dureroase, povestind nenorocirile Micăi, preamărindu-i bunătatea, frumusețea, «mă, Mica mea, e una singură pe pământ. Nu există femeie mai bine făcută ca dânsa ; ți-o spun eu, care ca sculptor mă pricep, să-i vezi, mă, pulpele, să-i vezi mă, sânii ce mici sunt și tari, mă, ca piatra, mă, e o ființă nobilă, un suflet mare, generos, care nu vrea răul nimănui și nu vrea să aducă umbră nimănui. Mă, dacă n'ar fi întâlnit în cale pe ticălosul ăla de Gaby Marțian care s'o înșele și să o părăsească — auzi, mă, că voia o fată cu zestre... nemernicul, parcă Mica nu era ea zestrea cea mai mare — ea ar fi azi cu mine... ar fi fericită și eu aș fi fericit și eu. Așa...» și își lăsă capul jos, trecând sub (*indescifr.*) descompunerea lui proprie, beția și părăsirea oricărei activități de sculptor. Strang se oprea în povestirea lui la moșierul armean din Botoșani, — probabil pentru că numai atât știa, căci altfel ar fi găsit scuze pentru orice și ar fi găsit încă un motiv să o laude și să o găsească «sublimă», cum o numea el întruna din lipsă de cuvinte. Puiu aflase însă de la un prieten că Mica

îl părăsise și pe moșier (nu voise probabil să-i strice și lui «cariera») că o văzuse ca dansatoare într'un varieteu de la Cernăuți. Pe afiș nu se numea Mica Trandafirescu, ci Mica Strang — iar în notițele unui ziar local se făcea aluzie că Mica Strang era eroina dramei din strada Cazărmei ; totul în vederea atragerii clientelei.

Se făcuse târziu; era ora două noaptea Strang adormise acum de-a binelea cu capul în plastronul ud al cămășii. Prietenii pretindeau că el nu dormea ci se prefăcea că doarme — el, campionul beției — ori de câte ori venea momentul plății, ca și cum s'ar fi așteptat cineva să plătească și el, când nu mai lucra de mult și trăia de azi pe mâine. Se sculară să plece ; Sergiu nici nu băgase de seamă că prințul dispăruse. El adormise de mult pe o canapea alături, până ce la un semn al Tatianei, un chelner îl luase în brațe ca pe un copil — atât atârna de puțin — și-l transportase pe coridor, apoi pe o scară într'o odae de la etaj, unde își petrecea adesea restul nopții când nu mai putea fi transportat acasă : el era unul din stâlpii restaurantului de noapte, deoarece în jurul lui strângea pe mulți cheflii din înalta societate a Capitalei. Strang nu putea merge nici el singur acasă ; Puiu îl luă asupră să-l transporte în odăile lui din strada Clucerului, la șosea. Sergiu rămase singur câteva momente cu Tatiana ; tot timpul fusese lângă dânsa ; și figura ei albă ca varul, cu buzele fără sânge, cu ochii absenți, cu părul dat pe spate, lins, strâns într'un coc, cu trăsăturile fine, îl impresionase ; era o femeie de mare distincție, care purta pe chip urmele unei mari suferințe. Limba i se încleiase și lui. Tot timpul n'o scosese din «madame la comtesse», privind prin monoclu, cu ochii înduioșați de băutură, dar și de suferința pe care o presimțea, ceea ce i se întâmpla rar. Uitase că e chelneriță ; în picioare, întrebă dacă nu-i face cinstea să o conducă cu mașina acasă ; Tatiana mai avea de lucru până la închiderea restaurantului și apoi ea locuia chiar aici, la etaj, «vous comprenez, c'est plus commode». El înțelegea firește... les affaires sont... își zise el vag, amețit ; deși limba-i era încleiată, se simțea euforic, durerea lui din pricina Sidoniei îi dispăruse, uitase de ea, drama sublimă a lui Strang îl interesase și emoționase, prezența Tatianei îl spiritualizase oarecum. Nu mai știa ce să-i spună. Îi mulțumi, confuz «pour la belle soirée qu'elle lui a fait passer» — ca și cum ar fi fost invitatul ei în presupusul palat de la Moscova. Uitase că e o simplă chelneriță - șef la *Steaua polară* și că el și cu Puiu

achitaseră o notă exagerată pentru plăcerea de a asculta povestirea de alcoolic a lui Strang în preajma privirii albastre și absente a Tatianei. Neștiind ce să-i mai spună, îi sărută mâna lung, apăsat.

— Alors, merci encore une fois, madame la comtesse, pour la soirée et j'aurai l'honneur de vous revoir...

— Au revoir, Monsieur, răspunse ceremonios Tatiana, înainte de a trece la cassă ca să încheie socotelile.

Antoaneta Bodisco

MARINĂ

Viața'ntârzie amețită în valuri.
Clipa e somn și mirare și preget!
Visul mângâie o tristețe de algă...

Farmecul lumii se topește în mare.
Ochiul bolnav de ostrov și lumină
Caută umbra în odihna din mâluri.

Spaima'nfioară și trupul de șarpe.
Ochiul veghiază, cel viclean de morenă,
Gura suspină îmbătată de sânge...

Vine iubirea ca un chip de nălucă;
Scutură frunza și mărgeanul în floare,
Vremea se'nchide, speriată, în scoică...

CETATE ÎN APĂ

In nisip te ghicesc și în clarul de lună,
Vechi oraș adormit în crisalida vremii!
Duhul viu, din trecut, rătăcește în undă...

Raze reci mai pătrund între ziduri arare,
Se topesc în unghere și în vis de păianjeni
Turburând, fără rost, desnădejdea genunii!

Stol de pasări în turle și în putreda navă.
Echinocțiul le spală înălbitele oase,
Veghea blândă a zării lunecând în țărână!

Oh! cetate înfrântă de'ntuneric și spuză!
Odihnești pe vecie în lințoliul de sare,
Dorul tău îl ascult ca un geamăt în pulberi...

Cadiz 1961

Yvonne Rossignon

ÎN CE IARBĂ, ÎN CE FLOARE?

In ce iarbă, în ce floare,
mamă, te-ai pripit să vii
iar la cazna celor vii
pentr'un pâlpăit de soare ?

Din adâncuri de pământ
te-a furat, ce rădăcină ?
Ce obraz ai în lumină ?
Ce mireasmă ai în vânt ?

Cine ți-o plivi mormântul ?
Cine-l plânge și-l sădește ?
O albină-ți buchisește
slova numelui, și vântul.

Mircea Eliade

INDIA LA DOUĂZECI DE ANI

N'am uitat încă acel amurg de Decembrie 1931, în portul Bombay. Așteptam, pe punte, să se desprindă vaporul de chei. Dar când am văzut cum încep să se depărteze luminile orașului, n'am mai putut rezista și am coborît în cabină. O împărțeam cu doi studenți indieni, dar știam că, cel puțin pentru o jumătate de ceas, voi fi singur. Cine s'ar fi îndurat să se închidă în cabină, chiar acum, la căderea serii, când vaporul străbătea încet golful Bombay ?

Mă despărțeam de India împotriva voinței mele, și acceptasem să mă despart numai pentru că îmi făgăduisem să mă reîntorc, într'un an, doi, după ce-mi voi fi făcut serviciul militar. Mă hotărîse să mă întorc o scrisoare patetică a tatii. Văzând că, în ultimul timp, le tot vorbeam în scrisorile mele de planuri și proiecte care mi-ar fi luat încă mulți ani, tata nu mai ceruse, la Statul Major, amânarea serviciului militar pentru studii, așa cum o făcuse de trei ori până atunci. Iar în toamna anului 1931 primisem, la Calcutta, o lungă scrisoare, în care mă implora să mă întorc; pentru că, neprezentându-mă la încorporare, voi fi dat dezertor, și asta era cea mai gravă dezonoare pe care o putea cunoaște un fost ofițer. Evident, a trebuit să mă supun.

Cât de schimbat mă întorceam, după acești trei ani de viață indiană, nu aveam să-mi dau seama decât odată ajuns în țară. Nu mai eram de mult tânărul care debarcase într'o dimineață de Noembrie în Alexandria, cu două valize în mână, și plecase la întâmplare pe cheiuri, să caute un vapor care să-l ducă în India. Parcă o viață întreagă mă despărțea de acea săptămână petrecută în Alexandria, Cairo și Port-Said. Mă amuza acum, dar mă și umilea, naivitatea și entuziasmul cu care mă

apropiasem de Piramide cocoțat pe o cămilă, emoția cu care mă avântasem, în prima mea noapte la Cairo, în cartierele populare, mândria cu care, la Port-Said, priveam din șalupă vaporul *Hakone Maru,* care avea să mă ducă în Ceylan. In zilele petrecute pe vapor încercasem să mă deprind cu englezeasca și scrisesem cele dintâi «impresii de călătorie»: Egiptul, Marea Roșie, Oceanul Indian. Mă împrietenisem cu un tânăr romancier japonez, care se pretindea nihilist, și cu Bhimi Chanda, un indian din Gujerat, cu care aveam să călătoresc de la Colombo până la Madras.

Ceylanul m'a cucerit încă înainte de a-l cunoaște. Incă nu ne apropiasem bine de țărm, și mă îmbătase mirosurile tari și aromate ale junglei. Dar de abia după ce am văzut Kondy și Anuradhapura, am avut cu adevărat revelația junglei ; înfiorata teamă și exaltare în fața cataractelor de sevă proaspătă, a desfrânării și cruzimei vegetale. Miliarde de plante strivite și îngropate de vii sub trunchiuri pe jumătate putrezite, sub feregi și licheni uriași, zbătându-se să-și facă loc printre ciuperci, mușchi de toate culorile și pânze de păianjeni. Amintirile acelei săptămâni în Ceylan și a primelor zile în Sudul Indiei m'au urmărit multă vreme. Am pătruns în India prin punctul cel mai de Sud al peninsulei, la Danushkodi, și am înoptat în Rameshvaram, în casa unui brahman, Ramchandra Gangadhar. Emoțiile celei dintâi găzduiri indiene ; turburarea cu care m'am apropriat de marele, faimosul templu din Rameshvaram ; gloria lui sălbatecă, inumană, care m'a strivit. In tren spre Madura, am avut norocul să cunoaștem, Bhimi Chanda și cu mine, un tânăr care ne-a poftit să tragem în casa fratelui său, negustor. A doua zi, gazda ne-a călăuzit în uriașul templu al zeiței Minakshi, unde am văzut cei dintâi elefanți sacri, și ne-a arătat palatul ultimului rege, Tirumal Nayak. Am plecat apoi spre Madras, unde am petrecut câteva zile în casa misiunii suedeze, și de Crăciun am ajuns la Poonamalee. Aici, într'un vechi cantonament militar abandonat, se ținea Congresul Internațional al Y. M. C. A.

Despre toate aceste descoperiri și întâlniri scrisesem pagini grăbite și entuziaste, pe care le expediasem cu regularitate ziarului *Cuvântul.* Dar, de mult, aceste prime experiențe indiene fuseseră împinse adânc în trecut, într'un timp care acum mi se părea fabulos : timpul naivităților și ignoranțelor mele, când vorbeam prost englezește și nu înțelegeam deloc hindustani, când abia silabiseam sanscrita și nu descoperisem frumusețea sculpturii Indiei meridionale ; timpul când îmi căram singur cele două geamantane și călătoream în vagoane supraîncărcate de clasa a III-a, fiind, probabil, pe atunci, singurul european care se încumetase într'o asemenea aventură. Din tabăra dela Poonamalee îmi aduceam aminte de liliecii pe care-i auzeam, noaptea, zbătându-se în odaia alăturată ; de focurile în jurul cărora cântau și dansau, pe rând, tineri din toate părțile lumii; de un român american, misionar baptist stabilit de 15 ani în Rangoon, care mă convinsese că ar trebui să cântăm și noi câteva cântece naționale, dar el nu-și mai amintea decât de «Pe-al nostru steag e scris unire». Nu mai mă gândisem de mult la «experiențele» mele din India de Sud ; poate, de când le evocasem sumar, în vara 1929, scriind primele capitole din *Isabel și Apele Diavolului.*

Călătoria începută la 20 Noembrie nu s'a sfârșit decât șase săptămâni mai târziu, la Calcutta, când m'am instalat în pensiunea dnei Perris, în 82 Ripon Street. Pensiunea mi-a sugerat-o Dasgupta. Il întâlnisem din întâmplare, la Adyar, în biblioteca Societății Teozofice. Venise acolo ca să cerceteze anumite manuscrise sanscrite, de care avea nevoie pentru al treilea volum din *A History of Indian Philosophy.* Avea, pe atunci, vreo 45 de ani; era scund, aproape gros, și figura rotundă îi era luminată de un mare zâmbet. Când am descins într'o dimineață la Calcutta, după două zile și două nopți de tren, m'am suit într'un taxi și am cerut șofeurului să mă ducă la un hotel. Dar după ce-am aflat că prețul camerei era 20 de rupii pe zi, m'am reîntors în taxi și i-am dat șofeurului adresa lui Dasgupta. Am traversat o bună parte din oraș ca să ajung în Bhowanipore, în cartierul curat indian, unde mi-ar fi plăcut să locuiesc, și unde, de altfel, aveam să mă instalez mai târziu. Dar Dasgupta m'a asigurat că, cel puțin la început, îmi va fi greu să mă deprind cu viața bengaleză, și m'a sfătuit să locuiesc într'o pensiune anglo-indiană. Chiar în acea seară un văr de al lui m'a condus în cartierul Park Street, unde știa că există o seamă de *boarding-houses.* El a întrebat de preț pe dna Perris și tot el a decis că era convenabil : 90 de rupii pe lună, casă și masă.

Era o clădire mare, cu etaj, înconjurată de o curte și o grădină care, la început, mi s'a părut enormă. Avea un hall vast care servea și de sufragerie, și în care se afla un pian și multe fotolii și canapele. La dreapta și la stânga hallului se deschideau câte trei camere mari, cu

ferestrele către grădină. In camera mea mai dormeau încă trei tineri: cei doi băieți ai dnei Perris și un anglo-indian din Goa, Lobo. Ca să mă instalez, trebuia doar să-mi aduc patul și o masă de lucru. Mi-am cumpărat a doua zi un pat de campanie, prevăzut, în cele patru colțuri, cu bastoane de care, serile, atârnam pânza care trebuia să mă apere de țânțari. Masa de lucru mi-a găsit-o dna Perris. Spre uimirea tuturor, rămâneam uneori toată ziua și o bună parte din noapte la această masă de lucru. Căci tot Dasgupta îmi indicase ce manuale și ce dicționar sanscrit să-mi cumpăr, adăogând că trebuie să mă pun serios pe învățat, ca să pot ajunge din urmă studenții lui bengalezi.

Poate nici Dasgupta nu bănuise cât de orbește aveam să-i urmez sfatul. După obiceiul meu, m'am concentrat exclusiv asupra gramaticei sanscrite și asupra filozofiei indiene. Invățam câteva ceasuri din manualul de sanscrită, apoi studiam un text filozofic indian în traducere engleză, și mă întorceam din nou la gramatica sanscrită. Nu mai citeam nimic altceva. Asta a durat vreo trei, patru luni, până ce am simțit că încep să mă orientez în ceea ce mi se părea pe atunci labirintul gramaticei sanscrite. Imi întrerupeam lucrul, pentru câteva ceasuri, la căderea nopții, când plecam să mă plimb prin cartierele indigene. Şi, evident, urmam cu regularitate prelegerile lui Dasgupta la Universitate. Eram singurul european, și pentru mine Dasgupta și-a ținut aproape doi ani cursurile în englezește. In iarna aceea conferența despre Vedanta post-shankariană și despre filozofia Samkhya. Eram vreo 10-12 studenți și o singură studentă, pasionată de Vedanta. Dasgupta citea un fragment, de cele mai multe ori îl rostea pe dinafară, foarte repede, închizând ochii, apoi îl traducea, îl comenta și ne întreba, pe rând, dacă am înțeles. Imi plăcea atât de mult ce ne explica Dasgupta și luam atât de multe note, încât răspundeam întotdeauna că înțeleg.

Descinsesem în Bengal în cel mai frumos anotimp. Regăseam în fiecare dimineață același cer adânc albastru, același soare fraged și blând. N'am văzut primii nori decât aproape patru luni mai târziu, în preajma monsunului. Şi până în Martie, nu m'am plâns de căldură. Când plecam, serile, să mă plimb, trebuia să-mi îmbrac haina.

In iarna aceea, pensiunea dnei Perris a cunoscut perioada ei de glorie. In afară de mine și de Lobo, se mai aflau doi francezi din Indochina, Abadie și Vairat, care întreprinseseră, într'o mașină măruntă dar,

pare-se, zdravănă, călătoria Saigon-Paris. Se simțeau atât de bine la Calcutta încât, în loc să rămână câteva zile cum plănuiseră, au rămas câteva săptămâni. Au plecat, cu inima zdrobită, către sfârșitul lui Ianuarie — dar n'au mai dat niciun semn de viață. N'am știut niciodată cât de departe au ajuns. N'am știut nici măcar dacă au reușit să traverseze India. Dar dna Perris era mândră și fericită, pentrucă francezii fuseseră fotografiați, cu mâna pe motorul mașinii, în fața casei din Ripon Street, și fotografia apăruse în *The Statesman.*

Dna Perris avea trei băieți și trei fete. John, de vreo cinci ani, Verna, de șapte, și Geurtie, de zece ani, dormeau în odaia bunicii. Fata cea mare, Norinne, de 16 ani, dormea într'o cameră alăturată, împreună cu trei, câteodată patru fete, cu câțiva ani mai mari ca ea. In iarna aceea, tovarășele ei de cameră erau trei dansatoare dela «Globe Theater». M'am împrietenit mai ales cu una din ele, Catherine.

Vreo săptămână după instalarea mea în pensiunea dnei Perris, Dasgupta mi-a telefonat că vine să mă ia cu mașina. Maharajahul sosise cu o seară mai înainte, și voia să mă vadă. Imi aduc încă foarte bine aminte de această primă întâlnire (a doua a avut loc după un an, în casa lui Dasgupta, când începusem să vorbesc bengaleza). Era un bătrân mărunt și slab, îmbrăcat în *dhoti*, cu picioarele goale în papuci de casă. Ne aștepta în curte, șezând pe un scaun. Casa nu părea prea arătoasă, și poate nu era a lui. De altfel, cum mă lămurise deja Dasgupta, Maharajahul nu era deloc preocupat de semnele exterioare ale măreției. Mistuise aproape toată averea prin donații și subvenții la nenumărate instituții culturale și de binefacere. Ajuta deasemenea toate religiile, fără deosebire. In afară de asta, împărțise un număr considerabil de burse la elevi sârguincioși și studenți meritorii. Continua și acum să subvenționeze biblioteca lui Dasgupta, ceea ce îngăduise profesorului meu să-și alcătuiască cea mai bogată colecție de filozofie și religie care mi-a fost dat s'o văd vreodată.

Am vorbit puțin, pentru că englezeasca mea era încă aproximativă și mai ales pentru că Dasgupta, care, ca orice om mare, își avea orgoliul și naivitățile lui, ținuse să-și impresioneze protectorul discutând cu mine în franțuzește și apoi traducându-i convorbirea în bengaleză. Dar Dasgupta aproape că nu vorbea franțuzește, așa ca discuția n'a putut continua. Maharajahul m'a asigurat încă odată de interesul pe care-l poartă studiilor

mele de sanscrită și filozofie indiană. La plecare, Desgupta mi-a comunicat că bursa va fi de 90 de rupii lunar. Exact cât costa pensiunea la dna Perris. Bursa pe care o așteptam din țară mi-ar fi îngăduit să mă îmbrac, să-mi cumpăr cărți și să călătoresc.

De atunci am primit cu regularitate, la începutul fiecărei luni, un plic sigilat, în care știam că voi găsi nouă bancnote de câte zece rupii. După vreo doi ani, pe neașteptate, Maharajahul a murit. Băiatul lui cel mare mi-a scris că, deși statul Kassimbazar e înglodat în datorii (pentrucă generozitatea Maharajahului întrecuse orice margini), el va continua să-mi trimeată bursa cât timp voi rămâne în India pentru studii. Dar după încă șase luni, mi-a scris din nou, regretând că-i este peste putință să-și țină făgăduiala. Datoriile erau atât de mari încât Kassimbazarul dispăruse ca stat semi-independent și fusese preluat de British India. El însuși ajunsese funcționar într'una din întreprinderile industriale care fuseseră cândva ale părintelui său.

Dar când am primit această veste neplăcută, trecusem prin atâtea alte încercări și cunoșteam atât de bine India, încât lipsa celor 90 de rupii lunar aproape că nu se făcea simțită. Învățasem, bunăoară, că pot trăi foarte bine, și fără să cheltuiesc măcar o rupie pe an, într'un *ashram* din Himalaya.

*

Am auzit clopoțelul pentru cină. Tovarășii mei de cabină nu coborîseră încă, și m'am dus să-i caut pe punte. Bătea un vânt curios, parcă aducând a furtună, când fierbinte, când răcoros. Bombay licărea încă, pe jumătate ascuns de golf. Mi-am găsit tovarășii în sala de mese, nerăbdători și curioși. Era prima lor cină europeană. Pe unul din ei îl cunoscusem cu câteva zile mai înainte, în tren. Venea, ca și mine, dela Calcutta. Era bengalez și pleca la studii de inginerie în Germania. Cellalt se înscrisese la «London School of Economics». Amândoi aleseseră acest vapor italienesc care-i ducea la Venezia ca să poată vizita, în drum, câteva orașe europene. Amândoi îmbrăcaseră pentru prima dată hainele europene în acea dimineață. Își cumpăraseră paltoane, dar nu și mănuși. Când, după două săptămâni, într'o dimineață plumburie, cu vânt înghețat, ieșisem pe punte ca să privim Veneția, tovarășii mei, cu gulerul de la palton ridicat, își suflau în pumni ca să se încălzească.

La masă, am găsit lista pasagerilor. Noi ne aflam în clasa a IIIa, dar zvârlindu-mi din întâmplare ochii pe lista pasagerilor dela clasa Ia, am dat peste numele lui Tucci. Nu-l mai întâlnisem de mult pentrucă, după ce plecase din Dacca, fusese tot timpul pe drumuri — în Kashmir, în Nepal, în Tibetul occidental. Dar parcă tot «trecutul» meu indian, toată acea fabuloasă epocă a «începuturilor», îmi revenea acum în minte; toate amintirile legate de primele vizite la Dasgupta, în Bhowanipore.

Acolo îl întâlnisem într'o după-amiază din iarna 1929, neașteptat de tânăr, viguros, debordând de vitalitate, lucrând la mai multe cărți deodată — istoria logicei indiene, liturgia tantrică a zeiței Durga, simbolismul templelor tibetane, etc., etc. Venise să-l consulte pe Dasgupta cu privire la un detaliu de logică indiană. Pe atunci, Tucci retraducea în sanscrită câteva tratate de logică budhistă, al căror original sanscrit fusese pierdut și care nu supraviețuiseră decât în traducere tibetană și chineză.

Pe atunci, veneam la Dasgupta acasă de două ori pe săptămână. Mă ajuta să deslușesc anumite probleme dificile de gramatică sanscrită, dar, mai ales, urmărea progresele pe care le făceam în studiul filozofiei Samkhya-Yoga. Uneori, luam ceaiul împreună, în odaia lui de lucru, la etaj. Incepeam să-i cunosc familia; pe buna, tânăra și frumoasa dnă Dasgupta, pe cele două fete, Maitreyi și Chabu, și băiețașul de vreo cinci, șase ani cu care mă trudeam să mă înțeleg în bengaleză.

La sfârșitul iernii îmi sosise bursa din țară, pe cinci luni, și putusem astfel pleca în India Centrală. Allahabad, Benares, Delhi, Agra, Jaipur, Ajmir. Unele din aceste orașe aveam să le revăd de mai multe ori în anii următori. Dar parcă niciodată n'am fost mai copleșit decât în acea dimineață când trenul aluneca lin pe podul Dufferin și am zărit pentru prima oară Benaresul, *ghat*-urile cu treptele în lespezi de marmoră albă coborînd adânc în Gange. Niciodată ca atunci Asi-Ghat nu mi s'a părut mai somptuos, cu mai multe flori. Serile, în camerele de hotele modeste, ținute de anglo-indieni, sau pe unde eram găzduit, scriam sârguincios în Jurnal și alcătuiam lungi și patetice scrisori către cei de acasă și către prietenii risipiți acum în atâtea orașe europene. Imi aduc aminte că în Jaipur am fost atât de copleșit încât, simțind că niciodată nu voi fi în stare să descriu calitatea, și mai ales misterul, frumuseților care mă întâmpinau din toate părțile, i-am scris lui Ionel Teodoreanu. I-am

mărturisit că niciodată nu i-am invidiat mai mult darurile lui de peisagist. Numai el ar fi izbutit să redea, prin cuvinte, acele nesfârșite forme, și arabescuri, și culori.

De când mă instalasem în pensiunea dnei Perris, trimeteam cu oarecare regularitate articole la *Cuvântul*. Aveam atâtea de spus despre această inepuizabilă Calcutta, despre Belur-Math, despre Chandernagore și împrejurimile pe care mi le revelaseră Dasgupta sau unii din colegii mei de la Universitate. Dar din prima călătorie în India Centrală mă întorsesem atât de încărcat, luasem atâtea note, întâlnisem și vorbisem cu atâția oameni interesanți, încât bănuiam că voi avea material pentru cel puțin zece articole.

Nu cred că am apucat să le scriu pe toate. Pe de-o parte, începeam să-mi dau seama că știu prea puțin despre India, că risc să scriu ca un turist care se oprește câteva zile la Benares și crede că i-a înțeles toate «tainele». Pe de altă parte, mă cufundasem cu atâta furie în lecturi erudite, încât nu mai găseam timp pentru articole de ziar. După trei luni de muncă neîntreruptă, în care timp mă concentrasem exclusiv asupra sanscritei și filozofiei indiene, îmi îngăduiam să citesc și altfel de cărți, și nu numai despre India, ci și despre Tibet, Asia Centrală și Extremul Orient. Biblioteca mea creștea văzând cu ochii. In afară de ce cumpăram, începusem să mă adresez feluritelor edituri indiene, cerându-le publicațiile. Le primeam întotdeauna, de la clasicii literaturii sanscrite până la colecțiile publicate de «Cama Oriental Institute» din Bombay. Imi cumpărasem mai de mult o etajeră, pe care o umplusem destul de repede, și grămădeam acum cărțile deasupra celor două geamantane.

Pe nesimțite, se făcuse cald. In odăi, ventilatorul, cu aripile mari de lemn, suspendat de tavan, alerga zi și noapte, și ferestrele rămâneau închise în timpul zilei. Drumul prin soare, până la tramvaele care mă duceau în Centru, sau la Universitate, sau în Bhowanipore, mi se părea tot mai greu. Trebuia să schimb trei, patru cămăși pe zi, și tot de atâtea ori mă închideam în odăița de baie și scoteam apă din cada de piatră, și mi-o zvârleam pe corp, căci în Ripon Street nu existau dușuri. Așteptam nopțile ca să pot respira în voie, să mă pot refugia în grădină, să mă plimb în parcuri. Dar mă încăpățânam să petrec cel puțin douăsprezece ceasuri la masa de lucru, învățând rădăcini sanscrite și

traducând din Kalidasa, spre uimirea anxioasă a dnei Perris, care mă avertiza întruna că risc să-mi zdruncin sănătatea.

Probabil că până la urmă mi-aș fi zdruncinat-o, dacă nu m'aș fi lăsat antrenat în mai multe întâmplări, care m'au scos brusc din programul meu de inevitabil surmenaj. Cea dintâi, a fost o excursie în regiunea Faridpurului, unde am întovărășit pe dl Perris, care supraveghea comunicațiile telefonice și telegrafice în Bengal. De mult îmi tot propunea să mă ia cu el în inspecțiile pe care le făcea în marginea junglei. Dar se întâmpla întotdeauna că asemenea inspecții aveau loc în zilele de curs sau când trebuia să mă duc în Bhowanipore. In Aprilie, însă, într'o dimineață care vestea o zi fierbinte, am plecat împreună spre Faridpur. Intr'un articol din *Cuvântul* intitulat «110° Fahrenheit, ciclon direcție S. V.», am povestit aventura, dramatizând, insistând asupra amănuntelor spectaculare, exagerând primejdia prin care trecusem. Era, de altfel, greu să nu exagerez. Avusesem o insolație care-mi provocase o puternică hemoragie. Din fericire, fiind numai pe jumătate conștient, nu-mi dădusem seama de ce se întâmplă cu mine și plecasem să caut grupul dlui Perris tocmai când se apropia ciclonul. Dl Perris m'a asigurat mai târziu că am avut mare noroc. Eram aproape purtați pe sus de ciclon, și căștile noastre coloniale, termosurile cu apă și whisky, toate aparatele pe care le adusese echipa dela Calcutta, dispăruseră în câteva clipe. Fugeam toți în aceeași direcție, dar deși țipam unii la alții nu ne auzeam. Izbuteam anevoie să ne apărăm de crengile și de mărăcinii purtați de vânt, ținându-ne brațul în fața ochilor. Nu știu prin ce miracol nu m'am împiedecat de unul din trunchiurile căzute. Şi nici nu mai știu bine cum am ajuns în dimineața următoare acasă, pentru că nu mi-am venit în fire decât după câteva zile.

Consecințele acestei aventuri m'au scos din programul pe care-l respectasem cu sfințenie de aproape patru luni. Am lăsat gramatica sanscrită la o parte, și am început să citesc romane de aventuri, iar serile cinam cu micul nostru grup în cartierul chinezesc sau mergeam la Globe Theater. A fost o săptămână ciudată, în care am întâlnit tot felul de necunoscuți și necunoscute, m'am lăsat dus prin casele lor — unde se dansa și se bea whisky și adesea se dezlănțuiau bătăi serioase, unii din noi coborînd în stradă cu fețele pline de sânge. Odată, cu un asemenea grup, am intrat într'o casă din «China Town »unde se putea fuma opium

pe o sumă modestă. Am descoperit că chiar și dl Peris își îngăduia la răstimpuri o asemenea fantezie. Am descoperit iarăși că una din camaradele noastre de pensiune, dansatoare la Globe Theater, se bucura de protecții ilustre — și am pătruns pentru întâia oară în case pe care nu le-așI fi putut bănui la Calcutta, de un lux exuberant și grotesc, unde întâlneai bărbați în smoking și femei în rochii de seară, adunați în jurul unei vitrine cu jaduri chinezești, sau extaziindu-se în fața bronzurilor indo-tibetane, și apoi făcând semn servitorilor, cu turbane și desculți, și cerându-le șampanie și icre negre, vorbind între ei rusește, nemțește, franțuzește.

Ne întorceam acasă spre dimineață. In mașină, una din fete, Catherine sau Norinne, îmi atrăgea din nou atenția să nu cumva să spun unde am fost, să spun doar că am petrecut cu prietenii într'un bar din «China Town». Amintirile mele erau, de altfel, destul de turburi. Nu puteam distinge întotdeauna ceea ce mi se întâmplase cu adevărat, de ceea ce îmi închipuisem sau îmi povestise unul din acei misterioși necunoscuți cu care rămâneam uneori ceasuri întregi de vorbă. Eram istovit, îmi simțeam capul greu, pleoapele grele, ca de plumb. Când, târziu dimineața, dna Perris sau bunica veneau să mă trezească, aducându-mi la pat ceașca cu ceai negru-verde, cătrănit de tare, încercam să le conving că oboseala se datora unui pahar de whisky băut pe nerăsuflate.

Poate că era adevărat, dar asta nu explica starea de semi-inconștiență și fantezie în care mă aflam aproape tot timpul. Simțeam că se întâmplase ceva cu mine, dar nu izbuteam să-mi amintesc exact ce. Nu uitasem insolația dela Faridpur și încercam să descos pe cei din jurul meu, dar toți mă asigurau că dacă nu murisem pe loc, scăpasem de primejdie. După-amiezile deveneau tot mai încinse. Intins în pat, mă trudeam să înțeleg ce se petrece cu mine. Uneori, când eram singur, o fată intra în vârful picioarelor și mă săruta. Imi spuneam că trebue să fie fata căreia cândva (dar când? în ce împrejurare?) îi mărturisisem c'o iubesc. Adesea, tresăream. Imi aminteam vag de o cerere în căsătorie. Dar cine era mireasa pe care mi-o alesesem? Alteori, mi se părea că nunta avusese loc cu mulți ani în urmă, că totul se petrecuse de mult, în trecut — dar când ? când ?

Ca să nu mai mă gândesc, scriam la *Isabel și Apele Diavolului*. Incepusem romanul într'o seară, aproape la întâmplare. Ştiam foarte vag

subiectul. Era vorba despre unele din experiențele mele în India, dar proiectate într'un mediu pe care aproape nu-l cunoșteam. Câteva imagini din India de Sud, familia pastorului suedez care mă găzduise în Madras, aspecte din pensiunea dnei Perris și, acum în urmă, câteva nume și figuri întâlnite în peregrinările nocturne cu Catherine și Norinne. Descopeream subiectul pe măsură ce înaintam în roman. Scriam, însă, concentrat, aproape fascinat, ca și cum mi-aș fi continuat «visul» în care alunecasem aproape fără să bag de seamă. Ce este mai curios, deși aparent auto-biografic, romanul era inventat de la un capăt la altul. Probabil că tocmai acest proces de invenție mă atrăgea. Intr'un anumit fel, visam o viață care nu era a mea, care n'aș fi vrut să fie a mea, dar care mă ispitea prin fabulosul, demonismul și cruzimea ei. Uneori mi se părea că mă identific cu «Doctorul», cu acel straniu personagiu care venise, ca și mine, în India ca să studieze, nu filozofia indiană ci arta asiatică. Dar aproape totul mă despărțea de «Doctor»: nu crezusem niciodată în Diavol, nu suferisem niciodată de obsesia păcatului, iar «problema răului», cel puțin așa cum o înțelegea «Doctorul», îmi era indiferentă.

Intâmplări mărunte din pensiunea dnei Perris erau transfigurate, personagiile erau obsedate de probleme care nu numai că le erau inaccesibile, dar erau străine climatului spiritual anglo-indian. Pentrucă țineam cu orice preț să situez «păcatul» în centrul romanului, l-am antrenat pe «Doctor» în improbabile aventuri pan-sexuale ; între altele, am introdus în prietenia lui cu Tom o scenă erotică pentru care, mai târziu, în țară, am fost suspectat ani dearândul. O altă temă centrală a romanului, «sterilitatea», îmi era tot atât de străină. Nu mă simțisem niciodată «steril», nici în înțelesul fiziologic al cuvântului, nici pe plan spiritual. De ce, atunci, acea stranie purtare a «Doctorului», care, iubind și fiind iubit de Isabel, o împinge totuși în brațele soldatului Nr. 11.871 și, după ce află că e însărcinată, o cere în căsătorie și recunoaște copilul ? Nu înțeleg. Poate voiam cu orice preț să inventez ceva «nou» și «tragic». Poate era amintirea lecțiilor lui Nae Ionescu și a discuțiilor cu Mircea Vulcănescu și Paul Sterian despre «neputința omului de a crea».

Evident, în acel sfârșit de primăvară bengaleză nu-mi puneam asemenea întrebări, pentrucă încă nu știam cum se va încheia romanul. Ceea ce mă fermeca atunci era «visul nopții de vară» pe care-l trăisem

și pe care încercam să-l reconstitui din câteva fragmente. «Visul» acesta îmi îngăduia să mă închipui trăind în viitor ; uneori, îmi închipuiam viața mea după zece, cinsprezece ani, și o puteam continua începând dela această vârstă, cunoscând, bunăoară, melancoliile unui european naufragiat în India care-și amintește de patria lui după treizeci de ani. Eram fermecat de posibilitatea unei existențe obscure și ratate ; existență ratată pentru că mistuită neautentic, printre anglo-indieni, într'un mediu banal și steril de mărunți funcționari coloniali; într'un cuvânt, trăind, în această Indie pe care o iubeam atât, în marginea «misterelor» ei, întorcând spatele și ignorând tocmai ceea ce mă atrăgea mai mult: adevărata viață indiană.

Intre timp, se deslănțuise monsunul, cu descărcări electrice ne mai întâlnite până atunci, de mi se părea uneori că acelaș fulger pâlpâie necontenit lungi, nesfârșite minute. In primele zile, ploaia tropicală, grea, repede, opulentă, a căzut fără întrerupere — dar curând s'a deslușit un fel de orar: nu ploua decât începând de la o anumită oră și pentru un anumit interval. In restul timpului, ne luptam cu o căldură umedă, apăsătoare. Imi simțeam cămașa leoarcă abia ieșit din casă. Aproape că nu mai puteam lucra. Dasgupta se refugiase cu familia undeva în regiunea Chittagongului. In a doua săptămână a lui Mai, m'am hotărît brusc și am plecat la Darjeeling.

Am rămas în Himalaya până pe la sfârșitul lui Iunie. M'am instalat într'un hotel modest din Darjeeling, «Sanatorium». Diminețile colindam împrejurimile, după-amiezile le petreceam cu gramatica sanscrită, iar serile încercam să continui romanul. Uneori plecam în grup, pentru două, trei zile, la Ghum, să vizităm una din mânăstirile buddhiste, sau ca să putem privi, în zori, de pe Colina Tigrului, creștetul alb, sticlos, al Everestului, la aproape 200 de km spre Apus. Legasem câteva prietenii, dar de câte ori puteam rămâneam singur. De mult nu mai mă bucurasem de atâta solitudine. Uneori era frig și negură, și regăseam văzduhul Carpaților. Scriam lungi scrisori celor din țară și, pentru *Cuvântul*, încercam să descriu Kurseongul, Darjeelingul, satele bhutaneze din împrejurimi, în special Lebong, micul sat de munte unde am asistat pentru întâia oară la o înmormântare lamaistă. Fără să prind de veste, mă lăsasem cucerit de peisajul himalayan și, mai ales, de acest nou tip

de «om asiatic» pe care-l întâlneam, și care mă făcea să visez la Tibet și Asia Centrală.

Ştiam că, deocamdată, Tibetul îmi era interzis. Dar n'am rezistat ispitei de a cunoaște Sikimul, deși îmi dădeam seama că expediția aceasta îmi va mistui toate economiile. Intr'adevăr, ca să ajung în Sikim trebuia să angajez un *serdar,* călăuză și totodată șeful caravanei, și să cumpăr un mic cort de campanie și merinde pentru noi și cei opt *coolies* care aveau să ne poarte bagajele. La 31 Mai, pe ploaie și ceață, am ajuns la Jorepokri ; în ziua următoare eram la Tonglu, la 11.000 de picioare, iar la 2 Iunie, în Sandakphu, am văzut Kinkinjanga și am înnoptat la Cungallow. A fost o seară neuitată, privind șirul de ghețari, albi, strălucitori, la multe zeci de kilometri depărtare. A doua zi am plecat spre Sabarghan, dar negura era deasă, reîncepuse ploaia măruntă și grea de munte, și ne năpădiseră lipitorile. Le întâlneam pe poteci, ne cădeau din pomi, de pe stânci. *Serdarul* și cu mine ne apăram cum puteam de ploaie. Dar *coolies* erau cu picioarele goale, și deși foloseau și ei acelaș sistem, foarte curând picioarele le erau pline de sânge. A trebuit să ne întoarcem la Sandakphu.

Ani dearândul, după aceea, mă trezeam cu sudori reci din acest coșmar : mi se părea că, încercând să urc panta abruptă și năclăită de ploaie, alunecasem și nu mai mă puteam ridica. Sințeam atunci cum mă ajunge din urmă massa aceea cleioasă și vie, alcătuită din zeci de mii de lipitori, înaintând încet dar implacabil. In realitate, lucrurile se întâmplaseră astfel : obosiți, hărțuiți de mușcăturile iuți ale lipitorilor, am încercat să scurtăm drumul și am coborît către vale, tăind deadreptul prin junglă. Deodată toți ne-am oprit. Ca un covor de mușchi, coloanele de lipitori se apropiau de noi. Nu le vedeam, dar mi se păruse că le aud târîșul lor masiv. Ceilalți înțeleseseră ce se întâmplase. In vale, monsunul se dezlănțuise mai devreme, și jungla fusese năpădită de lipitorile care urcau încet spre înălțimi. Am simțit cum mi se scurge sângele din inimă, și aș fi luat-o la goană în vale dacă *serdarul* nu m'ar fi apucat de braț și nu mi-ar fi arătat coasta pe care abia o coborîsem. *Coolies* lăsaseră poverile și începuseră să urce. I-am urmat, aproape inconștient, încercând să alerg, dar poticnindu-mă neîncetat, ne mai având timp să ating cu țigarea aprinsă lipitorile pe care le simțeam pe față, pe picioare, pe tot trupul. In grabă, încercam să smulg lipitorile care-mi scrilejuiau pieptul,

încercam să-mi apăr ochii trecându-mi necontenit palma pe frunte și pe față.

Am ajuns târziu la bungallow, cu cămașa și ciorapii în zdrențe. După câteva zile, reîntors la Darjelling, am scris, cu inevitabile exagerări, articolul «Când vine monsunul», care a speriat teribil pe cei de acasă. Dar toți cunoscuții din Darjeeling se miraseră de inconștiența *serdarului*, acceptând să plecăm spre Sikkim în preajma monsunului. Toți auziseră de covoarele de lipitori, care se pun în mișcare la începutul ploilor, dar nimeni nu fusese atât de naiv, sau atât de prost sfătuit, ca să riște să le întâlnească. Cineva se întreba chiar dacă nu era la mijloc o viclenie a *serdarului :* să coborîm spre junglă, să mă conving de primejdie, și apoi să fugim — iar el să recupereze, o săptămână mai târziu, bagajele și cutiile de conserve, zahăr și ceai părăsite în vale.

Aventura m'a demoralizat. Am petrecut ultimele săptămâni în Darjeeling, încăpățânându-mă să continui romanul; dar scriam fără chef, cu un mare efort. Şi pentru că ploile se întețiseră, nu mai îndrăsneam să mă depărtez prea mult de hotel. Către sfârșitul lui Iunie m'am reîntors la Calcutta.

Am regăsit vara bengaleză, dar parcă mai puțin fierbinte, cu acele câteva ceasuri de ploaie zilnică. In grădini și parcuri, vegetația ajunsese luxuriantă, și când ne plimbam nopțile prin jurul Lacurilor, ne îmbătau mirezmele tari de frunze proaspete și flori. Mă așteptau pachete întregi cu scrisori, reviste și ziare din țară. Intr'un interviev, Cezar Petrescu declarase între altele că situația autorului român s'a schimbat, că azi un tânăr scriitor poate găsi editor, dacă opera lui este într'adevăr de valoare. Plin de îndoieli, după experiența mea cu Meny Toneghin dela «Cartea Românească», i-am scris că sunt pe cale de a termina un roman, și l-am întrebat dacă mă poate recomanda unui editor. După vreo patru săptămâni am primit răspunsul. Cezar Petrescu îmi scria că el e foarte mulțumit de un nou editor, Ciornei, care-i tipărise deja câteva romane, și mă îndemna să-i trimit manuscrisul îndată ce-l voi pune la punct. Adăoga că pleacă în câteva zile la Mânăstirea Agapia, «la mămăligă și la muncă pe brânci».

Vestea mi-a dat curaj. Incepusem mai de mult să corectez și să transcriu romanul. Dar nu izbuteam să-l termin. Fiecare pagină mă costa un enorm efort. Scrisesem câtorva prieteni despre *Isabel*, și Ionel

Jianu s'a oferit să se îngrijească de corecturi și de publicitate, îndată ce Cezar Petrescu va fi aranjat contractul cu Ciornei.

Cu un suprem efort am terminat romanul la începutul lui August. Mă detașasem de literatură. Mă cufundasem din nou în studiile mele de indianistică, și fiecare ceas pe care-l cheltuisem plecat asupra ultimelor capitole mi se păruse nesfârșit. Când am recitit încă odată manuscrisul, nu mai știam ce să cred. Unele teribilisme m'au iritat de pe atunci, dar mi se părea că e prea târziu pentru a le suprima. M'a deprimat însă caracterul «străin» al romanului, care-i falsifica structura și orientarea, insistând asupra unor probleme și conflicte care nu mă interesaseră niciodată. Nu mi-au plăcut decât paginile în care regăseam «visul nopților de vară».

Am răsuflat ușurat când am dus pachetul la poștă. Imi redobândisem libertatea.

*

Dis-de-dimineață am ieșit pe punte. Mi-am adus aminte de un foileton pe care-l scrisesem cu trei ani înainte, pe *Hakone Maru*, și pe care-l intitulasem «Pe Oceanul Indian». Un asemenea titlu mă făcea acum să zâmbesc încurcat.

Am plecat să-l caut pe Tucci. Dar de la clasa a III-a la clasa I-a, drumul era lung și complicat. Trebuia să obțin încuviințarea nu știu cărui funcționar. Așteptam rezultatul lângă grilajul de fier care despărțea puntea noastră de coverta clasei a IIa.

— Să ai norocul să lucrezi cu Dasgupta la 22 de ani !, mi-a spus Tucci într'o zi. Ce n'aș fi dat eu să mă aflu, la vârsta dtale, lângă un asemenea om !...

Imi spusese asta în toamna anului 1929, în Bhowanipore. Dasgupta tocmai îmi găsise un pandit din satul lui, ca să citim împreună comentariul lui Anirudha și să mă ajute să depășesc stadiul elementar de conversație în sanscrită la care mă oprisem de câteva luni. Panditul venea de trei ori pe săptămână și rămânea uneori patru, cinci ceasuri. Dna Perris nu se arătase încântată de vizitele dese și nesfârșite ale panditului. Anglo-Indienii de pe atunci se fereau să aibă relații cu «indigenii», cu *natives*. Pe cât era de măgulită că numără printre pensionarii ei un

european cu o piele atât de albă ca a mea, pe atât era de încurcată când, aflându-se pe verandă, vedea intrând pe acest pandit bengalez, în *dhoti* și cu picioarele goale, care o saluta politicos ducându-și amândouă mâinile la frunte și încercând, uneori, să-i adreseze câteva cuvinte în englezește. Dna Perris îi răspundea întotdeauna în hindustani, scurt și înghețat.

Uneori panditul zărea una din fete sumar îmbrăcate, și ochii i se aprindeau. Curând, am observat că-și prelungea ședera până ce apuca s'o mai vadă odată pe Norinne. Numai după ce mi-a spus că e poet, și mi-a adus câteva poeme în sanscrită și bengaleză — în care era vorba de o nemaipomenită frumusețe, evocată prin toate clișeele lui Kalidasa și Kumaradasa — am înțeles că e îndrăgostit de Norinne. Intrebându-l, a recunoscut că ghicisem. Era, desigur, căsătorit și avea câțiva copii, dar lăsa să înțeleagă că adevărata dragoste o cunoștea de-abia acum. Nu știu dacă își închipuia că s'ar fi putut apropia vreodată de Norinne. M'a rugat doar să-i traduc în englezește poemele și să i le arăt lui Norinne.

In Septembrie, Dasgupta m'a luat cu el la Shantiniketan, să-l cunosc pe Rabindranath Tagore. A fost una din experiențele hotărîtoare ale acelui an. M'am trezit dintr'odată în «adevărata viață indiană» după care tânjisem. Totul mă fermeca în această Universitate în care cursurile se țineau adesea în grădină, în jurul unui arbore. Toate studentele și toate femeile pe care le întâlneam mi se păreau frumoase, enigmatice. Dasgupta era găzduit de Tagore, iar eu locuiam la *Guest House*. Aveam o odăiță albă, cu terasă. Mă întorceam de mai multe ori pe zi ca să notez în Jurnal încă o convorbire cu prea eruditul Vidhushekar Shastri sau o nouă indiscreție în legătură cu legendara existență a lui Tagore. Intr'un caiet special notam cam tot ce auzeam vorbindu-se despre Poet, despre nemărginita lui putere de seducție. Cum se exprimase într'o zi un admirator, jumătate din populația de sex feminin a Bengalului era îndrăgostită de el.

Nu l-am întâlnit decât după vreo două, trei zile. M'a întovărășit Dasgupta, și asta a stânjenit oarecum conversația. Dasgupta admira pe Tagore ca poet, muzician și creator de instituții de cultură, dar nu credea în capacitățile lui teoretice. De câte ori Tagore începea să-mi vorbească despre «sensul existenței» sau «cunoașterea Adevărului», Dasgupta își lăsa privirile să alunece vag pe fereastră. Tagore observase, și părea contrariat. Din fericire, câteva zile în urmă am dejunat cu Tagore

fără Dasgupta. De abia atunci am putut cunoaște atmosfera de sectă mistică în care, desigur fără voia lui, trăia Poetul.Un întreg ceremonial întovărășea aparițiile lui la masă, pe terasă, în grădină. Prezența lui Tagore era charismatică. Ii recunoșteai geniul în chiar felul lui de a trăi. Ghiceai că Rabindranath Tagore se bucură și profită de viață așa cum foarte puțini contemporani erau încă în stare să o facă. Fiecare ceas era «greu» și «rodnic». Nu-și pierdea timpul, era întotdeauna *prezent*, ca și cum orice obiect, orice floare, orice pată de lumină ar fi fost o epifanie. Viața lui era de fapt o continuă «creație». Când nu medita sau scria, compunea melodii (era, de atunci, autorul a vreo 3000 de cântece), picta sau sta de vorbă cu prietenii și cei care veneau să-l vadă, așa cum nu se mai stă de vorbă în societățile moderne : ca și cum ar fi trăit o continuă revelație.

M'am întors în odăița mea fermecat. In acea seară și în zilele următoare am scris cu fervoare în Jurnal. Pe Tagore aveam să-l revăd în Martie 1930, și o parte din conversațiile de atunci le-am reprodus într'un capitol din *India*. Dar prima mea vizită la Shantiniketan m'a zguduit. Imi dădusem seama de vulgaritatea vieții anglo-indiene în care mă lăsasem antrenat. Dasgupta îmi vorbise de posibilitatea de a veni să locuiesc cu el, în Bhowanipore, și vestea asta mă ajutase să lupt împotriva deznădejdii.

In noaptea când m'am întors în pensiunea din Ripon Street, unul din băieții gazdei a găsit un mic python în salon. Foarte probabil, îl adusesem eu din Shantiniketan, ascuns în cearceafurile patului pliabil cu care călătorea orice alb în India. Il descoperise într'un colț al salonului, luptându-se cu un șobolan. A strigat : «Să nu vină nimeni, e un șarpe în salon!», și păstrându-l tot timpul sub farul lămpii de buzunar, l-a ucis cu bastonul.

A doua zi era Duminică, și venea poșta din Europa; «home mail», cum spuneau Anglo-Indienii, deși mulți dintre ei nu mai aveau rude în Anglia de câteva generații. Eram singurul care primeam scrisori, pachete cu jurnale, reviste și cărți. Imi petreceam după-amiezile de Duminică citind corespondența. Aflam vești de la prietenii plecați pentru doctorat la Paris. Petru Comarnescu se pregătea să plece în California, la Universitatea din Los Angeles. Haig Acterian publicase o plachetă de versuri semnată Mihail. El era Mihail din dedicația *Isabelei* («Fratelui Mihail

și oarbei Lalu, cerșetoare în Babu-Street...»). Dedicația aceasta m'a iritat mai târziu, prin pretențioasa ei fervoare. Totuși, într'o după amiază fierbinte din Mai, cerșetoarea mă ajutase să ies dintr'o criză de melancolie și deznădejde. Era atât de cald, încât nu se mai oprea nimeni să-i zvârle un ban de aramă în poale. Mi se părea că doarme. Apropiindu-mă, am crezut o clipă că e moartă, și i-am pus mâna pe braț. S'a trezit și mi-a zâmbit, apoi mi-a vorbit mult, mulțumindu-mi pentru bănuții pe care-i dădusem. I-am vorbit și eu, în bruma de bengaleză, amestecată cu hindustani, pe care o învățasem. Am ajuns acasă împăcat. Mi se părea că la judecata de apoi aș putea fi mântuit datorită lui Lalu.

In toamna aceea, pensiunea dnei Perris se schimbase din nou la față. Catherine și fetele de la «Globe Theater» plecaseră, și alți pensionari le luaseră locul. Printre ei, Frank, un tânăr foarte brun din Madras, cu care am sfârșit prin a mă împrieteni. Era un om ciudat. Cu câțiva ani mai înainte, într'un restaurant din Madras, zvârlise într'un acces de furie cu o măsuță de marmoră după un *boy* care i se păruse obraznic. Băiatul s'a împiedecat fugind pe scări și măsuța, ajungându-l din urmă, i-a rupt șira spinării. Pentru că incidentul avusese loc în plină agitație gandhistă, judecătorul englez a voit să dea o pedeapsă exemplară și l-a condamnat pe Frank să plătească o pensie băiatului pentru tot restul vieții. Mai mult de jumătate din leafa lui de telegrafist se ducea la pensie. Frank rămăsese cu o ură sălbatecă împotriva indienilor și a lui Gandhi, dar de atunci se stăpânea, și nu mai bea decât acasă.

Ieșeam împreună în cartierul chinezesc sau ne duceam la unul din prietenii lui, dar Frank aproape că nu se atingea de alcool. M'am trezit totuși antrenat, datorită lui, într'o serie de aventuri penibile. Lui Frank îi plăcea să intre în vorbă cu necunoscuți și apoi făcea totul ca să fie invitat în casele lor. La aproape doi ani după ce ne cunoscusem, mi-a cerut să-i împrumut o sumă de bani; trebuia să plătească pensia și cheltuise aproape toată leafa. M'a asigurat că-mi va înapoia banii în câteva săptămâni. De fapt, știa că fusese strămutat în insulele Andamane și voia să se răzbune, împotriva oricui îi era la îndemână. Imprietenindu-se cu mine, s'a răzbunat împotriva mea. A plecat în câteva zile, asigurându-ne că se duce să-și vadă un prieten, și se va reîntoarce foarte curând — și de atunci n'a mai auzit nimeni de el.

Prin Noembrie, Dasgupta începuse să vină câte odată, la sfârșitul după-amiezii, în Ripon Street. Ii plăcea să coboare din mașină și să traverseze mândru o casă plină de anglo-indieni, îndreptându-se către camera unde știa că mă găsește. Ii plăcea deasemenea să discute cu fetele, încântat că accentul lui englezesc e mai bun ca al lor, și să le recite din Shelley. I-ar fi plăcut și mai mult dacă cineva ar fi început o discuție filozofică. Ar fi putut ului atunci fetele din Ripon Street cu știința lui de filozofie occidentală, în deosebi a lui Hegel, pe care i-o revelase profesorul lui de la Cambridge, McTaggart.

Dar fetele nu rămâneau mult de vorbă și Dasgupta petrecea restul timpului numai cu mine. In drum către Shantiniketan, și fără să i-o fi cerut, îmi făgăduise să mă inițieze în practica yoga. Dar în vizitele pe care mi le făcea în Ripon Street se interesa mai mult de Lexicul technic al filozofiei Samkhya-yoga, pe care începusem să-l pregătesc, și de teza de doctorat. Dasgupta ar fi preferat să mă vadă concentrându-mă asupra istoriei doctrinelor yoga sau a raporturilor dintre Yoga clasică, Vedanta și budhism. Eu, dimpotrivă, mă simțeam atras către Tantrism și diferitele forme de Yoga populară, adică așa cum le întâlneam în epica populară, în legende și folklor. Ştiam că Dasgupta spusese tot ce era esențial despre filosofia Yoga și locul ei în istoria gândirii indiene. Ar fi fost inutil să revin încăodată asupra acestor probleme, chiar dacă aș fi adus anumite lucruri noi. Pe de altă parte, învățasem acum destulă filozofie indiană ca să-mi dau seama că Yoga nu e prea interesantă ca *sistem de filozofie*. Față de Vedanta sau Mahayana, «filozofia» yoga mi se părea destul de oarecare.

Dimpotrivă, ceea ce mi se părea original, și tendențios neglijat atât de inteligența indiană cât și de savanții occidentali, era Yoga tantrică. Descopeream în textele tantrice că India nu era pe deantregul ascetică, idealistă și pesimistă. Exista o tradiție întreagă care accepta viața și trupul ; nu le considera nici iluzorii, nici izvor de suferință, ci exalta existența incarnată ca singurul mod de a fi în Lume în care libertatea absolută poate fi cucerită. De pe atunci înțelesesem deja că India nu cunoscuse numai dorința de *eliberare*, ci și setea de *libertate*; crezuse în posibilitatea unei existențe beatifice și autonome, aici, pe pământ și în Timp. Ideile acestea le voi dezvolta în teza de doctorat care, scrisă între 1930-1932, va apărea în 1936. Pe atunci, studiile tantrice se aflau încă

în faza în care le lăsase Sir John Woodroffe. Mi se părea că prezentând Yoga și Tantra în cadrul vast al istoriei religiilor indiene, voi aduce o contribuție însemnată la înțelegerea întregei spiritualități indiene.

Incet, încet, Dasgupta se lăsa convins. Rezervele lui erau mai ales de natură practică. I se părea că risc să mă las antrenat în multe domenii unde nu voi putea stăpâni întotdeauna documentația de primă mână. Evident, avea dreptate, dar în acea toamnă 1929 aveam o nesfârșită încredere în capacitatea mea de a învăța. Eram sigur, bunăoară, că voi învăța tibetana și chiar unele limbi dravidiene și austrasiatice. Nu aveam să mă trezesc decât un an mai târziu, când îmi voi da seama că nu dispun de geniul linguistic al unui Tucci, sau Paul Pelliot.

Dasgupta venea în Ripon Street și ca să-și dea seama de felul de viață cu care eram obișnuit la Calcutta, să vadă în ce măsură găzduirea în Bhowanipore îmi va conveni. Pentru că acum, la sfârșitul toamnei, era hotărît că voi locui în casa lui. In principiu, trebuia să mă mut la începutul lui Ianuarie. Familia Perris și ceilalți pensionari erau nemângâiați, și-l priveau pe Dasgupta cu o răceală tot mai accentuată. Le spusesem că voi sta în Bhowanipore numai cinci, șase luni, ca să învăț mai repede bengaleza și să mă deprind să vorbesc sanscrita. In sinea mea, însă, hotărîrea era de mult luată: voi rămâne în casa lui Dasgupta atâta cât mă va ține, iar după aceea îmi voi căuta gazdă tot într'un cartier bengalez.

Prin Noembrie am început să primesc scrisori din țară în legătură cu *Isabel*. Ionel Jianu și Mircea Vulcănescu păreau entuziasmați. Cezar Petrescu prezentase manuscrisul lui Ciornei și editorul îl acceptase fără să-l citească. Ionel Jianu obținuse chiar un avans de 20.000 de lei, pe care mi i-a trimis telegrafic. Suma aceasta neașteptată mi-a îngăduit să cumpăr daruri de Crăciun familiei Perris și să colindăm China Town cu grupul de tineri rămași în Ripon Street. Crăciunul a fost mai puțin trist decât îmi fusese teamă, pentru că familia Perris era sigură că nu voi putea trăi multă vreme «într'o casă de indigeni». M'am mutat în dimineața de 2 Ianuarie 1930. Așa cum mi-a mărturisit mai târziu, dna Perris se aștepta să mă întorc în Martie. M'am reîntors, doar pentru câteva zile, în Septembrie — dar m'am întors fără voia mea.

Virgil Ierunca

FOAIE VERDE

Lui Mircea Eliade

S'au aprins basmele toate
Țara'n spaimă s'a încins
Peste ape, numai pietre
Nu se vede ins cu ins

La răspântii, după umbre
Umblă îngeri pierzători
Ceata-i haită și s'abate
Noaptea pe la cântători

Intunerec e'n lumină
Timpul cade'n mucigai
Tot cuvântul tace'n toate
Nu s'aude grai de grai

Moartea jocului secund
A scos vorbei sufletul
Verbu-i verb de e minciună,
Cântec, numai urletul

Pravila e tunsă'n creștet
Icoana își plânge sfinții
A plecat Sisoe în lună
Sub țărână gem părinții

Inul, lemnul de salcâm
Sunt proscrise în amiază
Sărbătoarea n'are taină
Primăvara-i piază'n piază

Rădăcina și sămânța
Pier acum de necuviință
Zodia li se petrece
Intr'un leat nătâng de știință

Vecinii nici nu se'ntreabă
Ce se vremuie sub soare
Li se pare firea fire
Şi nici păcatul nu-i doare

Numai morții pot să plângă
De dincolo de genună
Plânsul lor e legământul
Celor vii, neagră cunună

De punem fapt lângă fapt
Tâlcul cată să s'arate
Neamul e chemat să'ncerce
Ceas de viață și de moarte

Ionel Jianu

NICOLAE GRIGORESCU ÎN ISTORIA CULTURII ROMÂNEȘTI

Opera lui Nicolae Grigorescu înseamnă o răscruce în istoria culturii românești. Deși în ultimele șapte decenii i s'au consacrat vreo 15 monografii, totuși fenomenul Grigorescu n'a fost încă studiat și adâncit în funcție de cerințele istorice ale epocii sale, de perspectivele pe care le-a descris evoluției întregii culturi românești și de dimensiunile universale ale esteticii sale.

Nicolae Grigorescu a apărut în arta românească în momentul în care se impunea o consolidare morală a noului Stat național înfăptuit prin Unirea Principatelor. Actul politic al Unirii, care însemnase o realizare pe linie națională a idealurilor revoluției burghezo-democrate de la 1848, nu adusese și o fuziune sufletească deplină între Munteni și Moldoveni. Unele tendințe separatiste au stăruit în Moldova până la cucerirea independenței de stat, la 1878. Pentru a combate aceste tendințe separatiste, se cerea crearea unor valori morale care să constituie patrimoniul cultural comun al întregii țări și să întărească astfel conștiința unității naționale.

Tablourile lui Nicolae Grigorescu, înfățișând frumusețea specifică a priveliștilor țării, au avut o putere de emoționare care a aflat un răsunet în sufletele tuturor Românilor. Dragostea lui pentru pământul patriei s'a transmis în egală măsură și Moldovenilor și Muntenilor, care au înțeles că un peisaj din Rucăr este tot atât de românesc ca și unul din Buzău și că amândouă aveau trăsături comune exprimând adevărata înfățișare caracteristică a patriei.

Lirismul lui Grigorescu corespundea deci unei necesități istorice, izvorîte din desvoltarea societății românești. Şi este interesant de notat

faptul că în același timp se manifesta și lirismul lui Vasile Alecsandri și acela al lui Mihail Eminescu, creatori de valori culturale valabile pentru toți Românii, menite să contribuie în acel moment istoric la consolidarea noului Stat național românesc.

Această funcție socială a lirismului lui Grigorescu explică și așa-numitul său idilism. Pentru a reuni consensul unanim, pentru a exprima ceea ce-i reunea pe toți Românii, el trebuia să pună accentul pe însușirile specifice ale poporului român și mai puțin pe aspra condiție de viață a țăranului de pe vremea aceea. Configurând tipul specific al țăranului român, cu robustețea lui fizică și morală, cu portul lui mândru și frumos, cu blândețea, înțelepciunea, vrednicia și demnitatea lui, Grigorescu alegea însușirile care, păstrându-și veridicitatea lor tipologică, reprezentau virtuțile caracteristice ale întregului popor. In acea fază de dezvoltare a culturii românești, aceasta era misiunea artistului și el a îndeplinit-o cu dragoste, convingere și căldură. El n'a idealizat oamenii, care în tablourile sale își păstrează o netăgăduită autenticitate. Dacă ar fi făcut-o, opera sa și-ar fi pierdut eficacitatea, n'ar mai fi fost adevărată și convingătoare, n'ar mai fi trăit. De altfel, Grigorescu a răspuns singur acestei învinuiri: «Spun unii că poetizez. Nu știu bine ce-i asta. Dar bănuesc că trebue să fie în gândul lor : că m'aș încerca să fac mai frumos decât natura. Hm ! Or fi și neghiobi care cred că eu pot retuşa opera lui Dumnezeu, dar aceia numai artiști nu sânt. *Eu aleg, nu corectez. Fac ce-mi place mie, ce corespunde sufletului meu.* Că nici n'aș putea să fac altceva... O, sânt atâtea lucruri frumoase în natură ! Unde ne putem urca noi, nu până la ele, că aceasta nu e dat omului, dar până mai pe aproape măcar ? Oricât ne-am strădui, rămânem departe, sub adevăr ! Dar cel puțin când nu mai știm ce să spunem și cum să spunem, să tăcem, *să nu mințim* !»

Tematica țărănească, predominantă în opera lui Grigorescu, corespundea și ea cerințelor istorice ale acelei epoci, în care idealurile revoluției dela 1848 determinaseră, pe linia reformelor democratice, desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor prin reforma agrară dela 1864.

Tablourile lui Grigorescu, înfățișând chipuri de țărani sau scene din viața satului care muncește, au prilejuit o luare de conștiință a unor realități ignorate până atunci de o bună parte din societatea românească.

Grație artei lui Grigorescu, țăranul a încetat de a mai fi socotit ca o vită de muncă și a fost considerat ca o ființă umană vrednică de interes, cu propriile ei visuri și nădejdi.

Nicolae Grigorescu se situează astfel în istoria culturii românești ca un urmaș al revoluționarilor dela 1848, al căror program a fost în bună parte înfăptuit în România în a doua jumătate a veacului trecut.

In ceea ce privește perspectivele pe care opera sa le-a deschis evoluției artei românești și a întregii culturi naționale, contribuția lui Grigorescu se cuvine analizată în funcție de caracterul ei inovator și de lupta dusă împotriva academismului.

La 1870, când Grigorescu a participat pentru prima dată la *Expoziția Artiștilor în viață,* unde a prezentat 27 tablouri, academismul avea o poziție dominantă în arta românească. Theodor Aman conducea Școala de Bele-Arte din București, iar Gh. Panaiteanu-Bardasare pe cea din Iași ; corpul profesoral al acestor două instituții era alcătuit din academiști ca Gh. Tattarescu, C. Stăncescu, F. Storck, etc. Toate pozițiile-cheie din viața artistică erau deținute de academiști. Titu Maiorescu, în fruntea grupului «Junimea», susținea teoria artei pentru artă, socotind arta ca «o ficțiune ideală», menită să creeze o evaziune din mizeriile vieții și având un obiectiv moral edificator.

Nicolae Grigorescu se ridică împotriva doctrinei academiste. Ficțiunii ideale el îi opune contactul direct, sincer, intim cu natura și cu viața reală, care constituie pentru el adevărata sursă de inspirație. Idealismului școlii academiste, care preconiza imitarea unui frumos ideal, etern și absolut, el îi opune realismul său care urmărește să prindă mișcarea, atmosfera, expresia, caracterul și îndeosebi «palpitarea aceea caldă a liniilor din afară prin care vorbește înțelesul dinlăuntru», cum singur spunea atât de frumos.

Academiștii pictau «după reguli știute», imitând pilda vechilor maeștri, pe când Grigorescu picta așa cum vedea și mai ales așa cum simțea. «*Sentimentul colorează, nu pensula,* spunea el. *Poți colora c'o bucățică de cărbune și toate tuburile din lume nu-ți dau albastrul unei flori de inișor, dacă nu-l ai în suflet.*»

In locul picturii de atelier, cu lumina artificială și dirijată, și a principiilor rigide ale academiștilor, Grigorescu a adus pictura în aer liber, sinceră, spontană și vibrantă.

Universul academiștilor se mărginea la mitologie, la istorie și la literatură. Acela al lui Grigorescu era vast cât viața și mărinimia.

Academiștii căutau subiecte mărețe și impunătoare, cu efect moralizator. Grigorescu prefera aspecte din viața oamenilor simpli și adevărați sau colțurile cele mai umile din natură. O simplă potecă de pădure, un car cu boi pe un drum de țară, o turmă de vite înapoindu-se în sat pe înserate, o șatră de țigani, un bordei, două fetițe torcând la poartă, un mesteacăn alb în bătaia soarelui auriu de toamnă, un bâlci în preajma orașului, un han la marginea drumului, un alai de nuntași, un ciobănaș cu oițele sale, un păstor pe o creastă de munte sau o fetișcană chipeșă mergând cu ulciorul la izvor erau motivele sale preferate în care putea evoca întreaga poezie a naturii.

In sfârșit, arta lui Grigorescu face trecerea dela subiect la motivul pictural, dela narativ la liric.

In concepția academistă, artistul avea rolul unui povestitor care se exprima prin imagini. Redând o întâmplare sau o acțiune, el trebuia să pună accentul principal pe narațiune, în loc de a-și exprima propriul său sentiment în fața realității.

Subiectul își avea morala lui, care trebuia să reiasă din atitudinile personagiilor, din gesturile și gruparea lor, din desnodământul sugerat al acțiunii, prezentate în momentul cel mai spectaculos.

Grigorescu a înlocuit caracterul discursiv al narațiunii prin elementul sintetic al trăirii.

El alegea un moment din realitatea cotidiană, care-i servea drept pretext pentru a-și exprima felul său de a gândi lumea. Această poziție se aseamănă cu aceea a romancierului care scrie la persoana întâia, arătând modul în care se reflectă în conștiința sa realitatea exterioară.

«Fă ce simți și atâta cât simți, spunea Grigorescu. Unde nu te mai mișcă, lasă pensula jos ; lucrul tău fiind numai sinceritate va crește și se va desăvârși în sufletul celorlalți. Va trăi. Altfel, vrând să-l isprăvești, îl omori.»

Două consecințe importante decurg din această trecere de la subiect la motiv. In primul rând, artistul nu mai este preocupat de redarea exactă a lucrurilor din natură, de reconstituirea cât mai precisă a aspectelor lor exterioare. In al doilea rând, el înlocuiește forma închisă într'un

contur, printr'o formă deschisă, învăluită în lumină, integrată climatului general al tabloului.

In această privință, Grigorescu spunea : «Exact ? Ce înseamnă asta în artă ? *In sufletul tău e taina care dă viața pânzei, nu în forma și în coloarea exactă a lucrurilor. Acolo-i aerul, acolo-i mișcarea care nu pozează, acolo-i palpitarea aceea caldă a liniilor din afară prin care vorbește înțelesul dinlăuntru.* Nu vezi atâtea tablouri corecte, linse, reci, așa de uscate și de lustruite că oamenii de acolo parcă au fost niște păpuși de lemn, date bine la strung, îmbrăcate, așezate frumos după regulile știute și pe urmă tot după regulile știute zugrăvite ? *Exactitatea strică, nu-i totdeauna adevărul.* Despre un copac în care-mi lucrezi frunza cu toate nervurile ei, despre un peisaj în care-mi faci firul de iarbă, voi spune oricând că nu-i adevărat. Ochiul nu-l vede așa. Ne uităm de departe la un cunoscut care vine spre noi. Ce vedem din forma și din mișcarea lui ? Câteva linii. In acele câteva linii e caracterul. Să le știi prinde pe acelea și să nu te pierzi în mulțimea detaliilor... O, detaliile ! Pe câți nu-i amăgesc ! Cine zugrăvește haina, cu nasturii și cu toate îndoiturile ei, va avea o admirabilă firmă de croitor, nu un portret și mai ales nu un suflet !»

Fără a mai stărui asupra deosebirilor de tehnică dintre academiști și arta grigoresciană, din această scurtă analiză putem desprinde ce a adus el nou în evoluția picturii românești.

Dar mai presus de inovațiile de concepție, viziune și limbaj, aportul său cel mai prețios a fost climatul moral de libertate, de îndrăzneală în actul de creație, de avânt, pasiune și sinceritate pe care l-a introdus în cultura românească. Acest climat a determinat și o schimbare în raporturile față de celelalte culturi. In locul imitației servile, el a adus o receptivitate, altoită pe trunchiul unei viguroase originalități care-și avea rădăcinile în pământul patriei, în experiența seculară a poporului său, în realitățile naționale. De aceea arta lui Grigorescu a fost atât de autentic românească, având în același timp orizontul deschis spre universalitate.

«*Ca să dai modelului tău mișcarea fundamental caracteristică, cea naturală, singura frumoasă, gândește-te la ce face neamul lui de veacuri,* spunea Grigorescu. *In cadrul acelei îndeletniciri seculare, vei găsi gestul adevărat, cu suflet cu tot.*»

Asimilând cuceririle impresionismului francez, potrivindu-le cerințelor specifice ale climatului românesc, Grigorescu a dat o expresie originală sensibilității plastice românești.

In sfârșit, estetica lui Grigorescu ne desvăluie adevăratele dimensiuni ale artei sale.

Există două mari categorii de artiști : cei care se supun timpului istoric și se mărginesc să-i consemneze peripețiile; și cei care înfruntă vremelnicia, năzuind spre timpul absolut a cărui măsură este veșnicia.

Grigorescu, având conștiința efemerității timpului istoric, căuta «taina vieții», esența care se situează deasupra contingenței. Avea o concepție heracliteană a timpului, a clipelor care nu se mai întorc niciodată, a devenirii la care este supusă existența.

«Lucrează mult, în fiecare zi, spunea el. Şi șterge tot ce faci, dacă nu-ți simți sufletul tău acolo, dar lucrează mult, ca să poți lucra repede. Toate lucrurile din afară trebuiesc făcute repede, smulse din sbor. Cu același peisaj, scăldat în aceeași lumină și privit cu aceeași dispoziție sufletească nu te întâlnești decât odată în viață. Simfonia aceea de linii, de tonuri, de umbră și lumină, înfrățirea aceea a tuturor elementelor care fac, sub raza unei clipe fericite, ca un lucru să fie frumos, n'ai s'o mai găsești. *Peste un ceas alta e fața lumii și altul ești tu* !»

Reluând aceeași idee, el afirma : «In pictură, cel mai bun lucru este să nu revii : cât ai putut prinde dintr'odată, cu sufletul înfierbântat din ceasul acela, atâta-i al tău. Dacă nu-ți place, șterge și începe din nou. Bine înțeles că atunci când e o lucrare de atelier, se schimbă vorba. Dar acelea nu trăiesc; până să le isprăvești, fuge viața din ele. Toate-ți fug. Fuge expresia lucrurilor și a figurii omenești, fuge lumina, și ceea ce e mai important pentru că în adevăr e ireparabil, fuge frăgezimea sentimentului tău, privirea, dispoziția, sufletul tău de atunci cu care n'ai să te mai întâlnești niciodată. De câte ori nu mi s'a întâmplat, când n'aveam colorile la mine, să văd un colț de natură admirabil ! Mă uitam la ceas ca să vin a doua zi exact la aceeași oră să lucrez. Veneam și nu mai era nimic. Erau copacii, era valea și aceeași lumină era, dar... nu mai eram eu cel de ieri !»

Dacă totul se schimbă, într'o lume în perpetuă devenire, care este mijlocul de a atinge durata, absolutul, veșnicia ? Răspunsul ni-l dă tot Grigorescu : «Repetiție în artă ? Nici o floare nu e «repetiție». Nici o

undă de lumină. De milioane de ani, de când trimite soarele raze pe pământul nostru, n'au venit două la fel.»

Fiecare clipă e unică și în această unicitate constă caracterul ei absolut, esența ei. Rolul artistului este de a desvălui tocmai esența, unicitatea, smulgând astfel obiectul ei devenirii, și restituindu-i dimensiunea absolută, în afară de timpul istoric. «Țiganca de la Ghergani», cu zâmbetul provocător, cu tinerețea ispititoare a trupului, trăiește și astăzi în pânza lui Grigorescu, deși s'au scurs aproape o sută de ani de când a pictat-o. Modelul a devenit de mult cenușă, după ce vârsta i-a veștejit strălucirea adolescenței. Dar imaginea și-a păstrat aceeași prospețime, aceeași clocotire de viață, pentru că artistul a știut să redea în această operă esența motivului ales.

«Inainte de a începe un portret, spunea Grigorescu, uită-te bine. Sânt mâini care nu seamănă cu figura. N'ai să le faci. Dar când ochii nu sânt ai gurii ? Pentru mine, gura privește mai expresiv decât ochii... Sânt mâini care gândesc, mâini bune, iubitoare, care parcă mângâie lucrurile pe care le ating, și mâini răutăcioase, care privesc lumea cu necaz. Am văzut mâini foarte triste la un actor care nu juca decât roluri comice. Mâinile nu puteau minți. Ochi e ușor de făcut. Privirea e mai greu. Orice lucru are o latură a lui mai expresivă — acolo-i taina vieții lui.»

A pătrunde taina vieții, însemna pentru Grigorescu a depăși aparențele, a trece dincolo de hotarul contingenței, a pătrunde în lumea esenței, în care ni se desvăluie adevărul unic, absolut.

Lirismul lui Grigorescu se îmbogățește astfel cu un fundament filosofic, care-și află rădăcinile în acea străveche înțelepciune populară, pe care o regăsim în lumea fantastică a basmului românesc.

Al. Vlahuță scria, pe drept cuvânt : «Un rapsod al pământului nostru a fost Grigorescu. Al pământului și al neamului nostru. Un poet mare, adânc și adevărat ca însăși natura care i-a fost model, prieten și povățuitor, un poet care a adus un cântec nou pe lume și l-a cântat cu glas proaspăt, cald, inspirat.»

Grigorescu a găsit și limbajul plastic potrivit acestui conținut poetic. Mânuia pensula cu o vervă extraordinară și pasta era când subțire și transparentă, când aruncată în pete mai groase, când distribuită ca stropi de lumină, când întinsă cu latul cuțitului, când aplicată în frotiuri,

când abundentă, suprapusă în mai multe straturi care ieșeau aproape în relief, păstrând însă neîncetat freamătul și emoția notației directe, spontane. Adesea, o figură era construită din câteva accente de lumină. Alteori, în blândele luciri ale amurgului plutea colbul drumurilor de țară. Pentru a exprima deplina integrare a țăranului în natură, silueta acestuia nu se profila niciodată pe întinsul cerului, ci rămânea cuprinsă în zona ocupată de pământ în tablou. Astfel, natura nu covârșea omul, ci îl îmbrățișa parcă și nici omul nu domina natura prin înverșunare, luptă sau semeție, ci o rodnicea prin vrednicie, prin dragoste. Țăranul vorbea frunzelor destăinuindu-le amarul lui și o înrudire sufletească îl lega de cumințenia pământului. Grigorescu a știut să exprime această atitudine într'un limbaj poetic pictural, și de aceea sub penelul lui realitatea devenea poezie.

Cântecul nou pe care Grigorescu l-a adus pe lume pornea din străfundurile sufletului popular, exprima dorul și aleanul doinelor. Diversitatea procedeelor folosite nu era decât căutarea înfrigurată de a tălmăci în forme vizibile imponderabilul, sufletul unui întreg popor.

Meritul cel mare al lui Grigorescu este de a fi exprimat într'un limbaj plastic românesc un conținut specific național. Prin opera lui, arta românească își definește profilul propriu, original, și aduce o contribuție de seamă la marele patrimoniu artistic al lumii.

Sanda Stolojan

TOAMNA

In căruțe zugrăvite
S'au întors strugurii, miresele.
Sfinții de lemn au fețele spoite cu vin
Şi toiegele strâmbe.
Impărtășiți din lumina boabelor negre
Sfinții poartă cununi de viță
Şi bat drumurile.
Chelarii sună chei bătute cu rugină.
In talerul sonor strugurii bat în surdină
Chemarea vinului.

LACUL TEI

O stampă veche : pe un dâmb
Turlele crescut-au strâmb
Plopii mătură pieziș
Cerul — aninat podiș
De nori. Printr'o spărtură
Se strecoară și se cerne ploaia sură.
Vântul leagănă copacul.
Peste ostrovul în vale întins
Ca un punct de orgă s'a prelins
Lacul.

Colț de stampă : La mal unde-i mai verde apa
Țigani de lut își scaldă iapa.

A. Burilianu

O PĂLĂRIE DE PROFESOR

Am intrat pe seară la Giurea să beau o bragă. Am găsit acolo, ca de obicei, pe Ioniță, maistru tinichigiu. Mai era o femeie care știam că era bucătăreasă când pe la unul, când pe la altul. Ea ținea în mână o pălărie tare de paie și o tot arăta. Fusese pălăria lui domnu' Marin Petrescu, profesor la liceu. Cerea șaptezeci de lei pe ea.

— Pălăria asta, când o pui, îți face cap de profesor, zicea Ioniță, gata la comicării ca întotdeauna.

Se învârtea prin bragagerie cu pălăria în cap. Ii venea peste ochi și ridica nasu'n sus ca să poată privi.

— Ei, Giurea, pezevenghiule, treci la tablă, striga Ioniță, și râdeam cu toții de ne strâmbam.

— Ia încearc-o și dumneata, zise femeia către mine, să vedem cum îți vine.

Mi-am pus-o pe cap. Imi venea.

— Uite ce bine-i șade, ziceau cu toții. Mă împinseră în fund, către o oglindă. Giurea se repezise și o ștergea repede cu șorțul, căci era cam mânjită de muște.

Adevărat că mă prindea ! Era o pălărie albă cu panglică lată, neagră, cum poartă domnii vara.

— Haide, cumpăr-o, spuneau ei, ce-i la domneata șaptezeci de lei !

Atâta nu voiam să dau. Ne-am înțeles și am luat-o cu trei poli.

— Acuma, hai s'o bem ! zise Ioniță.

I-am cinstit pe toți cu un rând de bragă. Giurea mi-a învelit pălăria veche într'un jurnal. Aveam și ce citi diseară. Am plecat cu cea nouă pe cap. Umblam fudul și-mi priveam umbra cu pălăria de paie în vârf. Oață pălărie !

Inainte de a ieși la pensie, când eram vizitiu la primărie, l-am dus odată cu trăsura pe ajutorul de primar la o grădină de vară de la marginea orașului, «La Cărbunaru». Purta el o pălărie ca asta, pusă pe o parte, și o cravată-papillon cu picățele. Lângă domnul ajutor de primar, era o damă bine, cu pălărie mare și voaluri. «Ce noroace are domnul ajutor de primar !» îmi ziceam eu în timp ce mânam calul.

Puțin înainte de a ieși din oraș, am trecut prin fața parcului Expoziției, unde tocmai cânta muzica militară. Și văd că roibul meu își înfoaie coama, ridică copitele de parcă era calul lui Tudor Vladimirescu, și 'ncepe s'o ia într'o parte. Cucoana s'a speriat, domnul ajutor a luat-o în brațe și, ca s'o liniștească, o săruta după ureche.

Am dat un bici calului și l-am pus să țină drumul drept.

— Nu vă speriați, am spus eu, ăsta a fost cal de circ și așa face el când aude muzica militară.

A râs domnul ajutor, a râs și cucoana. Când am ajuns, el mi-a dat o sută de lei bacșiș.

Gândindu-mă așa la ajutorul de primar, îmi venea să iau o birjă ca să mă duc acasă. Da eu sunt un om harnic și socotit. Am lăsat dracului birja. Când am ajuns acasă, m'am uitat în oglindă, m'am plimbat prin odaie cu pălăria pe cap. Intrase în mine o veselie cum nu mai avusesem de când eram copil și mi-a promis mama că mă duce la bâlci. N'aveam răbdare s'aștept ziua de mâine ca să ies cu pălăria în oraș.

Așa dar, fusese pălăria lui domnu' Marin Petrescu, profesor, om învățat. Câtă învățătură acoperise pălăria asta ! Fruntea dumnealui asudase pe banda de piele din 'năuntru. Capu' meu n'o fi el de lepădat, da nu-i cap de profesor. O fi intrat ceva din învățătura lui în paiele astea.

Din ce-o fi făcută învățătura de profesor? Avocatul cunoaște legile, doctorul cunoaște bolile și leacurile, inginerul cunoaște mașinile. Dar profesorul ? Ce învață el pe copii ? Materii.

Mi-am adus aminte de cuvântul ăsta. Băiatul unuia din mahala dela mine, învață la liceu și are note rele la toate materiile. Și-mi dau eu socoteală cam ce sunt materiile. Sunt mai întâi limbile străine. E pe urmă aritmetica, socotelile. Dar mai cu seamă sunt cuvintele frumoase. Asta deosebește un om cu învățătură de un mitocan.

Știu și eu cuvinte frumoase, dar n'am cui le spune. Sunt bune la orice împrejurare. Când stai la discuție cu unul, îi scoți un cuvânt d'astea și-i închizi gura.

A fost acum doi ani, la noi, un congres studențesc. M'am dus și eu două zile la rând și am ascultat. Acolo să fi auzit cuvinte frumoase ! Spunea un domn bătrân care sta lângă mine : «Băieții ăștia sunt bine pregătiți și au un frumos bagaj de cunoștințe.»

Nu-i vorbă că, lipsind de acasă, mi-au dat iama 'n corcodușe. Când m'am întors, seara, și am intrat pe poartă am găsit o puzderie de copii la mine 'n curte. Cum m'au văzut, s'au împrăștiat ca muștele. Am pus mâna numai pe băiatul unei vecine. L-am tras de urechi și i-am dat și un picior. A fugit schelălăind, și n'a trecut mult că o văd pe mă-sa, o matahală de femeie, că vine cu un ciomag și se pune să strige la mine la poartă că n'am dreptul să bat copilul, că dacă am ceva, să mă duc să-i spun ei, și așa mai încolo.

M'am dus, am tras zăvorul, și i-am spus :

— Mie să nu-mi nechezi la poartă, madam.

— Mă-ta nechează, nu eu, țipă ea.

Ce să-mi pun mintea cu o femeie ordinară. Am intrat în casă și o auzeam că-i mergea gura de parcă era gramofon.

Aș fi putut, dacă aș fi vrut, să-i spun două vorbe să intre 'n pământ. Să-i fi zis așa : «Dumneata, madam, n'ai autoritate morală !» Da n'ai cu cine !

Mi-a fost frică, pe urmă, că una ca asta e în stare de orice. Dacă îi dă câinelui sticlă pisată ? Am început să spun la vecini că eu, ca fost slujbaș la primărie, am oamenii mei la poliție, la judecătorie, asta așa ca să-i treacă pofta matahalei să se lege de mine. Și-a făcut bancă în stradă la gardul ei. Stă acolo și coase. Când trec, nici nu mă uit la ea. Tușește după mine a batjocură, da mă fac că n'aud.

Că eu sunt cineva în mahalaua mea. Am casă pe beci. Tata a fost proprietar. Mi-a lăsat un loc la mahala. L-am împărțit în două. O parte am vândut-o. Cu banii luați, și am mai pus ceva dela mine, am clădit casa. Două odăi, bucătărie. Tot ce-mi trebue. Mai am și ceva bani deoparte. Că am fost om harnic, socotit și strângător. Am intrat de mic la grajdurile primăriei. Aveam leafă. Mai erau bacșișurile, când am ajuns vizitiu. Mă trimetea primarul să-i duc cucoana la vie. Aveam și bacșiș, și mă și oprea de mâncam acolo.

Da aici, în mahala, oamenii sunt pizmași. Nu le place că am pus bani deoparte. Am auzit că mă poreclesc unii Sgârciob. Ii las să zică înainte. Fiindcă simt că sunt eu mai ceva ca ei.

Sunt om care știu ce se întâmplă pe lume. Nu că dau bani pe jurnale. Da când vin acasă cu'n pachet învelit în ziar, îl citesc de la un cap la altul. Sau, la Giurea bragagiul, mă duc totdeauna la cabinet. Are acolo 'n cui ziare tăiate în pătrate. Iau un teanc, îl pun în buzunar. Seara citesc foile acasă. Sunt lucruri frumoase, măcar că nu poți citi tot. Vezi, spre exemplu, că în Englitera s'a ridicat un avion cu opt inși în el. Nu știi ce s'a petrecut mai departe, că s'a terminat ziarul, dar tot afli ceva.

*

Dimineața am trebăluit prin casă cu ochii la pălăria din cui. O să ies cu ea în oraș, după masă. Am eu un nod-papillon ca al lui domnul ajutor: albastru cu picățele. Cu pălăria pe cap, iau și bastonul, și o s'o pornesc în oraș.

M'am dichisit cu grijă. N'aveam batistă de pus în buzunar, la haină. Da știu eu ce se poate face : tragi căptușala buzunarului așa ca să rămână un colț afară, de pare că-i batistă.

Semănam eu a domn, da nu chiar de tot. Hainele erau cam strimte pe mine, postavul cafeniu cam ieșise la soare și nu era așa moale ca postavul boeresc. Dar dacă aș avea un chef, mi-aș putea porunci un rând de haine chiar la «Popescu și Andreescu». Așa un veston gri deschis, cu vată la umeri. Da eu sunt un om socotit. Mă uitam în oglindă și-mi ziceam că arătam foarte bine.

Când am ieșit pe poartă, o văzui pe matahala stând pe bancă. Am trecut cu capul în sus prin fața ei. Cânta, uitându-se în lucrul ei :

Ce te ții așa măreață,
Parcă nu știu cine-mi iești...

Prostii de muiere. Nu iau eu seama la fleacuri d'astea .Că eu, de când mă știu, am tras la mare. Nu mi-a plăcut să mă amestec cu golănimea. De câte ori am putut, m'am dus să ascult discursuri. Când s'a inaugurat monumentul eroilor, am auzit vorbind pe domnul general, pe domnul primar și pe alți domni. Aș fi vrut să știu și eu odată un discurs. Aș fi putut. Am învățat destule cuvinte și am deprins cum se fac gesturile

Țineam la mine acasă discursuri în fața oglinzii. Mișcam buzele fără să rostesc cuvinte, și-mi umblau mâinile ca la un advocat.

M'am gândit eu de multe ori, de când sunt la pensie, să intru în politică. Cum ar crăpa mahalaua de necaz dacă m'aș alege consilier comunal ! Şi i-aș încuia pe toți conțopiștii de la primărie: da, am fost eu la grajduri, da acum sunt consilier. Dar secretarul primăriei, ce i-aș mai freca ridichea ! Mă punea să-l duc cu trăsura acasă și nu-mi da niciodată bacșis. Da avea pretenții. Când ajungeam la dumnealui, mă chema în curte, și cucoana mă punea să cobor o putinică în pimniță, să tai un pui, să ajut la mutatul unui dulap, sau să fac tot felul de alte treburi. Pe urmă mă lăsau să plec, fără să-mi dea vreo lețcaie.

Tot gândindu-mă așa, am văzut c'am ajuns la liceu. M'am așezat pe o bancă să privesc clădirea și parcul din jurul ei. Am intrat eu în primărie, în tribunal, în prefectură, dar la liceu n'am fost niciodată. Sigur că sunt săli și clase mari cum se vede pe dinafară. Domnii profesori învață pe băieți materii : ce-i pe pământ, ce-i sub pământ, ce-i în cer, și tot felul de lucruri ce nu sunt pe înțelesul prostimii. Mă gândesc eu : un om așa cum e directorul liceului, ce învățătură e în capul lui ! Şi nu-mi dau socoteala cum pot fi în alte părți oameni și mai învățați ca el. Ce or ști aceia de nu știe directorul ? Şi ce-o fi știind directorul de nu știe un profesor mai mic? Învățătura se măsoară la fiecare după școlile pe care le-a făcut. Dacă, să zicem, directorul are șapte școli, profesorul n'are decât cinci.

Cu gândurile astea în cap, mă sculai de pe bancă și mă îndreptai către Giurea. Ioniță era deja acolo ; își terminase ziua de lucru.

— Să trăiți, domle profesor, mă întâmpină el când intrai în bragagerie. Uite, îi spune el lui Giurea arătând pălăria, zău că seamănă a profesor. Ştiu eu ce știu, îi zicea Ioniță înainte, nu dau eu un profesor de la liceu pe dumneata.

Giurea da din cap în semn că așa era. Simțeau că sunt mai ceva ca el.

— Spune drept, zise Ioniță către mine, nu-i așa că dumneata știi și franțuzește ?

Poate că vrea să mă încerce, mi-am zis eu.

— Nu mă poate vinde pe mine niciun Francez, răspunsei.

Pe urmă, ca să nu creadă ei că prea mă laud, adăogai :

— Oi avea și eu câte ceva în capul meu. Dar nu pot spune să știu materii așa ca un profesor.

Ioniță se uită către bragagiu și pufni în râs :

— Dumneata să nu știi materii ! zise el. Uite că mă faci și să râd. Ascultă-mă pe mine, nu știe un profesor câte materii știi dumneata.

Tot cu vorbe d'astea mă făcu Ioniță de-i plătii o bragă.

*

Trebuia să arăt eu în vreun fel că sunt cineva în mahalaua mea. Mă săturasem de viața pe care o duceam de când ieșisem la pensie. Prea semăna o zi cu alta. Aveam eu bani deoparte, dar ce să fac cu ei ? N'o să mă îngroape cu paralele, îmi ziceam, dar nici nu mă înduram să mă despart de ele.

Țineam banii ascunși în casă. Hârtiile de o mie erau făcute teancuri, legate cu ață și ascunse în locuri deosebite. Imi ziceam că dacă or veni hoții să mă prade, or găsi poate un teanc, da n'o să dea peste toate. Țineam într'un sertar vreo mie de lei mărunțiș, asta așa ca să spun hoților:

— Uite tot ce țin în casă. Eu am banii 'n bancă.

De altfel, am dat sfoară în mahala că eu țin banii în bancă și că n'am niciodată la mine mai mult de vreo mie de lei. Şi ca să mă apăr contra hoților, am pus drugi de fier la ferestre, iar la ușa casei broască specială.

Imi apăr eu bine avutul, da de m'ar întreba cineva ce-am de gând să fac cu el, n'aș ști ce să-i răspund. Am strâns toată viața, și acum încă, deși pensia-i mică, n'o cheltuiesc toată. Chibzuința mea m'a dus să pun parale deoparte. Ş'acu îmbătrânesc și-mi zic că trebuie să fac ceva cu ele.

Dacă m'aș duce vara asta la băi ? Cu cine însă las casa ? Ce fac cu câinele ? Cine vede de pomi, de vița de pe boltă ? Ce fac cu banii : îi las sau îi iau cu mine ? Se vede bine că e greu să mă mișc din oraș.

Dacă mi-aș lua țiitoare sau m'aș însura ? Să-mi aduc belea în casă ! Dau peste vreo nebună care se pune să cheltuiască în trei luni tot ce-am agonisit, și pe urmă fuge cu vreun fante din aceia cu părul lins. Sau, cine știe ce mai poate face. Dacă se 'ncaeră într'o zi cu matahala ? Să mă duc eu, la vârsta mea, să mă pun între două femei turbate.

Şi belele d'astea nu-mi trebuie mie acum la bătrânețe.

Da tot trebue să fac ceva ca să afle mahalaua de mine.

Dacă mi-aș pune telefon acasă ? Asta ar fi ceva. Aș putea vorbi cu poșta, cu primăria, cu gara. Aș întreba la ce oră pleacă acceleratul de București, care trece dimineața. Nu că aș vrea eu să-l iau, dar așa ca să fiu informat. Aș sta de vorbă cu un vecin la gard, și deodată i-aș spune : «La revedere, vecine, iartă-mă, dar trebue să intru în casă că am de dat un telefon». Aș lăsa, după masă, ușa casei deschisă, și dacă ar suna telefonul, ar auzi toți vecinii. Şi-ar șopti unul altuia : «l-a chemat la telefon».

Da și asta mi-ar da belele. Ar veni odată unu să-mi ceară voie să telefoneze la spital c'a apucat-o damblaua pe soacră-sa. Altul ar intra în curte cu părul vâlvoi cerându-mi să telefoneze la pompieri că i-a luat foc cotețul. N'aș mai avea liniște acasă, ar năpădi golănimea peste mine.

*

Mi-am adus aminte că aveam o geantă de advocat. Mi-o dase, cu mulți ani înainte, văduva unui fost primar.

De-aci încolo o să umblu prin oraș cu geanta sub braț, ca profesorii de la liceu.

Când m'a văzut matahala întâia oară cu geanta, a spus altei muieri care sta lângă ea pe bancă :

— I-a plecat mintea 'n vacanță. Nu vezi : umblă acum cu geantă ca advocații.

Am mai făcut ceva : am păstrat anunțuri de prin ziare și am scris pe la pepiniere, la edituri de cărți, la fabrici de mobilă să-mi trimită cataloage. Un farmacist din București mi-a trimis, contra timbre, un eșantion de vin tonic. Am mai primit : prospecte de otravă de șobolani, de prafuri contra ploșnițelor și a gândacilor de bucătărie, liste de prețuri a îngrășămintelor chimice, reclame de leacuri contra cheliei, și câte altele.

Aproape zilnic venea factorul la mine cu plicuri mari și mici. Incepuseră unii vecini să iasă 'n poartă când trecea poșta. Eu luam corespondența sub braț și intram mândru în casă.

Căutam să știu ce zic oamenii despre mine. La mahala afli tot ce se vorbește, ba chiar și mai mult. Am auzit că spuneau unii:

— Se'ntărește Sgârciob !

Unul zicea că m'am făcut francmason, sau așa ceva. Mie-mi creștea inima.

Incepusem să urmăresc băieții dimineața când se duceau cu ghiozdanul la liceu. Așteptam să văd profesorii cum vin și ei cu geanta la școală. Ştiam orele de recreație, orele de plecare.

Intr'o zi, am intrat și eu la liceu, cam pe la ora plecării. Eram într'o sală mare, în care m'a izbit întunericul, că era soare strălucitor afară. Mirosea altfel decât în alte locuri, poate a cărți, a hârtie, a cerneală. Parcă plecasem din oraș și mă găseam altundeva, departe. Când am început să deosebesc lucrurile, am văzut hărți și tablouri pe pereți, statui în dreapta și 'n stânga. Pe o ușă scria : Secretariat. Apoi, pe o hârtie lipită dedesubt: G. Atanasescu, locotenent de rezervă, secretarul liceului. Frumos titlu, nu zic. Nu era el chiar profesor, dar tot pe acolo.

Când am intrat, domnul secretar se pregătea să plece. Imi ziceam că o să spun cum mă chiamă, o să se prezinte și el, o să mă înclin zicând : «Imi pare bine de cunoștință».

Da el m'a luat cam repede, nu era democrat.

— Ce dorești dumneata ?

— Aș vrea să știu, spusei eu, dacă pot lua cărți cu împrumut de la biblioteca liceului.

— Ce fel de cărți vrei dumneata ?

Nu m'așteptam la o asemenea întrebare. Credeam că o să-mi răspundă da sau nu, și pe urmă o să-mi văd de treabă. Incepui să mă bâlbâi:

— Cărți mari... frumoase...

— Dacă vrei să citești cărți, du-te dumneata la Biblioteca Centrală. Acolo poate citi oricine. Aici se dau cărți numai la profesori și la elevi.

Am mulțumit și am plecat. Ieșeam pe aceeași poartă cu profesorii. Pe altă poartă ieșeau elevii, care acum umpluseră strada. Elevii salutau, profesorii răspundeau, și eu eram în mijlocul lor de parcă aș fi fost și eu ceva la liceu. Salutam cu pălăria domnului Marin Petrescu.

Imi sălta inima 'n piept de bucurie când am luat-o spre casă. Tot așa mă simțeam eu când ieșeam pe vremuri, vara, cu stropitoarea primăriei. Eram sus pe capră; dam drumul la apă și 'n dreapta, și 'n stânga, și mă simțeam mai mare ca primarul.

Pe drum, mă ajunse din urmă băiatul vecinului, cel cu note proaste.

— V'am văzut pe la noi la liceu, îmi spuse el.

— Am avut eu niște treburi la voi, la liceu.

O să afle mahalaua că am treburi la liceu. O să mă roage vecinul să pun o vorbă bună la profesori.

Mă simțeam tare, și-mi ziceam că băiatul ăsta trebue să 'nvețe ceva de la mine.

— Tu să te ții de carte, îi spusei. Să fii în viață harnic și econom. Eu, cu economia am ajuns să-mi fac casă pe beci. Ai văzut că acum și în jurnale, numai de economie politică se vorbește. Asta e la actualitate. Fă economie politică, băiatule, îl îndemnai eu, despărțindu-mă de el.

*

Intr'o seară, când mă întorceam acasă, am văzut lume multă strânsă 'n fața porții matahalei. Venise agenții fiscali cu Găman în fruntea lor, cu toba și cu vardistul s'o execute pe matahala care nu-și plătise dările. Ea a început să țipe că Statu-i hoț, că vrea să-i jupoaie pe cei mici. Când au vrut să-i ridice lucrurile din casă, a luat un drug de fier și l-a izbit pe Găman în cap de l-a lăsat lat. A vrut vardistul s'o ia la poliție, da se strânsese mahalaua, și autorităților a început să le fie frică. L-au dus pe Găman cu salvarea, iar pe matahală a venit poliția peste două ceasuri și a ridicat-o.

Cine-o să vază acum de copiii ei ? Eu, nu mă bag, nu m'amestec. Dac-o veni cineva să-mi ceară să pun o vorbă bună pentru ea, o să răspund că nu-mi cheltuiesc eu trecerea pe care o am pentru o neroadă care nu știe ce e aceea autoritate.

Era cald și mirosea bine în grădină la mine. Mie-mi creștea vaza, și dădea boala 'n dușmani. I-am dat câinelui, în seara aceea, două strachini de supă.

*

Mă duceam acum mai rar la Giurea. Ioniță își cam luase nasul la purtare. De 'ncercam eu să explic ceva despre politică, el întorcea vorbele în râs, c'ajungeau oamenii să creadă că spuneam prostii.

De aceea, când am intrat într'o seară la bragagiu, mi-a părut bine că Ioniță nu era acolo. La o masă sta un vaporean, pe care-l știam eu

și care vorbea despre călătoriile lui cu șlepul, pe Dunăre. Văzuse multe țări și tot felul de oameni. Dela unul ca ăsta aveai ceva de învățat. Incepurăm să vorbim politică, cum fac domnii la cafenea.

— Când stau de vorbă cu prieteni de ai mei, Sârbi, Greci, Bulgari, povestea vaporeanul, le spun că au și ei părțile lor bune, dar la politică noi suntem cei mai tari. Da, dintre toți, noi Românii suntem cei mai politicoși. Le-am spus că, la Paris, Brătianu s'a sculat și a vorbit nu numai pentru România, dar și pentru toate țările de aici, Bulgaria, Iugoslavia și altele.

— Și ce zic ei când le spui asta ?

— Ce să zică ? Rămân paf. Pe urmă recunosc și ei că așa e : Românii sunt cei mai politicoși.

In clipa asta, intră Ioniță și ne turti fesul. Incepu comicăriile lui, se făcu că vorbește sârbește cu Giurea. Pe mine, mă întrebă :

— Un' ți-e pălăria, dom' profesor ?

Nu-i răspunsei ; o pusesem pe scaun că mi-era cald.

Vaporeanul nu făcea niciun haz de giumbușlucurile lui Ioniță, și eu stam de lemn. Da băiatul ăsta nu se sinchisea și-i da înainte.

Vaporeanul plăti și plecă. Voiam și eu să fac la fel, când auzii un zgomot care-mi opri inima 'n loc : Ioniță se așezase pe pălăria mea.

— Scuzați, domn profesor, n'am vrut. Nu mi-ați spus că pălăria e pe scaun... Da lasă că ți-o dreg eu.

Fundul pălăriei intrase înăuntru. Inainte ca s'o fi putut smulge din mâinile lui, Ioniță dete un pumn în fundul pălăriei de-i trecu mâna pe partea cealaltă. Imi venea să plâng de necaz.

— Lasă, domn' profesor, spunea Ioniță, ce-i la dumneata o pălărie de paie !

Mă scotea din sărite cu obrăznicia lui. Dacă aș fi fost mai tânăr, l-aș fi luat la bătaie. Imi plătii braga, și, înainte de a pleca, spusei :

— Când te bagi în tărâțe, te mănâncă porcii.

— Mai bine zi, domn' profesor, că ți s'au urcat materiile la cap, urmă Ioniță cu obrăzniciile.

Plecai către casă cu pălăria spartă în mână. Nu-mi era gândul la pagubă. Dacă aș fi vrut, mă puteam duce a doua zi să-mi cumpăr o pălărie de paie nouă și încă mai frumoasă. Da ceva se rupsese în mine.

Erau vorbe care umblau prin mahala și pe care, până în clipa asta, nu le puneam la inimă. Și acum simțeam că încep să mă usture.

Așa, de pildă, se spunea că fusesem, tam nesam, cu geanta sub braț la directorul liceului și că mă daseră în brânci servitorii afară.

Unul din mahala zisese :

— Săracu Sgârciob, e în anul morții.

Altădată, un vecin spusese :

— I s'a urcat grandomania la cap. Așa a fost cu un nepot de văr al nevesti-mi. Tot așa l-a apucat și a terminat la balamuc.

— Sgârciob, dacă n'o ajunge la balamuc, își dase altul cu părerea, tot la azilul de bătrâni o să sfârșească.

Matahala sta pe banca ei, parcă m'aștepta. O lăsaseră liberă până la judecată, da nu-i scăzuse nasul. Se uită la pălăria mea spartă, se prefăcu că o apucă râsul și că se abține. Apoi începu să cânte :

Mă loviși în pălărie
Cu trei grame de hârtie...

Când intrai pe poarta casei și strigai câinele, ia-l de unde nu-i. Ii dădusem drumul din lanț ca să păzească curtea în lipsa mea. Niște copii îmi spuseră că l-au văzut sărind gardul. Mi-au arătat în ce loc. Da, vedeam, pe partea asta aveam niște lemne. Câinele se suise pe ele și pe urmă sărise în afară. N'aveam noroc nici cu câinii. Pe ăsta îl aveam acasă de mai bine de două luni, de când îl luasem de la hingheri.

Eu, toți câinii pe care i-am avut, i-am luat de la hingheri. Că ei sunt tot pe un loc cu grajdurile primăriei și-i cunosc. Mă duc, aleg câinele care-mi place și-l cer. Spun hingherii că trebue să aștepte două zile, că poate vine stăpânul câinelui să-l scoată... Da le dau câte o țigară și plec cu câinele, ținându-l în sfoară. Sare pe mine și se bucură că l-am scos de-acolo. Nu trece multă vreme și fuge. Unul și-a făcut tunel pe sub gard și a fugit. Altul m'a așteptat lângă poartă. Când am intrat mi-a fugit printre picioare. Asta, cel din urmă, a sărit gardul.

Mi-aș lua eu un câine să-l cresc de mic, dar până la un an nu e bun de nimic. Imi tot făceam socoteli despre câini ca să alung alte gânduri.

Necazul luminase multe lucruri. Am ajuns de râsul lumii. Dar asta nu mă durea așa tare. Cât timp am strâns bani, am fost liniștit. Și-acum văd că n'am ce face cu ei. Oriunde aș apuca-o, tot nicăieri n'ajung.

S'a lăsat noaptea și s'a culcat mahalaua. Inainte, la ora asta, mă ferecam bine în casă. Acuma, parcă nu mai îmi pasă de nimic. Ușa era larg deschisă. Stam pe treapta scării cu necazurile mele. Da eram eu trist de o altă tristeță.

M'am dus, așa îmbrăcat cum eram, și m'am întins pe iarbă. Nu mă mai gândeam că-mi stric hainele.

Priveam cerul și stelele, și uitam că sunt eu.

Don Luis de Góngora y Argote

SINGURĂTĂȚI

Dedicație Ducelui de Bejar

Pași sunt de pelerin rătăcitor
câte-mi șoptește versuri dulce Muză,
în sihăstrii confuze
pierduți în parte, 'n parte inspirați.

O tu, care 'ncărcat cu lănci și suliți
(ziduri de brad, creneluri de-adamant)
bați munții, uriașii de cristal
armați de nea, pe care-i teme cerul
și 'n care cornul, deșteptând ecoul,
fiare-și prezintă, ce pe-un sol smălțat
ocupă moarte 'ntinderi nesfârșite
și-aruncă 'n Tormes un coral spumos ;
proptește 'n frasin frasinul, cu fierul
ce-asudând sânge 'n timp va umple scurt
cu purpură zăpada,
și pe când dă sârguitor vătaful
gorunului vânjos și pinului semeț
(emulii 'nsuflețiți ai stâncăriei)
spăimoasa rămășiță

a ursului ce încă mai sărută, străpuns,
prăjina sclipitoarei tale suliți
(ori că stejarul cu-al său templu fi-va
demn baldachin, sau ghizdul cel înalt
de la izvor va fi tron potrivit
majestuos divinității tale),
o, Duce luminat,
în unda lui alină-ți setoasa osteneală
și 'ncredințându-ți trupul spre odihnă
pe mușchiul cel de iarbă nu lipsit,
lasă-te ajuns o clipă de pasul norocos
care-a 'nchinat rătăcitoru-i mers
la scutul tău, ce-l ține 'n lanț regesc.

O dulce legătură generoasă
cinstească libertatea strivită de destin ;
și-Euterpe, mișcată de-a ta mărinimie,
va face ca sonoru-i instrument,
dacă nu faima, să dea glas în vânt.

Traducere de Mihai TĂCUTU

Boris Pasternak

HAMLET

Am apărut pe scenă. E-o liniște deplină.
Şi rezemat de uşe, urechea mi se împle
De-o şoaptă de departe, de-o rază de lumină,
Ca un ecou al celor ce o să mi se'ntâmple.

Sunt ţinta şi eroul acestei nopţi de sgură
Ce-ocheane de'ntunerec spre mine îşi îndreaptă.
De este cu putinţă, Părinte, te îndură
Să treacă de la mine paharul ce m'aşteaptă.

Ah! Vrerea-Ţi îndârjită, acum, când mi se-arată,
Eu o primesc întreagă, joc rolu'mpotrivirii,
Deşi ştiu că o alta e drama-adevărată ;
Arată-mi astă dată limanul mântuirii.

Mi-e rânduită soarta ; prin ea mă împlinesc.
Mi-e rânduit sfârşitul, îl întrevăd prin ceaţă.
Sunt singur. Fariseii pe suflete domnesc.
Şi a trăi nu'nseamnă numai să treci prin viaţă.

Traducere de George CIORĂNESCU

Mihai Niculescu

VEDERI DIN GRECIA

(Fragment *)

...Ce de vederi am trimis, și din Grecia ! Pe-o parte în culori, pe cealaltă cu vorbe, care nici ele nu semănau vorbelor tăcute mai mult decât culorile ilustratei cu ale văzului aievea.

La Atos, mi se părea că și liniștea are o culoare a ei, deosebită de-a cerului și a mării deși era o singură liniște, străvezie în văzduhul tremurat deasupra, mai densă în oglinda nemișcat întinsă dedesubt, ca un cer de apă căzut în fundul mării nalte de aer...

Avea parcă și un timbru, neauzit, ca un somn în care s'ar fi ascuns, mirate de singurătatea locului, sunete rare, sfioase : scârțâitul bont, de peniță, al puțului din livada cu duzi de la mânăstirea Dionisiu ; o frunză tresărind c'un freamăt scurt dintr'un vis rău; pocnetul de gumă al vreunei dude amețite, șters în iarbă, de unde-o culegeam pe brânci, întins la umbra caldă a frunzișului de ceară; apoi, strivită'n gură, carnea de miere odată cu gustul de lene, al copilăriei...

In arhondaric ne primiseră cu șerbeturi albe înghețate în borcane de sticlă groasă, chisele cu dulceață de zarzăre verzi și cafele aburind din cești minuscule. La loc de cinste — pe pereții văruiți — portretul lui Grivas, în capul gol și cu mustața tunsă «vrabie», între cele mustăcioase, purtând fes cu ciucuri, pistoale și iatagane, ale eroilor de la 1821 : Kolokotronis, Miaulis, Boțaris.

La altă mânăstire, unde am sosit de amiazi, ni s'a îngăduit să privim la prânzul monahilor, în trapezăria lungă și scundă, întunecoasă ca o vizuină, cu fresti afumate de jurîmprejur. Dintr'un amvon citea, ascuns

* Din volumul inedit *Ieșire la mare* (*Vacanțe*).

în funingini de văluri și plete sure, un călugăr, la o picătură de flacără tremurată — și murmurul mărunt al glasului vrăjea din întuneric arătări de umbră, care începeau să mijească de-a lungul mesei unice, printre blidiuri și căni de pământ. Câte-o furculiță știrbă împungea prin aer, cu două coarne rămase ori numai unul, peștișori fripți care dispăreau în hățișul bărbilor; mai harnice însă și mai îndemânoase păreau să fie degetele. Am gustat din pâinea oacheșă, rotundă, ca pâinea cazonă și am băut vin profiriu, răcoros la aromă, care luneca ușor — câteva înghițituri, dar mi s'au și încins obrajii, ca în soare, afară...

In grădina dintre pridvoarele chiliilor, puhoiuri de flori se revărsau până'n creștetul copacilor, fiecare frunză cu floarea ei, cele mai multe fără nume pentru mine. Căutam prin lumina cernută în aerul încins de parfumuri tari, un pom anume. Parcă era grădina raiului...

Un călugăr pitic ne-a chemat, cu schime de maimuță, să ne arate o zugrăveală veche din pridvorul trapezăriei : dintr'un ceaun proptit în pirostrii peste jăratic, între draci păroși, cu țăpoaie și furci, țâșnea un sul de fum răsucit în vălătuci care se turteau rotund deasupra, ca o ciupercă. «*C'est la bombe atomique !*» a exclamat cineva din grupul nostru, și îndată, cei cu aparate fotografice au început să ochească zugrăveala. Călugărașul se văita neauzit, din cap și din mâini ; apoi, brusc, se întrerupse, înaintând parcă pe brânci, cu temenele, până la genunchii unui turist înalt : era vădit că se roagă să-l fotografieze. Când obiectivul aparatului se opri asupra lui, își pieptănă barba cu degetele, luându-și un aer smerit, cu mâinile împreunate pe piept și capul plecat într'o parte, pe umăr, privind în sus pieziș, numai c'un ochi, ca găinile după uliu. Turiștii s'au pus să aplaude, înveseliți, iar piticul a bătut și el din palme, râzând tăcut, într'un dinte, cu gura neagră : era mut.

Zării atunci, înapoia lui, după lujeri de nalbă, un monah bătrân, în capul gol, albind ca o brumă la soare. Fața, străvezie, abia i se cunoștea din troianul pletelor curse amestecat cu barba, în poală, peste genunchi. Ședea nemișcat, cu pleoapele strânse, parcă ascultând, pe un buștean scobit. Turistul de adineauri a vrut să-l fotografieze, însă piticul l-a tras de mânecă speriat, arătând c'un deget, întâi la ochi, apoi la urechi : bătrânul era orb și surd. Am rămas la urma tuturor, uitându-mă cu jind peste umăr, pe când mă depărtam, după cel din grădină. Parcă și-acum...

*

Abia mă întorsesem de la Atos și am plecat, a doua zi chiar, în Peloponez, cu autocarul, cinci zile. Basmul culorilor, nesfârșit schimbătoare, începea din nou cu fiecare dimineață, pe marea uneori aproape, sub cerul la fel de înalt, fără nori, și în munții de piatră pustie, cu verdeață rară prin râpi, prospătă încă deși era la începutul verii. Aș fi întârziat prin multe locuri, pe unde am trecut fără să oprim ; rămâneau locurile, singure — noi treceam — și dacă aș fi avut timp m'aș fi gândit poate că nu lipsea nimic singurătății lor, care le era de ajuns ; dar n'aveam — decât să văd — și nu mă săturam de tot ce vedeam. Când oprea autocarul, ghidul ne invita să coborîm și ne arăta ce fusese și nu mai era acum decât lespezi goale și cioburi de piatră cotropite de buruieni.

Din fostul Corint mai rămăseseră în picioare câteva coloane — unele strâmbe sub frontonul mutilat — dintr'un templu al lui Apollo, cel mai vechi din Grecia, la marginea unui cimitir de pietre albind în soare. Prindeam la răstimpuri crâmpeie de explicații amestecate cu țârâitul lăcustelor din iarbă, dar nu mai ascultam... După o vreme, ghidul tăcu : credeam că terminase. Nu, era doar a pauză. Am tresărit, auzindu-l iarăși : «Aici a predicat sfântul apostol Pavel». M'am apropriat iute de podina cu lespezi tocite. O șopârlă de aur m'a privit drept în ochi, neclintită ; îi pâlpâia gușulița, ca la păsări : parc'ar fi vrut să spună ceva, dar și-a luat seama și țâșni ca o nălucă la soare, pierind într'o crăpătură.

...«Şi Domnul a zis lui Pavel, noaptea în vedenie : nu te teme, ci vorbește și nu tăcea». Nu s'a temut, nici timp nu i-a lipsit, să tot vorbească : un an și jumătate, cât a stat în Corint. Şi el a tăcut, dar vorbele lui cutreieră lumea, povestind ce este mereu și ține, ca un păinjeniș nevăzut : o lume de vorbe. Dacă n'ar fi nici nu s'ar povesti... «Dar vorba tăcută, de la care s'au stârnit toate vorbele spuse, fără ca nimeni să le mai poată opri de atunci — de când ?...» Apoir iar ghidul, amăgind cu vorbe, dintre ruini : acolo termele, dincoace agora, o fântână la colțul unei străzi, cartierul prăvăliilor, negustorul de grâne, măcelarul, brutarul — a spus cât costa o pâine la Corint, pe vremea apostolului ; un turist s'a mirat : «Mai ieftină ca acum !» Şi din nou liniștea, mărunțită în pulberi sonore, de țârâitul lăcustelor din iarba răscoaptă, sub cerul de foc...

La Mykene am văzut poarta Leilor, pe unde trecuse Agamemnon când a mers la Troia. Mormintele Regilor erau pustii ; podoabele prin muzee, sub racle de sticlă, osemintele cine știe pe unde... Sus pe culme, printre ruinele palatului Atrizilor, creșteau asfodele și maci vineți. O privelişte nebănuit de vastă a izbucnit de acolo, întinsă amețitor în spațiu până la zările fumuind albăstriu departe, îndărătul cărora licărea ascuns marea. Cu ce dor mi-am promis-o !...

Parcă toată câmpia Argosului din vale ieșise la soare să o întâmpine în odăjdii de leandru, albe și roz. Aerul tremura încins, curgând nemișcat peste lanuri păioase de pâine și pajiști cu verdele palid, argintiu întrerupte de toropeala măslinilor. Rareori, silueta vreunui cipru răzleț sugera o pată de răcoare neverosimilă...

Pe culmea de unde priveam, vântul îmi arunca în obraji și pe gât șuvoaie de aer cald. Iarba înaltă foșnea la răstimpuri c'un răsuflet de somn, mirosind a floare de câmp... Mi se păru deodată, clar ca lumina zilei de foc de atunci, că de când e lumea lume ar fi tot aceeași zi, a șaptea, când tot ce avea să fie era, fără adaos nici lipsă. M'am uitat peste câmpia din vale și mi s'a părut neîndoielnic așa : Creația era în vacanță, într'o perpetuă vacanță, de când nu mai are nimic de făcut — decât să fie. «Ca în ziua a șaptea — mă gândii — la fel cu cea de acum, pustie ca o zi când n'ai ce face : ca o Duminică, în care n'am încetat să sper de când mă știu, cu fiecare din zilele Facerii, de la o săptămână la alta și din Duminică'n Duminică... Dar atunci, dacă n'avem decât să fim, ce e de făcut ? Sau poate că...»

«*Venez voir le tombeau de Clytemnestre*», mă invită ghidul. M'am dus alergând, bucuros, ca la nuntă. «Nu e rău în mormânt», a observat un ofițer francez, care luptase în Indochina. Femeia agățată de brațul lui l-a privit mustrător. Mormântul, rotund, urca pe lespezi suprapuse fără mortar, boltit sub vârful înalt, ca un stup de albine. Ar fi încăput în el și autocarul, împreună cu grupul nostru întreg. La plecare, o doamnă în vârstă s'a plâns că nu le putem vedea «și pe celelalte» — a spus câte, apăsat, ca să arate probabil că le știe numărul. «*C'est le plus beau, madame*», a consolat-o ghidul.

Mai nainte, sau după aceea — nu mi-aduc aminte — am trecut prin locuri tari, pe margini de prăpăstii, cu povârnișuri frânte în vreun bolovan de stâncă, suspendat amenințător într'o latură a drumului. Pe sub creste,

mai aproape de cer, se zăreau case albind la soare, ca batiste agățate de copacii care păreau tufișuri. Când am ajuns mai târziu în lărgime, a ieșit la iveală dintr'o luncă șerpuită cu sălcii de-a lungul râului nevăzut, un ciopor de case și, dintre ele, ceea ce părea de sus clopotnița unei biserici. «Puteți deslușI ce scrie ?» mă întrebă englezoaica din spatele meu, întinzându-mi binoclul prin care se tot uita la satul din vale. Imi auzeam bătăile inimii, repezi, în timp ce priveam fără să-mi pot lua ochii de la placa pe care scria în litere mari, negre : VLAHI... «Trebue să fie numele locului, dar nu disting... îmi pare rău», spusei încet, temându-mă să nu mi se cunoască pe față ; și i-am dat înapoi binoclul, după ce satul dispăru la o cotitură a drumului. «Ce numiri imposibile !» exclamă englezoaica nemulțumită ; dar mie îmi părea bine și mă simțeam îngăduitor, gata s'o iert, nu știu pentru ce...

Mai departe, în aceeași zi, trecând pe dinaintea unei case — poate un canton — la drumul umbrit cu salcâmi, niște purcei se năpustiră speriați sub roțile autocarului. Șoferul frână brusc, dar unul din ei a fost strivit. Familia victimei ieși atunci văicărindu-se în drum : bărbatul, femeia și o liotă de copii mărunți, în picioarele goale. Se încinse o ciorovăială aprigă, timp de câteva minute, păgubașii dând vina pe șofer, iar acesta pe purcelul adunat într'o cârpă și strâns la piept de muiere, care-l bocea ca pe un prunc. Ar mai fi ținut, poate, dacă nu lua cineva inițiativa să colecteze suma cerută despăgubire. Plecarăm de acolo în triumf, petrecuți de chiotele copiilor. Șoferul a mai bombănit o vreme, după aceea, grecește, monologând tare, cu gesturi — «în limba zeilor», cum observă doamna de adineauri...

După amiază s'a iscat pe neașteptate o vijelie cu ploaie. Deasupra Taigetului, suit la cer pe jumătate din orizont, într'un amfiteatru de stâncă goală, cu vârfuri de zăpadă rămasă, nori de coșmar se îmbrânceau bubuind. Aerul se îngroșă repede, ca o funingine, până ce nu se mai văzu nimic. Șoferul aprinse farurile și opri motorul. Tăceam cu toții, cuprinși parcă de-o presimțire. Deodată, săgeata unui trăsnet frântă de mai multe ori sfâșie lung negura și Taigetul ieși la iveală într'o fulgerare cutremurată, iluminând violet întunericul. In clipa de liniște care urmă, auzii răsuflarea grea a călătoarei de lângă mine și oftatul alteia ; apoi un urlet spart în țăndări : părea că nu se mai termină... Când mi-am luat mâinile de la urechi, apa se revărsa în puhoaie peste acoperișul autocarului.

Bătrâna de la mormântul Clitemnestrei leșinase. Până au readus-o în simțiri, pieriseră și norii. Taigetul fumega în cerul sticlos de albastru, gârle de apă se rostogoleau din marginea drumului povârnit și frunzele măslinilor pierdeau din vârfuri câte-o picătură de soare, în iarba jilavă de jos. N'am să uit râsul ei tăcut, răcoros...

*

De fiecare din locurile pe unde am fost se leagă în amintire câte un film în culori, fiecare cu liniștea lui. La Epidaur, unde am rămas a doua zi peste noapte ca să vedem *Ifigenia,* în teatrul antic, sub cerul liber, era o liniște solemnă ; la Delfi mi s'a părut misterioasă și aspră ; radioasă, în văzduhul vast de la Mykene ; toropită de soare și ascunsă cu lăcustele'n iarbă, la Corint ; iar în lunca Alfeului, de lângă Olympia, blândă, parfumată dulceag cu cimbru și înțepător cu mentă...

Numai în ultima zi, a cincea, în autocar de la Delfi la Atena, m'am simțit obosit, sătul ; dar în cea următoare m'am dus cu dor la Egina, apoi la Sunion și abia ieri m'am înapoiat dintr'o croazieră în insule : Creta, Rodos, Patmos, Mykonos și Delos... Ce lumină ametitoare !, îmbătată de spațiu, povestind mereu, în culori fragede și pure, uimirea lumii de a fi singură pe lume, ca atunci când era doar lumină abia despărțită de întuneric...

Timpul ieșea la iveală numai pe insule, dintre ruini bălărite și în căscatul de somn al muzeelor, sub vitrine de sticlă, unde cioburi de rugină și cocleală rezumau civilizații perindate pe sute de ani. Trecutul pândea la fiecare pas, ca o soartă iremediabil promisă la tot ce avea să mai fie, sub amăgirea culorilor, aceleași ca în ziua dintâi, radioase în aerul sonor de cântarea nupțială a gângăniilor nevăzute, din iarbă...

Londra, 1959.

Vasile Posteucă

STRĂMOȘII

Țărani din bucovinele tăcerii
Aburcă 'n mine drumul spre Cetate,
Și spun în doina lor belșugul verii
Și-amiazu' nalt pe care-l duc în spate...

Tristețea lor îmi umple tot exilul
Și-mi crește 'n gânduri, punte peste veac,
Să-mi caut în geana stelelor azilul ;
Să-mi legăn doru 'n lacrimi și să-l tac...

Din liniști, luna buciumă, băciță,
De-asupra lor, veghind peste morminte :
Au fost în Munte, regi în răzmeriță,
Și-acum își culcă fruntea pe cuvinte...

Liturghisind tăcerea a trezie
Răzbat cu inima spre mai departe,
Neștiutori de vreme și de moarte
S'așeze 'n cer o altă 'mpărăție.

Emil Turdeanu

OAMENI ȘI CĂRȚI DE ALTĂDATĂ

Egumenul Paisie de la Homor și Voevodul Ștefan «cel Mic și Rău»

(*Apostol* din anul 1540, în Biblioteca Universității din Liov).

Egumenul Paisie a cârmuit mănăstirea Homor de la noua ei înființare, în anul 1530, până la începutul domniei a doua a lui Petru Rareș.

Sub ochii săi a crescut, lângă locul unde se năruia sub povara bătrâneții mănăstirea zidită înainte de 1415 (1), ctitoria logofătului Toader Boboiug : biserică de mărimi obișnuite, în formă de cruce ca toate celelalte, dar deosebită de ele prin pridvorul său deschis și printr'o scundă cămăruță sau tainiță, adăpostind mormintele (2). Sub ochii egumenului Paisie a înflorit minunata pictură care îmbracă de amândouă părțile pereții bisericii : scene liturgice și rânduri de sfinți, pe dinăuntru ; rădăcina lui Ieseu, Imnul Acatist cu asediul Constantinopolului (atât de des și atât de simbolic în bisericile din vremea lui Petru Rareș !), viziuni apocaliptice și alte icoane, pe dinafară (3). Ba, pe unul din pereții laterali ai bisericii s'a găsit de curând și portretul egumenului Paisie, cu data 1535 : e arătat ca monah umil, fără nicio strălucire în îmbrăcăminte (4).

---

(1) Vezi dania de moșii pe care i-o face la acest an Alexandru cel Bun, la Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 116-119.

(2) G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 21-31.

(3) Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord, dès origines à la fin du XVIe siècle*, Paris, 1930, text, p. 179-197 și album pl. XIII-3, XIV-XVIII, XXV-1, XXVI-2, XXX, XXXVIII-2, XL, XLIII, XLIV-1, XLV-2.

(4) Sorin Ulea, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1959, 1, p. 67, nota 4.

In mănăstirea nouă au fost mutate osemintele jupânesei Anastasia, prima soție a ctitorului, moartă la 1527. Ea era fiica logofătului Ioan Tăutu, sfetnicul lui Ştefan cel Mare, și apare în tabloul votiv de la Homor cu aceleași veșminte cu care e îmbrăcată mama ei, într'o frescă din ctitoria părinților săi, de la Bălinești (1499) (5). In pacea noului altar au fost aduse și odoarele și manuscrisele păstrate din bătrâni în biserica vecină, ce acum amenința să cadă. Printre acestea, cel mai de seamă era *Tetraevanghelul* cu portretul lui Ştefan cel Mare, dăruit de luminatul Domn mănăstirii, în anul 1473 (6). Ieromonahul Paisie și ceilalți călugări îl țineau într'o mare cinste. Portretul gloriosului Domn le impunea o venerație adâncă, iar frumoasele miniaturi și ornamente le umpleau sufletul cu o fericire blândă. De aceea, când Turcii cutropesc Moldova, în septembrie 1538, egumenul se grăbește să trimită prețiosul manuscris la Ciceu, în cetate, unde avea să mângâie zilele de așteptare ale pribeagului Petru Rareș.

Cam pe când se potoleau valurile expediției turcești în Moldova și își începea domnia, peste țara ciuntită dar cu voința boierilor, Ştefan, numit apoi Lăcustă, ce se pretindea fiu al lui Ştefan cel Mare, trecu la cele veșnice și logofătul Toader. Pe lespedea pe care și-o pregătise însuși, din timp, ca să-i pecetluiască groapa, urmașii avură de săpat doar data decesului : 1 Ianuarie 1539 (7).

Mănăstirea pierdea astfel, aproape în același timp, pe marii săi protectori : Petru Rareș îi întărise, la 1536 (8), toate moșiile pe care le strânsese prin danii, schimburi și cumpărături, de la prima ei înființare în zilele lui Alexandru cel Bun ; logofătul Toader îi lăsa, moștenire din averea sa, alte sate, pe care însă noul Domn întârzia să le confirme.

---

(5) G. Balș, *op. cit.*, p. 26, 332 și fig. 390.

(6) Ioan Bogdan, *Evangheliile dela Homor și Voroneț, din 1473 și 1550*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, s. II, t. XXIX, Buc., 1907, p. 645-656 și VI pl.

(7) G. Balș, *op. cit.*, p. 331-332 și fig. 389.

(8) Franz Adolf Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufrei, Horodnik und Petrauz*, Cernăuți, 1881, p. 95-96 și — fără referire la publicația lui Wickenhauser — ARPR, *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A : Moldova*, vol. I (1501-1550), p. 384-385.

După moartea logofătului Toader, egumenul Paisie s'a gândit să închine mănăstirii o ofrandă pioasă în amintirea darnicului ctitor. Din acest îndemn a cerut unui pisar din mănăstire să-i întocmească, pe frumoase foi de pergament, un *Apostol* (9). Pisarul anonim i-a copiat manuscrisul, în redacțiune medio-bulgară, cu caractere semiunciale, pe 236 de foi, cu câte 26 de rânduri pe pagină. La începutul capitolelor a zugrăvit «frumoase vignete în culori, din figuri geometrice împletite, și tot atât de frumoase inițiale» (10). Apoi egumenul a dat cartea la legat în piele, punând să se deseneze pe coperta din față, în linii aurite, la mijloc Maica Domnului cu pruncul Isus în brațe, iar în colțuri câte un înger. In cele din urmă, închinând lucrarea mănăstirii, o înzestră cu o curioasă mărturisire, a cărei traducere sună așa :

> *Atotvăzătorului, preabunului Dumnezeu, slavă și mărire, stăpânirea și puterea fiecărei fapte bune, care de la el începe. Speranța celor fără de speranță, Doamne, slavă ție! Egumenul ieromonah Paisie de la mănăstirea Homorului a făcut acest* Pracsis *(Apostol), după blânda adormire a jupânului Toader, marele logofăt, ctitorul acestui sfânt locaș, unde este hramul Adormirii Preasfintei Cinstitei și Binecuvântatei Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară, Maria. Şi l-a făcut pentru pomenirea mai sus scrisului pan Toader, marele logofăt, ctitorul sfintei mănăstiri Homor, și a soțiilor sale Anastasia și Marta, și pentru pomenirea părinților săi Ioan și Ana, și încă și pentru pomenirea duhovnicului său mai sus scrisului egumen ieromonah Paisie al Homorului. Şi stăpânea atunci Domnul Ştefan voevod cel Mic și Rău, în anul 7048 (= 1540), și s'a terminat în luna Iunie 27.*

---

(9) Semnalat de Ioan Bianu, *Relațiune asupra călătoriei în Galiția făcută în vara anului 1885*, în *Analele Academei Române*, s. II, t. VIII, Buc., 1886, p. 34 ; citat de A. I. Jacimirskij, *Slavjanskija i russkija rukopisi rumynskih bibliotek*, St.-P., 1905, p. 25. O descriere mai bogată, cu inscripția întreagă, a publicat mai târziu St. Romanski, *Vlahobălgarski răkopisi v L'vovskata Universitetska Biblioteka*, în *Periodicesko Spisanie*, Sofia, LXXI, 1909, p. 590-591, unde se dă și un scurt fragment, ca model de limbă.

(10) St. Romanski, *op. cit.*, p. 590.

Inscripția aduce câteva amănunte necunoscute în legătură cu familia logofătului Toader Boboiug. Era fiul lui Ioan și al Anei și ținea în a doua căsătorie pe jupâneasa Marta. Pornind dela aceste date, genealogii vor putea stabili, credem, ce neamuri de boieri se ascund sub prenumirile de mai sus.

Vrednice de reținut sunt epitetele care înfierează numele voevodului. Scurte și tăioase : «cel Mic și Rău»! Putea oare să fie ocară mai grea în țara în care un alt Ştefan, nu de mult, lăsase amintirea unui voevod cu adevărat «Mare și Bun»? Puse dinadins, cuvintele de batjocură arată nu numai firea stricată a celui înfierat, dar aduc și dovada că bătrânul Ştefan, binefăcătorul de altădată, apărătorul temeinic al țării și al datinilor creștinești, a rămas în amintirea posterității imediate cu numele de «cel Mare și Bun». «Cel Mare» — *Stephanus ille magnus* — îi spunea de altfel, la 1531, și regele polon Sigismund ([11]), fiul regelui înfrânt la 29 octombrie 1497 în Codrul Cosminului, «unde a pierit toată șleahta». «Cel Bun» îi va spune cronicarul Grigorie Ureche, împrumutând lauda din amintirea veacurilor. «Cel Mare și cel Bun» laolaltă, se subînțeleg, prin contrastul anume căutat, în însemnarea egumenului Paisie.

Dar cum a ajuns urmașul lui Petru Rareș să fie poreclit «cel Mic și Rău»? Că în primăvara anului 1539 a dat peste Moldova un potop de lăcuste de au ros grânele oamenilor până la rădăcină, nu era vina lui: poporul însă nu i-a iertat foametea cumplită care s'a întins pe urmă și l-a botezat «Lăcustă». Că Turcii au răsluit aproape jumătate din Basarabia de astăzi, ocupând tot Bugeacul și punând garnizoană la Tighina, iarăși nu era numai vina lui : Petru Rareș pierduse războiul din 1538 (fără luptă, prin trădarea boierilor) și Turcii se răzbunau. Mai mult i se poate imputa că adusese în țară o gardă de 500 de ieniceri și cine știe câți creditori, deci tot un fel de lăcuste. Şi că se dovedea întru toate ca o slugă supusă a Sultanului care l-a ridicat pe tron.

Aici, trebue să ne oprim. Dacă Ştefan Lăcustă a fost învinuit de supunere oarbă față de Turci, și dacă a plătit această vină cu capul, e locul să ne întrebăm : cine l-a învinuit și cine l-a pedepsit ? Cine, în

([11]) Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II-1, ed. IV, Buc., 1943, p. 115.

Moldova anilor 1540-1541, s'a ridicat împotriva înstrăinării pământului strămoșesc din Bugeac, dela Cetatea Albă până mai sus de Tighina, și cine a cerut Domnului socoteală pentru slugărnicia lui față de străini ?

Vom lua ca îndreptar în acest proces ultimul tratat de *Istoria Romîniei*, acel întocmit de un Comitet de redacție, supervizat de un Comitet de coordonare și publicat sub auspiciile Academiei Republicii Populare Române, la București, în 1962. Iată cum apar capetele învinuirii lui Ştefan Lăcustă, la pagina 648 din voluminosul tratat :

«Acuzînd pe Ştefan Lăcustă că a cedat parte din țară turcilor, că a acceptat o garnizoană turcească la Suceava, că primește ordine de la sultan și nu ascultă de sfaturile boierilor și socotind că el este prea mult omul turcilor și, deci, că nu face să se respecte condițiile stabilite prin înțelegerea cu sultanul, marea boierime a cerut domnului pus de turci să le impună acestora respectarea convenției. Cînd au înțeles că Lăcustă nu este omul care să poată întreprinde o atare acțiune, boierii l-au ucis (decembrie 1541) și, alegînd ca domn pe un anume Alexandru Cornea, au atacat împrejurimile Cetății Albe și ale Tighinei».

Cu alte cuvinte, înțelegând boierii că Ştefan Lăcustă este un vânzător de țară (a cedat Basarabia de Sud !) și un trădător («primește ordine de la sultan» și «este prea mult omul turcilor»), l-au pedepsit după dreptatea vremii, adică așa cum povestește și Ureche : «Intr'un foișor sus în cetate (la Suceava), unde odihnea la așternutul său, au răsipit ușa, și neștiind Ştefan Vodă nimica de aceasta, s'au sculat fiind numai cu cămeașa, iară ei cu toții, ca niște lei sălbatici, au năvălit asupră-i, și multe rane făcându-i, l-au omorît și l-au scos afară» ([12]).

Luând act de certificatul de patriotism pe care *Istoria Romîniei* îl dă, involuntar și numai în treacăt, marei boierimi de la 1541, tragem concluzia că egumenul Paisie a avut dreptate și că Ştefan Lăcustă, care a lăsat pe Turci să pună mâna pe Basarabia de Sud, care a adus garnizoană străină la Suceava, ca să-l apere, și s'a supus orbește învingătorului de la 1538, fără să mai țină seamă de sentimentul țării, a fost întocmai un om «mic și rău».

([12]) Grigorie Ureche - Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, Buc., 1916, p. 152.

Judecata egumenului rămâne deci valabilă chiar și după ce, la 30 Noembrie 1540, Ştefan Lăcustă încearcă să-și câștige drept la o mai bună amintire din partea călugărilor de la Homor, întărind mănăstirii satele pe care i le dăruise, cu limbă de moarte, logofătul Toader. Actul de întărire (13) se dă la aproape doi ani după moartea logofătului ; întârzierea va fi înteţit, poate, și ea, ciuda cu care egumenul Paisie își încondeiază voevodul.

Din această atitudine necruțătoare a egumenului dela Homor și dintr'o altă însemnare scrisă sub îndemnul lui, răsare încă o figură de analist a istoriei moldovene din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Intr'adevăr, pe *Tetraevanghelul* dăruit mănăstirii de Ştefan cel Mare la 1473, cineva a scris o frumoasă pagină despre «evacuarea» manuscrisului la Ciceu, în 1538, și despre împrejurările în care a ajuns în mâinile lui Petru Rareș, care l-a luat cu sine la Constantinopol, apoi, căpătând iarăși domnia Moldovei, l-a dat înapoi la mănăstire, în anul 1541. Notița respectivă se încheie cu aceste știri: «egumen fiind pe atunci Paisie ieromonahul, în acea vreme, și de el a fost trimis [la Ciceu]» (14). In ordinea redactării lor, notița *Apostolului* precede cu un an notița *Tetraevanghelului*. Totuși, ele nu sunt scrise de aceeași mână, căci între ele sunt deosebiri importante de ortografie. Dar în amândouă simțim prezența egumenului Paisie, un om de fapte și un mare iubitor de manuscrise frumoase. Din pridvorul mănăstirii în care se păstrau cu grijă benedictină câteva tezaure de artă ale trecutului, privirea lui pătrunde evenimentele vremii și scoate din ele judecata sigură și dreaptă a celui chemat să scrie istoria. El impune la timp măsurile cele mai potrivite pentru a scăpa odoarele mănăstirii de jaf, laudă sau condamnă voevozii după faptele lor și, mai presus de toate, inspiră unui mănunchi de mici cărturari din jurul său, câteva notițe despre întâmplările vremii. Prin personalitatea lui, el asigură mănăstirii Homor un rol, deși mărunt, totuși interesant, în activitatea istoriografică a mănăstirilor moldovene din epoca lui Petru Rareș.

(13) Franz Adolf Wickenhauser, *op. cit.*, p. 96-97 și — fără referire la Wickenhauser — ARPR, *Documente*, volumul citat, p. 401-403.

(14) Publicată de Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 649-650.

Tetraevanghelul dăruit de Petru Rareș Mănăstirii Căpriana din Moldova de Răsărit

(Bibliotecă necunoscută, Rusia)

Căderea lui Petru Rareș din prima domnie a dat în mâinile Turcilor o parte din Moldova de răsărit. După ce, până la 1538, Turcii nu stăpâneau din pământul țării decât fortărețele cucerite de la Ştefan cel Mare, Chilia și Cetatea Albă (1484), «porțile Moldovei», acum ei își așează garnizoana la Tighina și țin sub legea lor tot ținutul de la sud de apa Bâcului.

E adevărat că la întoarcerea sa în a doua domnie, Rareș se mândrea cu promisiunea Sultanului că-i va da «înapoi țara noastră Moldova, întocmai cum am stăpânit-o și mai nainte» (1). Ceva mai mult, solul său comunica regelui Poloniei că «Sultanul i-a întors [lui Rareș] țara ce i-o luase, și Tighina, numai cât are să plătească pentru zidirea cetății Tighina 10.000 de zloți» (2). In realitate însă, Turcii n'au lăsat să le scape din mână bastionul atât de important dela întretăierea drumurilor spre Tătari și spre Poloni, și au continuat să țină cetatea cu tot cuprinsul din zarea ei până la Prut.

Aceste pierderi leagă și mai mult sufletul lui Petru Rareș de moșia strămoșească de dincolo de Prut. Pentru paza țării ce-i mai rămânea acolo, pune să se întărească zidurile vechii cetăți a tatălui său, de la Soroca (3); pentru apărarea credinții, ajută să se ridice la o nouă prosperitate străvechea mănăstire Căpriana, din județul Chișinău, de la hotarul de nord al părții răpite de Turci.

Mănăstirea își trage numele de la cel care a fost, poate, primul său cârmuitor, egumenul Chiprian din zilele lui Alexandru cel Bun. Despre egumen există mărturie din anul 1420 (4), iar despre mănăstire vorbește un hrisov din anul 1429 : Alexandru cel Bun dăruește soției sale, Doamna

(1) I. Ursu, *Petru Rareș*, Buc., 1923, p. 66.

(2) *Ibidem*, p. 66.

(3) *Ibidem*, p. 88.

(4) Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ştefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 135-141.

Marina, «mănăstirea dela Vișnevăț, unde este egumen Chiprian, să-i fie uric cu tot venitul și cu toate lucrurile folositoare care ascultă de acea mănăstire» (5). La 1470, Ștefan cel Mare pune chinovia sub autoritatea mănăstirii Neamțu (6). De acum, viața ei dispare din lumina documentelor până pe la 1542.

Mănăstirea trebue să fi fost destul de surpată de povara celor vreo sută douăzeci de ani ai săi, când Petru Rareș încuviință să se ridice în locul ei, cu cheltuiala vistieriei, o clădire nouă. Faptul îl amintește inscripția *Tetraevanghelului* de care ne ocupăm, și îl cunoaște și Grigorie Ureche : «Iară dacă s'au întors Petru Vodă din Țara ungurească (1542), într'aceia laudă au săvârșit mănăstirea Pobrata, care era zidită de dânsul, și o au sfințit. Așijderea și la Râșca au început, și Dobrovățul au istovit, și la Căpriana mănăstire au lucrat» (7).

Când meșterii au isprăvit și aici lucrul și mănăstirea «nou zidită» — cum spune inscripția de mai jos — se pregătea de ceremonia sfințirii pentru o viață nouă, sosi de la Curte și darul cel din urmă al ctitorului: *Tetraevanghelul* tradițional, scris frumos pe 276 foi de pergament, împodobit cu ornamente în diferite culori și legat în scoarțe de argint poleite cu aur (8). Pentru a da ofrandei toată solemnitatea cuvenită, s'au gravat în jurul icoanei de pe scoarța din dos, aceste rânduri memoriale, pe care le citez în traducere :

(5) *Ibidem*, p. 248-253. Vezi și *Ființa Românească*, I, 1, 1963, p. 71, nota.

(6) Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, Buc., 1913, p. 144-147.

(7) Grigorie Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, Buc., 1916, p. 161-162.

(8) Descris în mai multe rânduri: N. Murzakevic, *Nadpis na oklade Evangelija v monastyre Kipriana*, în *Zapiski Odesskago obscestva istorii i drevnostej*, Odesa, I, 1844, p. 288-292 și pl. III-IV. Inscripțiile manuscrisului le-a publicat și P. A. Syrku, *Iz istorii snošenij russkyh s Rumynami*, în *Izvestija otdelenija russkago jazyka i slovesnosti imp. Akademii Nauk*, I-3, 1896, p. 503-504. O descriere amănunțită a conținutului se găsește la A. I. Jacimirskij, *Iz istorii slavajanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valahii XV-XVII vv.*, în *Pamjatniki drevnej pis'mennosti i iskusstva*, CLXII, p. LXIII-LXV, unde se publică, la p. 21-23, mai multe pericope din acest manuscris.

Piosul și iubitorul de Hristos Ioan Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al întregii țări a Moldovlahiei, și Doamna lui Elena și copiii domniilor noastre Iliaș voevod și Ștefan și Constantin, am făcut și am împodobit acest Tetraevanghel *și l-am dat pentru rugăciunea domniilor noastre în a noastră mănăstire zidită din nou, Adormirea Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu, numită Căpriana, în anul 7053 (= 1545), luna Octombrie.*

Ce meșteri și-au unit iscusința ca să facă și acest giuvaer pentru gesturile de mărinimie ale Domnului, nu știm. Epoca e plină de muncă artistică și monumentele ei anonime depășesc cu mult numărul lucrărilor semnate. Alte odoare trimise mănăstirii în același timp de generosul ei protector, s'au spulberat într'o neînchipuită vânturare de vremuri și de oameni, până când unele s'au prăpădit cu totul, iar altele s'au oprit cine știe unde: o cruce dăruită de Domn ctitoriei sale la 1544 se afla pe vremuri în tezaurul catedralei Sf. Nicolae din Vilno (9), pe când un «epitaf brodat, din anul 1545, de origine moldovenească» (10) — care s'ar putea să fi fost lucrat pentru mănăstirea Căpriana, în același an în care se trimitea un alt epitaf cusut cu fir, precum și două patrafire, mănăstirii Dionisiu de la Muntele Atos (11)—se păstra în biserica Nașterii Mântuitorului din Kiev, unde a fost «dus de un soldat în secolul al XVIII-lea».

Manuscrisul de la Căpriana se deosebește doar într'un amănunt al felului de a dispune materialul, de primul *Tetraevanghel* copiat în Moldova, în anul 1429, de monahul Gavril de la mănăstirea Neamțu. La început sunt două capitole de tipic : unul, despre numărul evangheliilor

(9) *Russkaja Vil'na. Priloženie k puteševstvijam po svjat. mestam russkim*, 1864, p. 28: citat după A. I. Jacimirskij, *Iz istorii slavjanskoj pis'mennosti*, p. LXII, nota 1.

(10) N. I. Petrov, *Istoriko-tipograficeskie ocerki drevnjago Kieva*, Kiev, 1897, p. 200 ; Același, *Rumynskie hudožestvennye pamjatniki v Rossii i vozmožnost vlijanija ih na russkoe iskusstvo*, în *Trudy cetynadcatago arheologiceskago sàezda v Cernigrad*, 1908, t. II, p. 88-95.

(11) Emile Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie, I. Les épitaphioi moldaves aux XVe et XVIe siècles*, în *Cercetări Literare*, IV, 1940, p. 190-193, 210 și pl. VIII ; II. *Les étoles des XVe et XVIe siècles*, în *Buletinul Institutului român din Sofia*, I, 1941, p. 51-53.

câte se citesc într'un an și ordinea pericopelor, de unde încep și unde se sfârșesc ; al doilea arată ce evanghelie trebue să se citească în fiecare zi a anului. Urmează evangheliile, în ordinea : Matei, Marcu, Luca și Ioan, fiecare fiind precedată de un indice al «glavelor», adică al pericopelor în care este împărțită, și de precuvântarea arhiepiscopului Teofilact al Bulgariei. La sfârșit se dă un indice pentru evanghelia fiecărei sărbători, a sfinților aleși și a sărbătorilor împărătești, și un alt indice al «glasurilor și al evangheliilor Invierii și al Apostolului și al Evangheliei». După cum vedem, Tetraevanghelul acesta diferă de majoritatea celor cunoscute până la această dată prin aceea că pune două indice tipiconale la început și două la sfârșit, în loc să le adaoge pe toate la urma cărții, cum era obiceiul.

Din nefericire, nu știm care este astăzi soarta manuscrisului. Acum mai bine de o sută de ani (1844), când a fost descris pentru prima dată într'o revistă științifică din Odesa, se găsea, se pare, în Basarabia : învățatul rus care s'a ocupat de el n'a găsit de cuviință să ne spună în ce loc anume. In aceeași revistă s'au reprodus însă, cu procedeul sumar al vremii, două litografii cu scoarțele de argint poleit ale cărții. Una înfățișează *Coborîrea lui Isus în iad,* care în iconografia veche a Bisericii ortodoxe simbolizează Invierea Domnului, adică triumful Legii noi asupra Legii vechi, cealaltă înfățișează *Adormirea Maicii Domnului,* care era hramul mănăstirii Căpriana. Le-am publicat din nou, pe amândouă, altădată ([12]), ca un semn al pietății care leagă istoria românească de pământul Basarabiei.

([12]) Emile Turdeanu, *La reliure roumaine ancienne,* în *Revue des Études roumaines,* I, 1953, pl. I-II. Vezi și o reproducere mai veche în studiul lui Gr. St. Berechet, *Mânăstirea Căpriana,* în *Comisiunea monumentelor istorice. Secția din Basarabia. Anuar,* II, Chișinău, 1928, p. 89-109.

TEXTE ȘI DOCUMENTE

«CÂNTUL MUSCALULUI»

In arhiva lui Titu Maiorescu, pusă pe vremuri la dispoziția editorilor operei lui I. L. Caragiale (Paul Zarifopol și Șerban Cioculescu), se afla un document interesant, care a fost de altfel publicat în «Preocupări Literare», anul VII, p. 486-487. Spunem interesant, fiindcă el aruncă din nou lumină — dacă mai era nevoie — asupra eticei de tovărășie dintre noi și Ruși, în anul de grație 1877, când, drept răsplată de a le fi venit în ajutor în lupta împotriva Turcilor, Rușii mențin ocupate cele trei județe din Basarabia de Sud pe care noi le redobândiserăm în 1856. După cum se știe, manifestații de protest se organizează în țară împotriva Rusiei. Ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, trimite un viguros protest la St. Petersburg, în care subliniază că în locul unei sporiri, așteptate și meritate, a teritoriului, țara se vede acum mutilată. Textul de care ne ocupăm aparține lui Ronetti Roman și e o parodie a Gintei Latine, cu scopul de a lovi în prietenii și aliații noștri dela Răsărit. Mai mult, parodia lui Ronetti Roman e transcrisă caligrafic de I. L. Caragiale, după cum se constată și dintr'o notă scrisă cu creion chimic de Maiorescu. De unde se vede încă odată cât de precursor al «prieteniei» româno-ruse este autorul «Boborului». Iată textul lui Ronetti Roman:

Ruseasca gintă e neghină
Intr'ale lumii ginte mari,
Purtând cu ea pesta bovină
Ce-a moștenit de la Tătari ;
Cu râtul ei tot înainte,
Ca porcu' ndreaptă pașii săi,
Și de n'ar fi și alte ginte,
Ar stinge tot în calea ei.

Ruseasca gintă-i o regină
Ce tinde-a roade-orice popor ;
La cel mai tare ea se'nchină
Iar celui slab i-asupritor :
Ingrată, laşă, răpitoare —
Chiar în senin şi'n aer cald,
Suflând cu vifor şi ninsoare
Inghiaţă marea de smarald.

Ruseasca gintă n'are parte
De-ale pământului comori,
De-aceea fură'n altă parte
Ce-adună alţii cu sudori.
Ş'apoi turbează de mânie
Când knutul ei ucigător,
Armat cu plumb şi barbarie,
Nu poate stinge-un viu popor.

OAMENI ȘI SITUAȚII

UN OM ALES : ROMULUS BOILĂ

Ii este dat unui neam, în cele mai grele momente de silnicie istorică, să-şi exprime suferinţa şi lupta, speranţa şi dreptul la viaţă, prin unii din cei mai aleşi fii ai lui. Dar în acest proces de reprezentare şi de identificare reciprocă, îi este dat neamului să se întărească şi să dureze în timp ce, unul după altul, se duc, dincolo de zare, martirii lui.

Astfel odinioară câte-un domn murea schingiuit în temniţele turceşti şi tătare; câte-un haiduc se pierdea prin pădurile Carpaţilor tainici; câte-un poet se stingea pe câmpurile de mătasă ale dorului în timp ce cădea, sub boală şi nedreptate, luptătorul pribegit prin oraşele străinătăţii.

Ci, astăzi, un astfel de om ales a fost Romulus Boilă. Originar din Transilvania, născut dintr'o familie de patrioţi, el a continuat o tradiţie şi un stil de rezistenţă românească. In el s'au înfrăţit avântul şi hotărîrea lui Simeon Bărnuţiu de pe Câmpia Libertăţii, cu dârzenia tăcută şi nobilă a lui Maniu dintr'o viaţă de luptă şi din închisorile sclaviei. Firesc a fost atunci, din clipa în care exilul a devenit efectiv, ca Romulus Boilă să reprezinte acest fel de a fi românesc în nedreptăţile istoriei. Romulus Boilă a adus în exilul nostru, odată cu modestia care-l caracteriza, exemplul muncii fără preget, al tenacităţii în luptă şi al dragostei. Mai ales această putere a dragostei împlinea chipul omului şi-i dovedea o adevărată vocaţie în misiunea de rezistent şi luptător pe care şi-a asumat-o. Tot atât de firesc poate atunci să apară însuşi darul vieţii sale, făcută una cu lupta pentru cinstea şi dreptatea ţării.

Din ziua în care s'a înfiinţat jurnalul «La Nation Roumaine», Romulus Boilă şi-a pus toate forţele şi marea lui competenţă în serviciul acestei forme a acţiunii româneşti în străinătate. Pentru «ţara de sub vremi» un om gândea şi pregătea viitorul în lumina geniului ei tradiţional.

Căci în acea duminică de Septembrie când s'a stins Romulus Boilă, numele lui s'a înscris definitiv în Cartea Cronicei neamului, pe care câţiva Români o mai pot scrie astăzi, în exil. In el ei pot vedea pe omul care a sintetizat — aşa cum este cerinţa timpurilor noastre istorice — credinţa în

Dumnezeu de care nu se leapădă Domnitorul, libertatea pe care și-o apără haiducul, preocuparea vieții neamului care definește pe luptătorul politic. Romulus Boilă a fost și Domn, și Cărturar și Cuvântător al ființei românești.

La 8 Septembrie 1963, în vârstă de 54 de ani, Romulus Boilă a părăsit lumea. In timp ce fața și numele lui intrau în istorie, alături de cei egali lui, Romulus Boilă se retrăgea, pentru o singură — dar veșnică — dată, spre locurile de dincolo de viață, de unde fiecare poate vedea sensul unei vieți. Așa a fost moartea aceluia pe care l-am cunoscut; să căutăm în ea o noimă ...aceea a unui «gest»? Se poate muri înainte de timp? Căci cum să înțelegem altfel moartea prematură a lui Romulus Boilă dacă nu asemuind-o cu o oprire, o clipă numai de oprire, pe drumul fără milă al lumii, pentru a înțelege și cânta totalitatea lumii de Dumnezeu creată? Celor ce, din durere și revoltă, nu pot accepta acest ultim aspect al destinului, moartea lui Romulus Boilă le vorbește ca de un poet plecat pe un foarte vechi drum românesc. Și în timp ce numele lui împrospătează istoria țării, noi cei din istorie putem medita la tot ce ne depășește și găsi noi sensuri.

Constantin AMĂRIUȚEI

CRONICA LIMBII ROMÂNE

De la cele dintâi vocabule latine care au venit să se ciocnească cu graiul băștinașilor din Dacia, până în epoca modernă, limba română a străbătut nenumărate încercări și vicisitudini. După ce, în primele veacuri de după Cristos, ea a isbutit să se închege pe o arie ce se întindea de la Marea Neagră până la Marea Adriatică și din Balcani până'n Carpații Pădurоși, devenind o adevărată «lingua franca» a locuitorilor din Europa de răsărit, ea a trebuit să cedeze, încetul pe încetul, în fața noilor veniți, restrângându-se pe vetrele unde o vorbesc astăzi cam optsprezece milioane de «Dacoromâni», câteva sute de mii de Aromâni, câteva mii de Meglenoromâni și abia câteva sute de Istroromâni.

Interesul limbii române pe planul studiului general al limbilor europene s'a impus devreme și — constatare îmbucurătoare — el este în continuă creștere. Pe drept cuvânt cel mai mare lingvist al vremurilor noastre, Antoine Meillet, putea scrie la 1919: «*Les Roumains ont une langue littéraire développée et qui, appartenant au groupe roman, est de plain pied avec les grandes langues de l'Europe occidentale*». («Les langues de l'Europe nouvelle», Paris, Payot, 1919, p. 237).

Pentru a studia această limbă, și bine desvoltată pe plan literar, și egală ca interes cu «marile limbi ale Europei occidentale», și — ceea ce Meillet nu putea ști — deosebit de bogată 'n resursele ei populare, România n'a pregetat între cele două războaie să-și creeze centre importante de lingvistică, grupate în jurul Academiei Române și a celor patru Universități. Personalități ca Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu au ajuns la un renume mondial, reviste ca

«Dacoromania» și «Bulletin Linguistique» sunt la înălțimea marilor reviste de specialitate străine, iar realizări ca «Atlasul limbii române» au stat în fruntea cercetărilor de acest fel din lume.

Cu volbura războiului ce ne-a fost impus de răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, și apoi cu ocupația rusească, o asuprire nouă a încercat să împiedice desvoltarea firească a limbii, însăși ființa neamului fiind supusă la o grea cumpănă. Învățații români din exil s'au ridicat atunci cu toată vigoarea, în scris, în Congresele internaționale — ca d-l Caragață la Congresul de lingvistică de la Florența —, în conferințe, împotriva tendințelor aberante impuse lingvisticei române de școala sovietică. Teama de a nu repeta unele experiențe ridicole ca încercarea unor învățați ruși de a ridica graiul moldovenesc la rangul de limbă romanică de sine stătătoare, deosebită de limba română, apoi destalinizarea și în cele din urmă noua confruntare cu Occidentul, au readus o măsură în cercetările lingvistice din țară.

In același timp, în Occident începea o perioadă de cercetări cu privire la limba română cu totul excepțională. Se poate spune că niciodată, în trecut, Occidentul nu a produs, într'un răstimp atât de scurt, atâtea monografii și încercări de sinteză despre limba română, ca în ultimii ani. Și, ceea ce este și mai remarcabil, niciodată nu s'au întâlnit, într'un interval atât de scurt, atâtea lucrări care să îmbrățișeze limba română atât în forma ei veche cât și în forma ei modernă și chiar dialectală, și sub toate aspectele ei gramaticale: fonetica, morfologia, sintaxa și vocabularul. La această excepțională realizare au lucrat, independent unii de alții sau într'o colaborare directă, atât lingviștii țărilor din Occident cât și lingviștii români refugiați și stabiliți în aceste țări.

Fără a intra în considerațiile unei recenzii critice și fără a putea cuprinde în această prezentare și numeroasele articole de specialitate, vom semnala aici câteva lucrări de seamă apărute în ultimul timp în Occident, cu privire la limba română.

Capitolul *foneticei* se îmbogățește cu o lucrare importantă datorită d-lui Octav Nandriș, profesor la Universitatea din Strasburg: *Phonétique historique du roumain*, Paris, Klincksieck, 1963, 8° mare, 321 de pagini. După cum ne lămurește autorul în prefață, «cartea își propune două țeluri: să inițieze pe cei ce se interesează de limba română în problemele foneticei românești și, pe de altă parte, să dea romanistului mijloace lesnicioase pentru a se referi și la limba română în cercetările sale de lingvistică romanică». Potrivit acestui scop, cartea cuprinde două părți: în prima se studiază fonemele în mod istoric, adică în evoluția lor, a doua ne dă repertoriul mecanismelor care au provocat și condiționat această evoluție.

Pornind de la materialul cules și studiat de cercetătorii anteriori (sunt folosite cu deosebire lucrările lui J.-A. Candrea, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Sextil Pușcariu și Al. Rosetti, care se specializase la noi în fonetică), precum și de la cercetările sale precedente pe care, din discreție, nu le citează în bibliografia lucrării, autorul urmărește evoluția fonemelor de la originea lor,

latină în marea majoritate a cazurilor studiate, și până astăzi, atât în limba literară cât și în dialecte. Limba vorbită și dialectele se bucură de atenția cuvenită. Materialul este sistematizat cu pricepere, iar o specializare și în fonetica experimentală dă analizei precizia necesară. La acest studiu diacronic se adaogă repertoriul legilor fonetice, bogat exemplificat și cu referințe și la celelalte limbi romanice.

In *morfologie* vom aminti numai în treacăt studiul mai vechi al d-lui Alf Lombard, profesor la Universitatea din Lund, întitulat *Le verbe roumain. Étude morphologique*, o lucrare monumentală de 1223 de pagini, apărută la Lund, în Suedia, în 1955, — pentru a ne opri la cartea recentă a d-lui Louis Mourin, conferențiar de limbi romanice la Universitățile din Gand și Bruxelles. Lucrarea d-lui Mourin se întitulează *Ancien roumain* și formează tomul VI din colectia «Introduction à la morphologie comparée des langues romanes», publicată sub direcția profesorilor G. de Poerck și Louis Mourin. A apărut la Bruges, în 1962, având 211 pagini in-8° mare.

Potrivit unei metode stabilite pentru întreaga colecție, autorul alege capitolele 20-24 din *Faptele Apostolilor*, în cele mai vechi redacțiuni românești, acelea din «Codicele Voronețean» și din «Apostolul» tipărit de Coresi la 1563, și, după ce le republică într'o nouă ediție critică, le supune unei minuțioase analize, în care problemele de grafie, de fonetică și mai ales de morfologie pe care le ridică aceste texte, sunt clasate și desbătute atent și cu competența cuvenită. Lucrarea este o «introducere» la studiul limbii române pentru studenții străini, dar în același timp și o prețioasă contribuție la studiul general al textelor vechi românești.

Sintaxa e reprezentată pe de-o parte prin lucrarea clasică datorită învățatului danez Kr. Sandfeld, din care primul și al doilea volum au apărut cu colaborarea d-rei Hedvig Olsen (Paris, 1936 și 1960), iar al treilea (pe care nu-l avem la îndemână) a ieșit la lumină de curând, cu colaborarea d-lui Eugen Lozovan, asistent la Universitatea din Copenhaga ; pe de altă parte printr'un studiu publicat la Paris, în 1962, de d-l Alain Guillermou, conferențiar de limba și literatura română la Facultatea de Litere și Științe umane din Paris.

După ce, în 1953, d-l Guillermou a pus la îndemâna studenților străini un *Manuel de langue roumaine* conceput după o metodă personală, d-sa publică acum teza sa complementară pentru doctoratul «ès lettres», întitulată *Essai sur la syntaxe des propositions subordonnées dans le roumain littéraire contemporain* (Didier, in-8° mare, 161 p.). E vorba de o lucrare pragmatică, destinată în primul rând străinilor pentru a-i ajuta să deprindă mecanismul, întotdeauna delicat în orice limbă, al conjuncțiilor ce introduc propozițiile subordonate în frază. Bazându-se pe un mare număr de exemple culese din vreo douăzeci de opere literare (dintre scriitorii exilului figurează Mircea Eliade și Mihai Niculescu), autorul clasează cu multă pătrundere și finețe subordonatele după

conjuncțiile, pronumele, locuțiunile conjunctivale și pronominale care le introduc, le grupează pe familii mari și le analizează în toate nuanțele lor.

Studiul *lexicului* a beneficiat în ultimii ani de contribuția remarcabilă a d-lui Alexandru Ciorănescu, profesor la Universitatea din Laguna, în insulele Canare. Lucrarea d-sale, scrisă în limba spaniolă, se întitulează *Diccionario etimológico rumano*, a apărut în colecția de publicații a Universității din Laguna între anii 1958 și 1961, și cuprinde 918 pagini in-quarto, pe două coloane, plus ultima fascicolă, a șaptea, care cuprinde indicele și se găsește în momentul de față sub tipar.

Ținând seama de posibilitățile de lucru ale unui singur om și de condițiile vitrege în care a fost elaborat acest Dicționar, realizarea d-lui Ciorănescu este de-a drepul uimitoare. Ea surprinde totuși mai puțin din partea d-lui Ciorănescu, a cărui vastă cultură și inepuizabilă putere de muncă ne-au deprins cu astfel de realizări, — și vom aminti numai, ca exemplu, recenta Bibliografie a literaturii franceze, o versiune nouă, adusă la zi, a operei clasice a lui Lanson, pe care Academia Franceză a distins-o cu un premiu important.

Nimeni nu se îndoiește de greutățile deosebite pe care le pune în calea unui învățat, și mai ales a unui nespecialist, întocmirea unui dicționar etimologic român. Deși fondul latin al limbii române a fost studiat fără încetare, el tot mai permite descoperiri sau revizuiri ca acelea pe care, periodic, ni le propune d-l Victor Buescu de la Univ. din Lisabona; elementele nelatine însă, sunt mai puțin studiate și în tot cazul nu sunt încă definite cu toată precizia. Materialul bogat pe care i-l ofereau dicționarele anterioare (Hasdeu, Tiktin, Sextil Pușcariu, Candrea-Densusianu, Dicționarul Academiei Române, Dicționarul enciclopedic al lui Candrea și chiar pitorescul dicționar al lui Scriban), n'a împiedicat pe d-l Ciorănescu să găsească un teren larg pentru a-și afirma originalitatea, fie prin tactul cu care ia poziție în discuțiile anterioare, fie prin aporturile personale. De altfel, un merit al Dicționarului este și acela că ne dă referința bibliografică a fiecărui cuvânt, ușurând astfel cititorului posibilitatea de a se orienta în aceste migăloase discuții. Ne stingherește însă generozitatea cu care au fost incorporate în Dicționar unele neologisme care nu s'au încetățenit în limba română, ca fr. *blafard* (excesele unor «franțuzomani» nu merită să fie reținute), sau unele forme de vorbire artificială, ca *abnormitate* (folosit de Titu Maiorescu și înregistrat ca atare de DAR, dar care nu trebuia reluat), sau unele țigănisme cunoscute doar de un anumit «argot», ca *bârș*, etc.

Cu toate scăderile de amănunt ce i s'ar putea găsi, lucrarea d-lui Ciorănescu rămâne un monument închinat limbii române și un instrument de lucru binevenit pentru filologi și studenți.

Ne oprim, în sfârșit, cu un gând de pietate la opera fostului profesor de la Universitatea din Louvain, Sever Pop: *Atlas linguistique roumain (en couleurs), t. I: Terminologie du corps humain*. Préface et introduction par Rodica Doina Pop. Ed. Duculot, Gembloux, 1962. O nobilă și puternică emoție se desprinde din prefața în care d-ra Rodica Doina Pop lămurește

cititorilor ce a fost în viața părintelui său această operă, această mare creație, și ce ar fi trebuit să fie reeditarea ei. Cele 104 hărți în culori care se republică acum, în excelente condiții technice, după «Micul Atlas lingvistic român» apărut la Cluj, în 1938, reprezintă numai primul dintr'o serie de zece volume, în care Sever Pop își propunea să însufleţească fiecare hartă cu unica lui înțelegere a «realității și a vieții vorbirii». Această nouă ediție aduce științei occidentale o prețioasă informație, cu atât mai bine venită cu cât ariile anchetei sunt păstrate în frontierele de altădată, spre deosebire de feluritele ediții ale Atlasului ce se publică acum în țară și unde granița de Răsărit a limbii române se oprește pe Prut. Ca și cum în Basarabia și în Bucovina de Nord nu s'ar vorbi aceeași limbă ca pe dreapta Prutului, și ca și cum anchetatorii Atlasului nu ar fi pus niciodată piciorul pe acel tărâm românesc.

Dar această reeditare mai este și un act de dreptate : ea păstrează în patrimoniul adevăratului său autor o operă pe care unii sau alții au încercat să i-o răpească, în întregime sau în parte, și, cum spune d-ra Rodica Doina Pop, ea dovedește că «știința, cea adevărată, aceea care nu are niciun amestec cu interesul, poate supraviețui, și că făclia pusă o clipă sub obroc va putea fi reluată de cei ce sunt încă novici». Este ceea ce și noi dorim din tot sufletul să se îndeplinească.

Cu vasta sa anchetă asupra cercetărilor de dialectologie din lumea întreagă (*La Dialectologie*, 2 vol. de cca 1500 de pagini, 1950-1951), cu importanta revistă *Orbis* întemeiată și condusă de dânsul la Louvain, iar acum cu reeditarea *Atlasului lingvistic român*, Sever Pop a fost și va rămâne un animator activ al lingvisticei occidentale și o prezență vie a creației românești în exil.

Nu putem încheia această privire generală fără să amintin — pentru semnificația sa — concursul pe care învățații români din exil l-au adus la realizarea unora dintre lucrările lingviștilor străini amintiți până acum. Contribuția lor a fost consemnată de autorii respectivi în operele lor. Astfel, numele d-lor Mircea Eliade și Victor Buescu apar în prefața cărții d-lui Alf Lombard; valorosului cercetător Eugen Lozovan îi revine meritul de a fi revăzut în amănunt volumul al treilea din *Sintaxa* Sandfeld-Olsen, iar Emil Turdeanu a colaționat și emendat unul din cele două texte (fragmentul din *Lucrul apostolesc* al lui Coresi) publicate în ediție critică de d-l Louis Mourin.

Colaborarea tuturor a înzestrat studiul limbii române cu una din cele mai bogate și mai de preț recolte pe care Occidentul a cunoscut-o vreodată.

L. T - C.

CRONICA POEZIEI

Horia STAMATU, *Recitativ*, colecția Destin, Madrid, 1963. — Alexandru BUSUIOCEANU, *Fructul de a trăi*, antologie poetică și un eseu de Virgil Ierunca, Paris, Fundația regală universitară Carol I, 1963. — Ştefan BACIU, *Poemele poetului pribeag*, cu un portret de Beatrix Briceño și ilustrații de Nicolae Petra, Mexico, Editura Drum, 1963. — Vasile POSTEUCĂ, *Catapeteasmă bucovineană*, poem, cu schițe de Nicolae Petra, Mexico, 1963. — D. BACU, *Aiud*, poezii, Colecția Dacoromania, Madrid, 1961.

Imi îngădui să reamintesc că, acum vreo zece ani, oprindu-mă într'o dare de seamă asupra unor poeme publicate de Horia Stamatu în revista *Libertatea românească* de la Madrid, încheiam exprimându-mi dorința ca prietenii din cercul revistei să publice pentru iubitorii de poezie o culegere din opera poetului. Culegerea a apărut acum, dar, după zece ani, poemele nu mai sunt aceleași. In ce mă privește, nu pot să nu încerc un regret, și aceasta numai pentru că poemele sale de pe atunci reprezentau un stadiu în evoluția sa lirică, la care, firește, poetul nu va mai reveni, dar de care va trebui să se țină seama.

E drept că și în unele poeme din *Recitativ* se regăsește, de pildă, un univers aquatic care face legătura cu o tematică de acum zece ani, și în același timp cu noul univers haotic, remarcabil creat de data aceasta de poet, mai ales prin articulații și dezarticulații, prin joncțiuni și rupturi ale unui limbaj deplin liberat de rutina lirică dealungul celor opt poeme. Reminiscențele sunt vizibile în «Ingerul a plâns», poem care deschide volumul cu sonorități, reduse uneori doar la interjecții, ca ale unor trâmbițe vestitoare de apocalips, sau în «Nedespărțiți», pelerinaj al așteptării unui eveniment invizibil, fiindcă e nepetrecut sau numai neștiut.

Tonul poetului trece cu ușurință de la un lirism bogat, dar decupat, la humorul din «Eglogă», cu admirabile notații scenice pentru recitant, întretăiate de dialogul gratuit :

> — «Doamnă, azi nu mai e posibilă
> nicio aventură». *Un vag început de țipăt,*
> *decolorat, fără leșin, un fel de reacție,*
> *o gâdilătură pe cartea legată în*
> *piele, scoasă din raft de o fostă*
> *viață. Tăcere. Schimb jenat de poziții*
> *în fotolii.* «Dar cri-mi-na-li-ta-tea...
> victime, femei, indiferent de vârstă, de sex...
> o nu... o nu... Domnule, ah!»

după cum el trece apoi cu aceeași ușurință la satira din poemul în proză întitulat el însuși în chip satiric «Baladă».

*

Antologia din opera poetică a regretatului Alexandru Busuioceanu va rămânea totdeauna o carte de preț. Dacă se știa că, în exil, strălucitul cronicar

artistic, savantul cercetător al artei și îndrăznețul diletant în domeniul «utopiei getice» devenise poetul român și în același timp spaniol al splendidei sale singurătăți, ceea ce nu se știa prea bine este că nu era vorba de o devenire, fiindcă Alexandru Busuioceanu *era* poet. Primul ciclu din această antologie, întitulat retrospectiv «Trepte uitate», cuprinde într'adevăr poezii scrise între 1915 și 1928. Dar între acest prim ciclu și cel următor există o lacună de vreo 19 ani, datorită probabil altor preocupări.

Abia în perioada exilului, Alexandru Busuioceanu revine la poezie și-și desăvârșește arta poetică. De la simbolul torturat și măreț al ciclului «Zodii», care datează din 1947 și care deschide această perioadă, până la seninătatea matură a ultimelor poeme din 1960, poezia sa împărtășește căldura cuvântului încărcat de sens, dar și distanța contemplării reci. Pentru descifrarea artei sale poetice, elocvent îmi pare poemul «S'a născut un cuvânt», care, ca și altele, ar avea nevoie totuși de punctuația disprețuită de poet, dar propusă aici pentru o mai bună înțelegere a finalului :

S'a născut un cuvânt, o-aureolă,
și s'a'nălțat ușoară-o formă în lumină.
Liber, liber ! Răsuna'n lume ca o bucurie.
Eram, da, iar o amforă 'n soare !
Sub curba cerului albastru, zei sau cine,
cuvântul îl turna în mine ca o ambrozie ?

Rareori se întrevede în poezia sa bivalența preocupărilor sale: nimic din cercetările în domeniul artei, care l-au captivat, dar care i-au propus în schimb cultul estetic al cuvântului ; iar din «utopia getică», abia o singură transfigurare. In sfârșit, nostalgia țării, căreia se străduia parcă de asemeni să-i reziste, l-a copleșit totuși odată intens, și atunci a scris o admirabilă poezie, «Țara din gând».

Indicațiile poetului pentru alcătuirea antologiei din opera sa poetică au fost urmate cu fidelitate și afecțiune de Virgil Ierunca; introducerea sa în universul poetic al lui Alexandru Busuioceanu e scrisă cu calități de adevărată exegeză estetică.

*

De la *Poemele poetului tânăr* până la ultimul volet din polipticul poetic al lui Ștefan Baciu, cu un titlu ce ar face din el ecoul celui dintâi, s'au scurs — cine ar spune ? — aproape trei decenii. In acest răstimp, poetul a ajuns la o deplină libertate de mișcare în limbaj, dar cât de mult el a rămas același poet îndrăgind imaginea sugerată prin spontaneitatea ei. Destinul de pribeag și-l îndură cu o nostalgie interioară amplă, pe care o exprimă însă stăpânit de locuri și oameni noi. Locurile străbătute, cu peisagii exotice, cu nume ce prelungesc prin rezonanțe peisagiile Americii latine, îi servesc, în

parte cel puțin, pentru a reconstitui imaginile orizontului părăsit al țării; dar pe oameni și-i apropie pentru a simți în ei căldura prietenilor de dincolo de hotare sau de lume. Intr'un «text» pe marginea portretului reprodus în fruntea volumului, poetul stabilește un raport care acordă precădere imaginilor altădată familiare, adânc înrădăcinate în suflet, față de decorul lumii sale noi, cu faimoasa căpățână de zahăr de la Rio, cu oceanul la poalele ei și un avion în văzduh :

In locul Tâmpei, stă, tăcută strajă
De zahăr, căpățâna, ca o cetățuie,
Iar ochelarii prinși de-o stranie vrajă
Privesc un cosmos care astăzi nu e

Decât un glob terestru cât o păpădie
Pe care țări sunt scrise cu un ac
Și'n zări, pe bolta largă, fumurie,
Sboară-un avion ce ieri a fost gândac.

Pe norii albi ce-mi luminau grădina
Din fața casei cu un nor romantic,
Acum privesc prin sgârie-nori lumina
Și urmăresc Târnava pe Atlantic.

Revolta altor poeți din exilul românesc contra teroarei și prigoanei devine la Ștefan Baciu opoziția tenace a intelectualului față de falsificarea, în aparență superficială, dar în realitate cu rădăcini structurale, a unor rânduieli lingvistice firești. Astfel, «Cu â din a» este enunțarea protestatară, nu a unui ciclu, ci a unei singure poezii, al cărei titlu, «Apa trece», reia primul element al cunoscutului proverb românesc, pentru a face din el scutul împotrivirii :

Iți sărut de departe, în noapte,
fruntea de munți,
România
cu â din a.

Te simt în sânge și'n vise
te port ne'ntrerupt,
România
cu â din a.

*

Poemul lui Vasile Posteucă, fragmentat în succesiunea tematică, păstrează totuși o unitate tonală, pe care o susține în plus, de la un capăt la altul, tragica desfășurare a imaginilor. După orizontul vast al lui Ștefan Baciu, acela al lui

Vasile Posteucă apare concentrat într'o evocare aproape religioasă : Bucovina natală a poetului, sfârtecată de cotropitorul actual, își reconstitue în versuri, născute din durere, peisagiile de altădată și de totdeauna, jertfitele păduri de fagi care au botezat cu numele lor provincia, mănunchiul de lăcașuri sfinte ale voevozilor, înlănțuirea unor nume de locuri întipărite până la moarte în minte prin gloria lor de odinioară sau numai prin trăirea în sânul lor. Cei dispăruți în depărtare devin cei mai apropiați de suflet, iar din convoiul lor se desprinde portretul viu al mamei, cu chemarea ei tăcută, dar auzită, ca o variație pe tema cunoscută a unui Coșbuc :

Și'ntr'un târziu mă strigi de departe,
De la capătul tăcerii mă strigi :
Ți s'a'ncurcat un rând de tălpigi,
Și eu sunt departe: mă visezi în târguri, la carte...

Toate acestea conferă poemului lui Vasile Posteucă, o adevărată «Cântare a Bucovinei», lirismul inefabil al unui oratoriu, cu un tumult interior stârnit de revoltă și potolit pe alocuri de armonia amintirilor patetice.

⁂

Dimensiunea orizontului poetic pare și mai limitată la un nou poet al exilului românesc, D. Bacu. Ea este aceea a unui oraș, degradat de satrapii actuali ai țării la rangul de reper al universului concentraționar: numele de *Aiud* și-a pierdut într'adevăr semnificația sa toponimică și a devenit un sinonim, cu o valoare infinit augmentată, al temniței, cu convoiul ei tragic de suferințe, de prigoane, de torturi. Toate acestea au fost îndurate de poet și de prieteni ai săi, de aceea versurile sale capătă sensul unei mărturii. (*Mărturia poeziei* își intitula de altfel, acum câțiva ani, volumul de versuri un alt exilat-poet, Virgiliu Vasiliu, care evoca un alt loc al martiriului românesc). Un sentiment creștin însoțește revolta poetului, care se îndreaptă astfel și contra lui Dumnezeu.

Dar, uneori, D. Bacu alungă imaginile unui coșmar ce-l urmăresc, și atunci, cu seninătatea pe care i-o redau, de pildă, sentimentele paterne, scrie un «Cântec de leagăn», care îmbină reminiscența unor imagini din Topârceanu cu obsesia unui vocabular familiar, valorificat poetic, ca la Arghezi :

... iar gândacul de tăciune
morfolind din fierăstraie
ți-o lucra din coji de-alune
tot dichisul din odaie.

Dacă, în rânduirea cărților de poezie de mai sus, am urmărit o vagă înlănțuire, potrivit cu dimensiuni determinate, cel puțin în aparență, de universul mai vast sau mai limitat al fiecărui poet, recunosc cel dintâi că un

asemenea criteriu poate fi valabil sau nu. Cinci volume de poezii, dintre care patru apărute în 1963, dovedesc, independent de orice criteriu critic, că poezia românească a exilului își trăiește tot mai intens destinul. Fie că e vorba de o poezie detașată numai aparent de contingențele exilului — deoarece însuși faptul că ea continuă să fie scrisă în limba maternă, o supune acestor contingențe —, fie că e vorba de o poezie ale cărei izvoare rămân nostalgiile, revoltele, mărturiile exilului, lirismul românesc își consumă propria substanță, mereu împrospătată prin contactul, fără obstacole, cu orizonturi și oameni noi, și mai ales prin comuniunea posibilă cu sine.

N. - A. GREORGHIU

MIHAI EMINESCU, SAU DESPRE ABSOLUT

Ascensiunea lui Eminescu în cerul gloriei sale nu s'a încheiat nici azi, după optzeci de ani de la apariția unicului său volum de poezii, după cum nu s'a încheiat nici procesul integrării definitive a operei sale în cultura românească.

Nu *locul* lui Eminescu în patrimoniul spiritual al Românilor mai poate fi discutat. Nimeni nu poate contesta celui mai mare poet al nostru privilegiul de a fi creat o sinteză fără pereche a geniului românesc, sinteză închegată din toate dimensiunile trăirii *în istorie* — exaltarea trecutului, critica prezentului, aspirația spre un «mare viitor» —, din toate dimensiunile trăirii *în neam* — de la legenda și cântecul popular până la răzvrătirea violentă împotriva cutropitorilor de tot felul —, din pătrunderea celor mai ascunse comori ale *limbii*, căutate în toate cutele timpului și ale spațiului românesc.

Ceea ce se mai poate discuta este amploarea operei lui Eminescu, aderența ei la un vast material de fond, chiar când acesta nu o determină direct, procesul de transformare a materiei prime și sublimarea ei în opera definitivă sau pe cale de definitivare, și, în sfârșit, situarea operei în cadrul valorilor reprezentative ale umanității.

Timp de mai bine de treizeci de ani, Românii au cunoscut din opera poetică a lui Eminescu numai cele vreo șaptezeci de poeme publicate mai ales în «Convorbiri Literare» și culese în volum de Titu Maiorescu la 1883. (Nu vorbim aici nici de scrierile în proză, nici de articolele politice). Judecata lor despre poet s'a format, cu o admirație căreia abia i se pot opune câteva excepții, unele lipsite de obiectivitate, pe baza acestor opere ce răsăreau la suprafața creației ca floarea de nufăr peste luciul apelor. Rădăcinile din adânc, precum și aurul ascuns în mâl, nu se vedeau.

Un nou Eminescu a început să apară la lumina cercetării literare abia în preajma primului război mondial. O modestă culegere de poezii postume (tipărită de Nerva Hodoș, la 1902), urmată de una mai cuprinzătoare, în 1908

(a lui Ilarie Chendi, la «Minerva»), nu se prezentau cititorilor decât cu un «caracter provizoriu», ca o «transiție la o ediție critică definitivă», cum spunea Chendi. Volumul masiv, de aproape 700 de pagini în format mare, tipărit de A. C. Cuza la Iași, încerca în zadar a fi o astfel de «ediție critică». El nu era de fapt decât o culegere «complectă» (*sic*) și o «ediție populară» a operelor lui Eminescu cunoscute până în acel timp. De altfel, tipărită în 1914, mai mult decât sărăcăcios, pe hârtie sgrunțuroasă de ziar, această ediție, scoasă într'un număr mic de exemplare, s'a pierdut în vâltoarea războiului, devenind în curând o raritate foarte căutată de bibliofili.

«A doua operă a lui Eminescu», opera postumă, editată sau nu, se găsea deci aproape în întregime disponibilă după primul război mondial. Spre comoara ei s'au îndreptat în același timp D. Caracostea, D. Murărașu, G. Călinescu, și, mai târziu, regretatul D. Popovici. Dar acel căruia îi revine meritul incontestabil de a fi închinat operei lui Eminescu toată migala, toată competența și toată pietatea cuvenită, a fost dl Perpessicius. Și mai revine cuiva meritul acestei înalte inițiative : Fundației Regale («Carol II», apoi «Mihai I»), care a editat, în condiții excepționale, cărora, pentru a fi ireproșabile, nu le lipsea decât o mai bună tehnică a fac-similelor, primele trei volume din monumentala ediție. Cu aceste volume, toate poezille lui Eminescu tipărite în cursul vieții sale, cu toate referințele și cu toate mărturiile despre ele, erau puse la dispoziția cercetătorilor sub o formă pe cât de erudită pe atât de elegantă și, ceea ce nu trebue uitat, pe atât de comodă.

Nu e de prisos să amintim aici că planul dlui Perpessicius prevedea, în 1944, cu oarecare aproximație, încă 11 volume «distribuite precum urmează: IV. Postume, Traduceri; V. Proza literară; VI. Teatru. Excerpta. Fragmentarium; VII. Literatura populară; VIII - XII. Proza politică (*Curierul de Iași* și *Timpul*); XIII. Corespondență; XIV Acte. Biografie. Bibliografie selectată. Indice general». (t. III, p. VII). Din acest plan, au mai apărut în 1952 și 1958, după o minuțioasă cenzură, două volume (IV și V) de *Poezii postume*.

Tristă răsturnare a lucrurilor ! Prefațând volumul IV (*Poezii postume*, 1952), dl Perpessicius se vede obligat să omagieze Academia Republicii Populare Române pentru «generoasa» ei hotărîre de a «deschide perspectiva editării integrale a operii eminesciene». Numai că, această «deciziune istorică», cum o numește editorul, nu aparține Academiei Republicii etc., ci Fundațiilor regale, care au luat-o încă de prin 1938, iar în ce privește editarea «operii integrale» mărturisim că o așteptăm cu multă nerăbdare — și cu tot atâta scepticism pentru soarta celor cinci volume de «Proză politică».

Ar fi fost firesc ca ediția atât de precisă, de bogată și de sugestivă a dlui Perpessicius să stârnească în țară apariția unor vaste sinteze, în care creația poetică a lui Eminescu să fie în sfârșit îmbrățișată în toată cuprinderea ei. Dar douăzeci de ani de stăpânire a regimului actual nu au realizat în această direcție nici atât cât, altădată, dl Călinescu a dat într'o captivantă biografie și în cinci volume de diluată și aproximativă analiză.

In exil, Eminescu a fost, din primele momente, un reazim și un îndemn. Opera lui, în care sunt concentrate esențele cele mai tari și mai durabile ale Țării, ne-a însoțit neliniștea și încrederea, de la început. Se cuvine să ne amintim ce a însemnat, pentru popasurile drumurilor noastre stinghere, reeditarea poeziilor lui Eminescu, oricum au îngăduit-o împrejurările : în haină de cenușereasă, ca în culegerea scoasă la multiplicator de Biblioteca Română din Freiburg, sau în elegantă legătură de lux, ca în ediția dlui Răuță de la Salamanca ; câtă mulțumire ne-a vărsat în suflet traducerea în limba portugheză, și frumoasă și frumos tipărită, datorită d-lui Victor Buescu (cu colaborarea poetului Carlos Queiroz și cu o prefață de dl Mircea Eliade, Lisabona, 1950). Cea dintâi revistă literară a scriitorilor români din exil, «Luceafărul», a fost și ea un omagiu adus Țării și supremului ei poet. Cercetări, însuflețite fie de dorința de a face mai cunoscută opera poetului în străinătate, fie de a pune în valoare aspecte nouă, au menținut prezentă în mijlocul nostru exegeza eminesciană: o elegantă plachetă de dl Petre Ciureanu (cu titlul cel mai simplu și mai sugestiv, *Eminescu*, 1946), alta de dl Ioan Guția despre *Sentimentul timpului în poezia lui Eminescu*, Roma, 1957.

E totuși surprinzător că niciun Român din lumea liberă nu a căutat să fixeze într'o sinteză nouă, bazată pe imensul material documentar acumulat de dl Perpessicius, dar înălțată de o viziune superioară a fenomenului literar și acordată în același timp la tensiunea dramatică a zilelor de azi, poziția excepțională a lui Eminescu în spiritualitatea contemporană. Petöffi, Mickiewicz, au căpătat de mult consacrarea unui simbol de foc. Eminescu este încă, pentru mulți intelectuali străini, un poet local, nedefinit.

Din fericire, lumea liberă ne dă ceea ce noi — din vitregia împrejurărilor — nu i-am putut oferi. Ne dă, într'o colaborare al cărei sens nu poate fi trecut cu vederea, acele vaste monografii sau încercări de sinteză despre Eminescu, pe care cei din țară, striviți sub canoanele unui dogmatism anacronic, nu le mai pot scrie, și pe care noi, cei din exil, nu am găsit răgazul necesar ca să le încercăm. Doi prieteni care ne-au cunoscut țara înainte de cutropirea comunistă și care au păstrat conștiința valorilor imuabile ale creației românești, ne oferă astăzi două studii capitale în evoluția exegezei eminesciene. Ne gândim la domnișoara Rosa Del Conte, conferențiară de limba și literatura română la Universitatea din Roma, a cărei teză *Mihai Eminescu o dell'Assoluto* a apărut de curând la Modena, în Italia, într'un volum de 482 pagini in-quarto, și la domnul Alain Guillermou, conferențiar de limba și literatura română la Facultatea de Litere din Paris, a carui teză despre «Geneza interioară a poemelor lui Eminescu» se găsește în momentul de față sub tipar.

Pornind de la aceeași bază — ediția Perpessicius — cele două cărți se îndreaptă spre două direcții opuse. Pe când dl Guillermou își propune să lămurească procesul de sublimare artistică a poemelor, de-a lungul diferitelor variante și redacțiuni care le-au dus, dela prima lor însăilare, grăbită și

trecătoare, până la forma ultimă (studiul mărginindu-se la poemele tipărite în timpul vieții lui Eminescu), dra Del Conte, dimpotrivă, caută să exploreze acel «humus» din care au crescut, de-a lungul veacurilor, feluritele teme și concepții care au căpătat o viață nouă în opera lui Eminescu. Pe când primul studiu este — cum ne-o va confirma apropiata lui apariție — o exegeză subtilă a procesului de creație în sfera intimă a poetului, în secretele atelierului său desvăluite de ediția Perpessicius, al doilea este o erudită cercetare de izvoare, de corespondențe și de similitudini, care formează, laolaltă, climatul natural al operei eminesciene.

Interesul metodei adoptate de dra Del Conte este incontestabil. Urmărind corespondențele tematice și ideologice până la cele mai îndepărtate mărturii — până la Origen, la sfinții părinți ai Bisericii, la scrierile apocrife, la comentatorii minori bizantini — autoarea dă operei lui Eminescu o dimensiune în veacuri pe care n'a avut-o până acum, și o așează în cadrul spiritualității bizantino-ortodoxe, comunicată poetului fie de textele vechi românești, fie de tradiția orală a poporului.

Poet al Absolutului, Eminescu a căutat, într'o necontenită elaborare, să ridice pe culmile gândirii temele dominante ale spiritualității creștine: «raportul dintre Dumnezeu și lume, dintre existența definită ca vremelnicie și dintre ființa identificată cu cel Veșnic». El este «mai presus de toate poetul unei viziuni cosmice», «un însetat de Absolut».

«*Mai presus de toate* [...] *un însetat de Absolut*» : teza aceasta esențială a cărții drei Del Conte alungă în umbră toate interpretările idilice sau revoluționare ale operei lui Eminescu, toate minorele apropieri cu «poeții lunii», ai «lacurilor», ai «pădurilor de fag», etc., precum și toate concluziile «materialiste» scoase din exploatarea *ad libitum* a explosivului «Impărat și Proletar». Poetul cosmic însetat de Absolut e acel pe care l-au văzut odinioară D. Caracostea și D. Popovici, și căruia, acum, dra Del Conte îi aduce omagiul unei depline recunoașteri precum și justificarea unui amplu dosar comparativ.

Admirând lărgimea de concepție a autoarei, cititorii vor fi plăcut impresionați de meticulozitatea și de precizia informației sale și, mai ales, de bogăția de corespondențe ce li se propune pentru meditare și selecție. Chiar când, surprinși de caleidoscopul acestei ample desfășurări de corespondențe, cititorii ar ezita să se angajeze prea departe pe tărâmul unor interpretări seducătoare dar nu întotdeauna îndeajuns de articulate, contactul cu acest volum nou, sugestiv, polivalent, le va da o perspectivă mai cuprinzătoare pentru a înțelege și a situa pe planul valorilor umanității, opera marelui nostru poet.

Neputând stărui în amănunte care ar cere ele însele un întreg studiu, ne mărginim aici să desprindem, din contribuțiile și interpretările personale ale drei Del Conte, un singur exemplu. Exegeza nuvelei «Sărmanul Dionis». Se știe că pentru descifrarea ei se face apel de obicei, și pe drept cuvânt, la filosofia idealistă, în primul rând la Kant, într'o oarecare măsură și la Leibniz. Dar aceste referințe nu sunt suficiente, spune dra Del Conte. Experiența lui Dan-

-Dionis este de caracter mistic și își găsește ambianța tematică în tradiția biblică despre Lucifer. Ca și Lucifer, Dan se crede la un moment dat însuși Dumnezeu (primul din orgoliu, al doilea din candoare) și, ca și el, e prăvălit din cer de pedeapsa celui Atotputernic («râuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrâne, vuirea nemărginirii...»: ce poezie în câteva cuvinte!). Referințele exacte ale temei sunt Isaia XIX, 3 și Origen, *Perì arhôn*, I, 5, 5.

Dar mitul se găsește în manuscrisele vechi românești, și dra Del Conte citează, după Tudor Pamfile, manuscrisele 48 și 86 din Biblioteca Academiei Române, precum și tradițiile crale ale poporului. Prin urmare, viziunea celestă a lui Dan-Dionis e de esență biblică-apocrifă. Chiar și numele eroilor din «Sărmanul Dionis» aparțin literaturii eschatologice. Maria, această *Beata Beatrix* cum o numește dra Del Conte gândindu-se la *Paradisul* lui Dante, poartă numele Fecioarei; Dionis, «sărmanul», cel chinuit de viziunile nemuririi, ar putea fi replica unui alt Dionis, mai fericit, Dionisie Areopagitul, căruia i se atribue o faimoasă carte despre strălucirea ierarhiei cerești.

Câtă dreptate are dra Del Conte situând acest episod din «Sărmanul Dionis» în contextul biblic-apocrif, se vede și dintr'un amănunt pe care mi se pare că nimeni, nici chiar autoarea, nu l-a remarcat până acum. In urcușul său hipnotic spre străfundurile cerului, Dan-Dionis întâlnește roiurile de îngeri «*ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor*». Imaginea îngerilor care duc, în amurgul fiecărei zile, rugăciunile muritorilor spre a le înfățișa lui Dumnezeu, se găsește în două apocrife sau «cărți populare» : în «Apocalipsul sfântului Pavel» și în «Apocalipsul lui Baruh». Cel mai cunoscut dintre ele e textul publicat de Hasdeu încă din 1879, dar Eminescu, a cărui nuvelă a apărut în «Convorbiri Literare» din decembrie 1872 și ianuarie 1873, a citit apocriful de sigur în vreun manuscris vechi. Deși nu avem, ca pentru «Varlaam și Ioasaf», dovada că poetul ar fi avut el însuși printre cărțile sale un manuscris cu acest text, amănuntul citat e prea caracteristic și cunoștința lui Eminescu despre textele vechi prea bogată, ca să nu admitem o reminiscență din «Apocalipsul sfântului Pavel». Și de ce am șovăi să o admitem? Imprumutul stabilește o analogie interesantă între Eminescu și marele vizionar al lumii de dincolo, Dante, el însuși un datornic generos al străvechiului apocalips creștin.

Nu putem trece cu vederea, înainte de a încheia, recunoștința pe care dra Del Conte o închină memoriei celui de la care a primit «cel dintâi îndemn al operei ce azi iese la lumină»: Profesorul D. Popovici de la Universitatea din Cluj, «un exemplu dintre cele mai înalte de știință metodologică și de probitate intelectuală».

Calități care se oglindesc deplin și în importanta carte a drei Rosa Del Conte.

Emil TURDEANU

CONSTANTIN BRÂNCUȘI, ARHETIP AL ȚĂRANULUI ROMÂN

«A trăit în singurătate, însă a iubit viața, natura, umanitatea. Grație acestei iubiri el a înțeles comuniunea tainică în marea armonie a creației. Pe drumul Damascului, el a descoperit echitatea absolută, care acordă artei sale perspectiva eternității».

Cu aceste cuvinte își încheie istoricul și criticul de artă Ionel Jianu excepționala monografie pe care o consacră sculptorului român de faimă universală Constantin Brâncuși, monografie apărută la Paris, în editura *Arted*, o nouă editură care debutează astfel sub semnul Pasării Măiestre.

După importantele studii ale lui Christian Zervos, David Lewis și mai ales Carola Giédion Welcker, studiul profesorului român despre Brâncuși apare ca un fel de sinteză vie a tuturor încercărilor de a se situa un personaj de legendă și o operă de geniu.

Nu este prima oară când Ionel Jianu se ocupă de Brâncuși. Încă din țară citisem în revista Fundațiilor Regale, după ultimul război, amintiri despre întâlnirile criticului cu sculptorul, în faimosul său atelier din Fundătura Ronsin. Stabilit la Paris, acum vreo doi ani, Ionel Jianu nu a făcut de atunci altceva decât să osteneaască necontenit pentru a da la lumină cea mai completă, mai utilă și mai binevenită prezentare a lui Brâncuși. El a scris tuturor personalităților din Occident care l-au cunoscut pe artist în de aproape, rugându-le să aștearnă pe hârtie impresii din clipele petrecute cu Brâncuși sau — și mai precis — să citeze spusele artistului. Metoda aceasta s'a dovedit cât se poate de rodnică, pentrucă astfel bibliografia lui Brâncuși s'a îmbogățit considerabil. Așa bunăoară găsim reunite mărturii prețioase de la muzicianul Marcel Mihalovici, de la sculptorița Irina Codreanu, de la criticul André Rolland de Renéville, de la sculptorul Emil Gilioli. Aceste personalități care s'au aflat aproape de singuratecul din Fundătura Ronsin contribue în felul acesta la o cunoaștere mai reală a lui Brâncuși.

Ionel Jianu și-a propus — și a izbutit — să alcătuiască unul din cele mai prețioase și mai obiective ghiduri de pătrundere în universul de taine, de mituri și de esențe al lui Brâncuși. De acum înainte — fie că e vorba de Români, fie că e vorba de străini — nimeni nu va mai putea pretinde că poate să cunoască, în adâncime, pe Brâncuși, fără recursul la acest ghid. De ce? Pentru că pentru prima oară Brâncuși nu mai este văzut doar prin prisma evoluției artei occidentale, rupt de un peisaj sufletesc românesc, peisaj absolut necesar pentru a înțelege — total — arta lui Brâncuși. In al doilea rând, tot pentru prima oară Ionel Jianu publică un catalog critic al operei artistului, de la «Capul lui Laokoon» din 1898, din România, — studiu pentru concursul de admitere la Școala de Arte Frumoase din București — până la «Broasca țestoasă sburătoare» din 1943, ca să nu mai pomenim de picturile, guașele și desenele lui Brâncuși

care — deși mai puțin cunoscute de public — nu sunt mai puțin importante pentru situarea artei sculptorului. Fiecare operă este descrisă științific și este urmată de o referință care arată unde a fost expusă și unde se găsește reprodusă. Acest catalog critic va înlesni mult sarcina cercetătorilor viitori. Dacă mai adăogăm la aceasta și fotografiile de pe operele lui Brâncuși — multe apar pentru prima oară în Occident — înțelegem bine pentru ce studiul lui Ionel Jianu are o valoare atât de mare.

Și cu toate astea, interesul acestei cărți stă altundeva decât în aceste contribuții oarecum de tehnică bibliografică și critică. Aparatul critic este, cum spuneam, excelent. Dacă însă autorul ar fi rămas aici, ar fi dat totuși dovadă de uscăciune didactică. Meritul ultim al lui Ionel Jianu este mai ales acela de a rândui pe Brâncuși în spațiul spiritual românesc, de a-l vedea mai puțin prin categoriile unei estetici rigoriste și neîncarnate, cât mai ales de a-l socoti în primul rând — ceea ce este — un artist român. Cine s'ar mărgini la studiile occidentale care au fost consacrate lui Brâncuși, s'ar împotmoli într'o puzderie de contradicții. Pentru unii el este un abstract, pentru alții un concret, pentru André Breton un suprarealist, și etichetele arbitrare ar putea continua. Este meritul cărții lui Ionel Jianu de a așeza pe Brâncuși în sânul artei și spiritualității românești, de a vedea în el — pentru a-l înțelege cu adevărat — un artist român, născut și nu făcut, în miragiile și tainele artei populare. Pentru Ionel Jianu, Brâncuși este înainte de toate țăranul român, vecin cu elementele și simbolurile, folosind datele unei arhaități creatoare pentru a ajunge la formele cele mai moderne cu putință. Nu însă printr'o voință de a fi modern cu orice preț, ci printr'o valorificare, în cinste și har, a valorilor simple, arhaice, acele valori transfigurate de propria lor vechime. Vechimea stă de altfel la baza temei oului cosmogonic din opera lui Brâncuși, forma ovoidă confundându-se la el cu formele începuturilor născătoare de lume. Cum această voință de ovoidizare se traduce prin polisaj, Ionel Jianu atrage atenția că aici stă ceva din voința de șlefuire a unui artizan-țăran, care înainte de a găti un lucru, îl șlefuește până la nesaț. Altă temă fundamentală în universul lui Brâncuși — construirea lumii — trădează și mai expresiv pe țăranul Brâncuși care în *Coloană fără sfârșit* nu face decât să reia, stilizându-le, gesturile țăranului din Gorj care crestează și încrestează în lemn truda de transfigurare a propriei sale condiții. «Brâncuși — notează Ionel Jianu — construia operele sale așa cum țăranul își clădea casa, din lemn. El era preocupat de trăinicia și echilibrul volumelor, de proporții, de rezistență și de structură. Cea mai mare parte din sculpturile sale erau proiecte care, mărite, trebuiau să se înalțe în spațiu ca adevărate edificii.» Și lucrul poate fi ușor verificat când ne gândim, de pildă, că fără să fi studiat vreodată arhitectura, Brâncuși cunoștea bine problemele de rezistență și de echilibru al forțelor și simetriilor, încât faimoasa *Coloană fără sfârșit* a slujit într'o zi drept pildă la lucrările dintr'un seminar al Școlii Politechnice de la Zürich. Dacă ne gândim apoi că la Târgu Jiu, *Coloana fără sfârșit*, înaltă de 30 de metri, rezistă mereu timpurilor și intemperiilor, nu

putem să nu dăm dreptate artistului-țăran care, înălțând-o, credea de fapt că vrea să proptească în ea bolțile cerului.

De la calitatea românească și țărănească a artei lui Brâncuși, mult prea neglijată până acum de cercetătorii străini, Ionel Jianu trece la caracterul universal al acestei arte și itinerariul acesta ni se pare cel mai just.

Cartea lui Ionel Jianu e un drum pe care vor trebui să apuce de acum înainte toți cei care vor să cunoască, în adevărul ei, arta veșnic tânără a lui Brâncuși.

Ioana CRISTU

«LE COUTEAU VERT»

Nu știm dacă lămuririle de pe coperte favorizează dintru început buna înțelegere a romanului «Le couteau vert» al lui Alexandre Treize (Al. Ciorănescu), apărut de curând în editura Gallimard, mai ales fiindcă primele pagini pot deruta. Citim pe banda roșie «les embûches de l'innocence» și pe cartea de vizită, pudic convențională, că acțiunea se petrece printre băștinașii unei insule depărtate, în inima tinerei Pili «... tiraillée entre son petit monde impur et ses rêves bleus, écartelée entre son envie de haïr tous les hommes et le besoin sournois d'en aimer au moins un...». Și mai citim îngânduraţi : «...restera-t-elle pure jusqu'à la fin?»; îngânduraţi nu atâta pentru primejdiile dimprejurul fecioarei, cât pentru acelea, și ele multe, ale unei asemenea întreprinderi literare. Oare focul vestalei nu va arde, cum se mai întâmplă prin insulele calde, exclusiv venusian? Oare autorul nu va întâlni pe așa tărâm «les embûches de la psychanalyse»? Însă germenul îndoielilor ni se mistuie înaintând în lectură, ba chiar mult mai mult. După ce înregistrăm unele netăgăduite dovezi de virtuozitate scriitoricească (cursivitate, tușă justă, îndemânatecă analiză) când asistăm la micul miracol al oricărui op adevărat, când mai exact Pili prinde viață vie (în ciuda unui dialog pe alocuri prea spiritual-franțuzește stilizat), ne bucurăm deodată și ne dumirim.

Insula întâmplărilor nu e loc comun ci dimpotrivă loc estetic, bine ales, unde furia soarelui revelează povestitorului, în zile de disponibilitate estivală, latențele unui fapt divers. Adolescenta Pili dorește moartea (sau cel puțin riscul morții) și o răspândește împrejur, râvnind solar, cu inocența tragică a copilei surprinsă de sex. La răscruce fiziologică, la o vârstă când abia pubera vestală își exprimă sexualitatea stângaci, ca pe un bun străin, puțin importă dacă premeditează și o mai dubioasă imolare trupească. Pili rămâne etică cel puțin prin pateticul excesului, etică până la instigația suprimării lui don Saturne și aceea a parazitului don Antero, ca o albină lucrătoare care după sborul vertical al reginei și în așteptarea rodului fecundat, își curăță stupul de trântori. Larga revelație: «La vie poussait de la mort, comme la mort pousse de la vie, en une sorte de surjet sans fin, le long d'un double bord qui n'est

jamais le même», sună aproape tot atât de adevărat pentru contextul de vendetă higienică al satului dospit de soare, ca pentru masacrele periodice ale coloniilor de insecte. «Le couteau vert», mânuit nesigur de o bandă de copii, acoliții lui Pili dar și ei pionieri înstinctivi ai primenirii, e la drept vorbind limbă de balanță.

Dar relieful eroinei și semnificația-i sociologică nu constitue unicul merit al romanului. Departe de a rămâne anonim sau convențional, naratorul însuși, complice ocult până la pasivitate, totuși lucid și greu de lirismul corespondențelor, merită mai mult decât o mențiune. Libertin civilizat, egocentric scriitor însă mai în afund monogam nemulțumit, François, fratele întru sete solară al lui Pili, adresează întreaga povestire ca pe o scrisoare de dragoste unei în veci pierdute Christine — pierdută în ordinea purității fiindcă altcum conjugal statornică. Nimic nu anunță că frivola Christine va fi sensibilă la duo-ul secret Pili-François (respectiv «conscience agissante» și «conscience languissante» ale aceleași stări de alienare), nici că destinul fetei va fi mai puțin adulter decât al mamei. Iată de ce despărțirea eroilor, împinși iremediabil după efemera transparență a «vacanței» spre malul umbrelor cotidiene, freamătă până la alegorie.

Procedeele lui Alexandre Treize rămân tradiționale, în ciuda unui patos robust pe care i-l simțim. Dar mai simțim că alegând liniara povestire franceză, nu cedează prejudecății clasicizante, ci mai degrabă unei adânci discreții, dornică de travestirile în convențional.

Acei care urmăresc vacanțele literare ale cărturarului Al. Ciorănescu vor stabili și o asemănare cu don Carlos (obsesia purității) și sporul depășirii. Oare lirismul de corn eminescian al autorului (vădit în două limbi oricărei urechi atente) nu se exprimă mai firesc în povestire, decât în arta dionisiacă a teatrului? Și oare perfecția formală a literelor franceze nu servește mai bine pariu-i clasicizant, decât tinerețea dornică de înnoiri a celor românești?

L. M. ARCADE

GHICITOR ÎN PIETRE

Deschizând volumul de *Nuvele* pe care Mircea Eliade l-a publicat în colecția «Destin», poți să nu te întrebi ce-ar fi însemnat această apariție într'un climat normal de literatură în România? Un eveniment desigur, după cum între cele două războaie, orice nouă carte a lui Mircea Eliade reprezenta un eveniment, provocând discuții și luări de poziție pasionate. Mircea Eliade a ocupat de la început în literatura română un loc aparte: izvoarele sale de inspirație nu erau comune celorlalți romancieri. De bună seamă experiențele cele mai moderne ale scrisului pe care le-a încercat Mircea Eliade au ispitit și pe alți scriitori, — nu trebue însă să uităm că el a fost printre primii care

au acordat monologului interior, frângerii lineare a timpului, importanța cuvenită. Dar modernismul nu reprezenta, în România dintre cele două războaie, o originalitate deosebită : literatura noastră era, pe atunci, cu totul contemporană cu cele mai îndrăznețe dintre cuceririle Apusului. Nu în acest modernism deci putea consta însemnătatea lui Mircea Eliade în peisajul literar românesc. Cu atât mai mult cu cât nu putem să fim de acord cu aceia care, ca G. Călinescu de pildă, încercau să explice epica lui prin vădite influențe occidentale. N'am înțeles nici până azi de ce lui G. Călinescu i se pare atât de evidentă influența gidiană în romanele lui Mircea Eliade. Noțiunea de «dosar de experiențe» nu este de ajuns pentru a stabili astfel de filiații. Iar un anumit teribilism în comportament și mijloace de cunoaștere la adolescenții lui Mircea Eliade n'are mare lucru de a face cu super-intelectualitatea, sguduită de altfel de febre, a adolescenților gidieni. La Mircea Eliade, izvoarele sunt de altfel mărturisite, de ce să le căutăm aiurea decât acolo unde le recunoaște el însuși. Izvorarele acestea nu privesc de altminteri literatura, ci o orientare a gândirii. Intr'un peisaj ca acela al României dintre cele două războaie, în care scriitorii se întrebau, se mirau și creau în același pas cu scriitorii occidentali contemporani lor, Mircea Eliade își face un loc aparte, îndreptându-și privirile și aiurea. Ceea ce s'ar putea numi «ispita sa indiană» se oglindește în creația sa literară printr'un întreg univers de semne, în care fantasticul dobândește proporții noi. Dar scriitorul Mircea Eliade nu se referă niciodată aparent la savantul Mircea Eliade. El nu face nicio clipă «teorie» în literatura sa. Iar dacă India de pildă este prezentă în această operă, ea nu se află acolo pentru o explicitare, ci numai pentru a adăoga misterului eminescian — atât de vădit în *Domnișoara Cristina,* de pildă — o dimensiune inedită, ca un fel de amintire secundă, din alte timpuri, având din vis și ceața și lipsa de precizie. India poate fi cadru sau fundal ca în *Isabel și Apele Diavolului,* sau *Maitreyi,* poate fi în inima însăși a misterului ca în *Nopți din Serampore,* dar poate fi și absentă, nenumită, la rădăcina totuși a secretului ca în *Șarpele.* Și care dintre romanele lui Mircea Eliade poate fi citit fără ca referința la dramele inițierii să nu devină inevitabilă ? In orice caz nu *Huliganii,* și nici *Intoarcerea din Rai.* Frenezia adolescenților lui Mircea Eliade nu este numai una de natură erotică, cum o pretinde G. Călinescu — atât de subtil pe alocuri, atât de atins de cecitate în capitolul consacrat lui Mircea Eliade în Istoria sa a Literaturii. Frenezia lor este de altă natură și comparația cu *Les Faux Monnayeurs* nu este aici de niciun ajutor. Cifrul este deosebit.

Ca să ne slujim de titlul uneia dintre nuvelele actualului volum, Mircea Eliade este în literatura română un fel «ghicitor în pietre» nemaiîntâlnit.

Dar să revenim la început. Ce-ar fi însemnat, ce-ar însemna dac'ar putea fi citită azi în România, creația post-belică a lui Mircea Eliade (atât monumentalul roman *Noaptea de Sânziene,* apărut la Gallimard sub titlul *Forêt Interdite,* cât și recentul volum de *Nuvele*)? Ce-ar aduce, ce aduce nou față de opera sa literară dinainte de 1945 ?

Mai întâi, odată cu dispariția aproape totală a tipului de adolescent frenetic, parc'a dispărut și o anumită furie, starea aceea de tensiune perpetuă care dădea o respirație aparte *Huliganilor,* de pildă. Un alt suflu înlocuiește acum pe acela — gâtuit de emoție și senzații de altădată. Și un fel de rară transparență se introduce în text. Pierzând România, Mircea Eliade pare s'o fi regăsit altfel ca mai înainte. Fără niciun efect de descriere, de altminteri cele mai deseori, fără descriere deloc, peisajul românesc s'a instalat în opera lui cu o forță de sugestie unică. Peisajul acesta — Bucureștiul îndeosebi — străbate opera impalpabil dar tenace, ca o ploaie ușoară pe care n'ai avut vreme s'o simți c'a și dispărut. Și în acest univers o figură nouă și-a făcut apariția. Cum s'o definim ? Un om simplu, dacă nu de rând, prin naivitatea căruia străpung misterele. Un om simplu căruia i se întâmplă lucruri extraordinare și care le bâlbăie dar nu le deformează semnificațiile. De-am vrea să alegem pe cel mai specific dintre noile personagii ale lui Mircea Eliade, ne-am opri fără îndoială la Gavrilescu din *La Țigănci.* Prin naivitatea lui care nu poate să nu provoace surâsul — și de fapt autorul îl ține el însuși sub focul convergent al duioșiei și al humorului — misterul irupe și învăluie parcă mai puternic ca înainte. Și totul devine semn și miracol, într'o mahala magică, sub un cer mai bucureștean decât a fost vreodată. Noaptea a dispărut pentru a face loc luminii de amiază a amintirii, în focul ei exact se întâmplă minunea. Mircea Eliade se află la ceasul transparenței. Al grației, probabil.

Monica LOVINESCU

PLOAIA DE NOROI

«In timp ce ne îndepărtam de București, a început să plouă. Erau picuri mari și negri, norii de praf se topeau : ploua cu noroi. Mai târziu, lanurile vor fi fertile. Dar acum ne aflăm sub ploaia de noroi».

Astfel se încheie romanul lui Petru Dumitriu, *Incognito.* Naratorul și soția lui pleacă spre Occident sub această ploaie de noroi. Dar nu numai în finalul cărții plouă cu noroi peste pământul țării. Ci mereu. Și trebuie să recunoaștem că Petru Dumitriu știe să descrie ca puțini alții mirosul înnecăcios al prafului venit din stepe, îmbibarea plămânilor și a conștiințelor cu stropii de mâl acumulați ani de ani, clipă de clipă.

El este un pictor neîntrecut al ședințelor de partid năclăite de frică, ură și ipocrizie, al celor îmbuibați de o bună stare plătită prea scump, îngălbeniți de veninul perfid al minciunii cotidiene, dezarticulați de jocul de marionete de pe marea scenă a puterii, înfierbântați de intrigile de culise și de Bizanț. Al «noii clase», într'un cuvânt, și al celor ce gravitează în jurul ei. Alții ne-au descris victimele și cazurile de conștiință, alții ne-au vorbit de eroi și de martiri, alții ne-au desvăluit tristețea vieții mărunte, mulțimile cenușii și resemnate

ale Răsăritului. O face și Petru Dumitriu. Dar acolo unde intervine nota inedită, nota privilegiată, este când evocă duelurile fără sânge ci numai cu vitriol al stăpânilor, luptele de sepie, luptele ascunse, încăperile obscure ale kremlinelor satelite și galeria fără de capăt a eunucilor puterii. Comunistul dezamăgit este o figură azi clasică a literaturii. Oportunistul însă — acest eunuc al puterii — oportunistul de voie sau de nevoie, cel care nu crede dar joacă și joacă cu atât mai aprig cu cât nu crede, cel care repetă neîncetat fraze pe care le știe lipsite de sens și le repetă cu atât mai litanic cu cât nicio clipă nu se lasă înșelat de ele, cel care trebue să *pară* pentru că *nu este* și care își clădește cariera pe această aparență mimată, oportunistul definit prin capacitatea sa anormală dar necesară de viclenie, n'a fost poate niciodată înfățișat mai veridic ca la Petru Dumitriu. Nu numai datorită talentului, dar și în măsura poate în care autorul și-a petrecut el însuși o parte din viață pe aceeași scenă și în aceeași piesă. «Lucru straniu — spune naratorul din *Incognito* — niciodată n'am lucrat mai lesne și cu mai mult succes decât atunci când nu credeam în ceea ce făceam». Și evocând «dureroasa, arzătoarea, viscoasa intimitate» a ședințelor de partid, același narator mărturisește : «In astfel de reuniuni primejdia, amenințarea pe care fiecare o reprezintă, neîncrederea și frica reciprocă, ura, invidia, compun un fluid pe care te-ai aștepta să-l vezi plutind în aer, în straturi livide și năclăite (...) Știam cu toții ce gândea fiecare și în plus că fiecare putea ascunde în el lucruri de neînchipuit. Dar nu spuneam nimic din ceea ce știam, nici din ceea ce bănuiam... De aceea aveam figurile acelea galbene și întunecate de auto-intoxicați : sufeream de o permanentă indigestie a propriului nostru secret».

Figurile «galbene, întunecate» de auto-intoxicați, Petru Dumitriu le descrie cu o varietate și o insistență a paletei rar întâlnită. Cearcănele, grăsimea și umflarea nesănătoasă, lipsa cefei sau enormitatea ei, cenușa răspândită pe trăsături, porii vizibili, toată această prospecție epidermică răspunde intoxicării prin minciună și teroare, prin teroarea minciunii.

Dar *Incognito* vrea să ne aducă și un mesaj. Sub ploaia de noroi, în atmosfera aceasta de miasme putrede, există și cresc nu numai larve, dar și sfinți. Eroul principal al cărții este tocmai un «sfânt», bine înțeles neintegrabil în nicio biserică precisă și cartea a fost scrisă pentru a ne desvălui prezența lui uluitoare în sânul opacității ambiante. O mare parte a romanului e ocupată de biografia acestui fost securist care descoperă pe Dumnezeu în fundul celulei înghețate în care l-a aruncat încăpățânarea lui eretică de a vrea mai întâi ca teoria comunistă să corespundă realității și apoi de a nu mai participa în niciun fel la crimele săvârșite de ai săi, de a nu spori răul din lume. De la această aspirație negativă, de opoziție, va trece la voința pozitivă de bine, la capacitatea de iubire fără limite, la descoperirea lui Dumnezeu, iubire revărsată în acțiune. Dacă eroul s'ar mulțumi cu contemplarea propriului său misticism, dacă s'ar închide în rugăciune și prin rugăciune, cartea s'ar opri aici și mesajul s'ar rezuma astfel : există un sfânt în România. Dar mesajul nu este acesta, ci :

există o rețea de sfinți în România. Desigur eroul cărții are un nume, Sebastian Ionescu. Dar nu e vorba numai de el, ci de toți cei cărora le transmite secretul și mesajul său și care, la rândul lor, anonimi în marea massă anonimă, îl vor duce mai departe. Deoarece Sebastian Ionescu știe că nu se poate, că nu trebue să se salveze singur, acest stil «altfel» de a *rezista* trebue să se întindă până i se vor pierde ramificațiile. Ce vrea Sebastian Ionescu ? «O rețea care se întinde prin ea însăși și pe care niciunul din membrii ei n'o mai poate urmări în minte deoarece s'a și ramificat în suprafață, în profunzime, înspre sus, până în sânul comitetului central, pe deasupra frontierelor». Ca într'o nouă eră a catacombelor, transmiterea mesajului nu poate fi făcută pe față, puterile persecuției sunt, cum le știm, imense. Trebue redescoperit semnul ascuns, secretul, cifrul.

Ce e mai important, mesajul sau modul lui de transmisie, de proliferare ? «*In bobote* — spune Sebastian Ionescu — trebue vorbit *în bobote*». Un om întâlnește un altul. Numai odată. Ii spune ce are de spus, dar nu pe față — vremea luminii n'a sosit — ci tot în secret, cu vorbe ascunse. Ambiguitatea se pune în slujba luminii. Secretul în slujba lui Dumnezeu. «Contribuția națiunii noastre la civilizația umană — spune tot Sebastian Ionescu — va fi poate această invenție a limbajului în bobote ca mijloc de apărare... Vorbind în bobote, cel care este pregătit și dispus să te înțeleagă, înțelege, în timp ce un altul dă din umeri și te crede sărac cu duhul».

Intr'un fel se vorbește în bobote la noi de foarte mulți ani. Dar de data aceasta nu mai e vorba de o formă a vicleniei, ci de o metamorfoză a ei. Nu știm dacă, într'un fel, contribuția noastră la civilizația umană poate fi această invenție a limbajului în bobote. Credem însă că lungile epoci din istoria noastră în care am suferit invazii, încercări nevolnice de siluire a sufletului și ființei noastre, că însăși poziția noastră geografică «în calea tuturor răutăților», ne-au pus la ucenicia secretului, la aceea a vorbelor răstălmăcite și ascunse spre a putea dăinui. Nu e prima oară când Românii sunt nevoiți să vorbească în bobote, dar e prima oară când trebue s'o facă atât de deplin, slujindu-se de cifru ca de una din ultimele arme ce le-a mai rămas. In acest sens, oricât de inventată ar fi intriga romanului lui Petru Dumitriu, ea desvăluie totuși o realitate profundă, capacitatea noastră ca popor de a vorbi în bobote.

Ieșit din universul secretului, Petru Dumitriu descifrează mesajul — obsesia cifrului e profundă la el — și-l lansează în clar. Să încheiem și noi cu ultimele cuvinte ale naratorului din *Incognito*, care nu ni se par a fi numai literatură. La urma urmei, un mesaj e făcut să fie auzit, nu ?

«Lansez — spune naratorul — lansez mesajul spre cine va voi să-l primească și aștept un semn... Până va sosi voi fi în gol. Dar pe urmă va fi ca la noi acasă : prăpastia se va desvălui plină, forfotind, densă. Lumea deșartă mi se va arăta ca populată de ierarhia sfinților și oamenilor, îndreptată spre singurul scop final cu putință. Am adus mesajul plătind scump: transferul focului a fost totdeauna pedepsit cu severitate. Am fost mai robust și mai dur ca alții,

am fost ales să fiu hamal al sfinților... Chiar dacă nu putem fi ca el și semenii lui — dar fiecare poate să fie — suntem salvați și justificați prin existența lor. Triumful lor necunoscut este triumful nostru. Marea lor bucurie — și prin aceste cuvinte dau cheia a ceea ce a precedat — este a noastră. Ascensiunea este cu putință și ierarhia așteaptă ca fiecare să-și ocupe locul. Iată ceea ce mi s'a făcut cunoscut și iată ceea ce vă transmit».

Monica LOVINESCU

ZODIA CANCERULUI

O ÎNCERCARE ISTORICĂ NEREUȘITĂ:

«Istoria Romîniei», vol. I.

Academia Republicii Populare Romîne scoate o «Istorie a Romîniei» din care au apărut primele două volume. In primul volum, de care ne vom ocupa, elita intelectuală a RPR își propune să înfățișeze, din punct de vedere marxist, faza cea mai veche a desvoltării omenești pe teritoriul de azi al României. Au fost puși la contribuție în acest scop istoricii, arheologii, epigrafiștii, numismații, economiștii, filosofii, lingviștii, și au fost consultați specialiștii în domeniul paleo-antropologiei, al morfologiei animale și al anatomiei. Au mai participat activ diferite Academii și Institute, iar rezultatul lucrărilor a fost pus în discuția unui public mai larg.

Este deci vorba de o sforțare intelectuală unică în analele țării. Nici nu se putea altfel, căci țelul pe care și-l propuneau membrii comitetului de coordonare și anume reconsiderarea, pe baza concepției materialiste a istoriei, a întregului trecut al Românilor, depășea puterile individuale. Cu alte cuvinte, era vorba de a prezenta o sinteză a întregii istorii în cadrul unei concepții care fusese străină tuturor precursorilor și unei bune părți dintre cei mai de seamă colaboratori actuali ai lucrării.

Comitetul de redacție al acestui prim volum pare foarte mulțumit de rezultatul obținut căci, în prefață, afirmă cu mândrie că pentru prima oară ni se prezintă «fenomenul istoric, așa cum se desprinde el din cercetarea riguroasă și competentă a materialului documentar» (p. XXX). Dacă astfel ar sta lucrurile, ne-am afla, cu adevărat, în fața unei opere însemnate.

Pentru a judea dacă țelul propus a fost cu adevărat atins, să fixăm, din capul locului, două din principalele caractere ale concepției materialiste a istoriei. Şi pentru a nu da loc la interpretări divergente, să lăsăm pe Friedrich Engels să le precizeze.

Iată ce spune Engels în *Anti-Duehring* despre metoda care stă la temelia concepției materialiste: «... principiile nu sunt punctul de plecare al cercetării, ci rezultatul ei final; ele nu sunt aplicate naturii și istoriei oamenilor, ci

abstrase din acestea; nu natura și imperiul oamenilor se conformează principiilor, ci principiile nu sunt exacte decât în măsura în care sunt conforme naturii și istoriei. Aceasta este singura concepție materialistă...»

Iată și o a doua trăsătură esențială a concepției materialiste, precizată în aceeași lucrare a lui Engels: «Un sistem de cunoaștere a naturii și a istoriei care să îmbrățișeze totul și să încremenească odată pentru totdeauna, stă în contrazicere cu legile fundamentale ale gândirii dialectice...»

Autorii unei Istorii, care se voia marxistă, aveau deci obligația să respecte aceste două trăsături esențiale ale concepției materialiste a istoriei: 1.° să nu pornească de la principii ca să le aplice înainte de a le fi confruntat cu faptele; 2.° să nu considere ca o dogmă ceea ce Marx sau Engels au putut scrie acum aproape un veac.

Primejdia cea mai mare care pândea pe autorii lucrării era aplicarea mecanică a concepției materialiste, cu alte cuvinte încercarea de a introduce cu sila faptele de observație într'o schemă dinainte ticluită. Autorii «Istoriei Românilei» afirmă că nu au căzut în acest păcat: «nu am adoptat mecanic o schemă...» ne spun ei la pagina XXXVI a prefeții.

Vom vedea dacă acest păcat a fost cu adevărat evitat. Să precizăm însă din capul locului că nu urmărim să dăm aci o apreciere generală asupra lucrării, — ceea ce ar depăși competența recenzentului — ci numai să vedem dacă, și cu ce succes, a fost într'adevăr aplicată metoda marxistă în elaborarea acestui prim volum al «Istoriei Românilei».

Periodizarea Istoriei — Să începem cu ceea ce istoriografia românească de azi numește «periodizarea». Hotărîrea de a «periodiza» istoria nu a rezultat dintr'o necesitate impusă de istoria cercetată. Ea a fost cerută istoricilor români de Congresul al II-lea al P. M. R., după cum o precizează «Cuvântul Inainte» de la prima sa pagină. Poate să pară straniu ca un congres, alcătuit din profani în ale istoriei, să fixeze o asemenea obligație. De la început planează astfel asupra lucrării suspiciunea că nu este pornită dintr'un spirit nepreconceput. Impresia aceasta este întărită atunci când ni se spune, la pagina VII, că lucrările lui Gheorghiu-Dej «cuprind aprecieri profund științifice asupra istoriei patriei și formulează limpede sarcinile principale ale istoriografiei marxist-leniniste». Un al treilea element care aruncă o umbră asupra «Istoriei Românilei» este afirmația de la pagina XI, că realizarea lucrării nu a fost posibilă decât grație «îndrumării permanente» a partidului clasei muncitoare.

Supuși unor asemenea porunci și făcând de la început asemenea aprecieri, să vedem cum au procedat autorii pentru a «periodiza» istoria națională. Ei afirmă — fără a ne fi înfățișat faptele pe care se sprijină o asemenea aserțiune — că omenirea trece prin următoarele cinci perioade: comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul și socialismul. Ei susțin că au regăsit toate aceste perioade în evoluția Românilor și înregistrează acest lucru cu satisfacție deoarece, ne spun ei în «Cuvânt Inainte» la pagina 12, astfel «se confirmă întru totul tezele materialismului istoric».

Desfidem pe autorii «Istoriei Românilei», care au pus la baza cercetărilor lor concepția «periodizării», să ne arate unde au afirmat vreodată Marx sau Engels că *toate* popoarele trec prin aceste faze. In prefața la *Critica Economiei Politice* (1859), Marx a afirmat într'adevăr că omenirea a trecut prin formele de producție asiatică, antică, feudală și burgheză modernă. Dar nici un moment el nu a afirmat că toate societățile omenești au trecut prin fiecare din aceste trepte de desvoltare. Perioadele înfățișau la Marx o vedere generală a desvoltării umane, o fixare a diferitelor trepte pe care societatea omenească în totalitatea ei le urcase pentru a ajunge la formele cele mai înalte. Azi, după un secol, știm că, cu mult înainte de forma «asiatică», trăiseră formațiuni sociale mult mai primitive decât imperiile asiro-babilionene sau chineze și indiene. Şi mai știm (de la Plehanov, Max Weber, Kautsky, Cunow, etc.) că societatea asiatică nu a precedat pe cea antică, ci reprezintă o formă paralelă, de sine stătătoare, determinată de condiții geografice și demografice diferite de cele din basinul mediteranean.

Nicăeri pe glob nu s'a putut urmări un grup uman de la primii săi pași până la formele evoluate pe care le cunoaștem azi. Unele grupuri s'au oprit în evoluția lor și au străbătut veacurile pe prima treaptă a desvoltării. Ele ne permit să imaginăm cam cum va fi fost viața omului primitiv și, prin analogie, și cea a strămoșilor noștri îndepărtați. Alte grupuri au reușit, în condiții materiale diferite, să mai urce o treaptă. Unele s'au oprit din nou, altele au reușit să sporească stăpânirea lor asupra naturii și să creeze forme sociale superioare cu care au apărut în istoria scrisă.

Trecând de la un grup la altul, despărțite între ele prin continente și veacuri, se poate constitui un lanț în care fiecare verigă reprezintă un progres al mijloacelor tehnice, al modurilor de producție și o ridicare treptată a omului naturii până la acela pe care îl cunoaștem prin istoria scrisă.

Dar o schemă generală a stadiilor desvoltării culturii se poate stabili numai prin abstracție. De altfel, este ușor de înțeles pe cale de raționament că niciodată locuitorii regiunilor polare nu au trecut la agricultură, cei ai podișurilor înalte la navigație sau pescuit, cei ale căror pământuri nu cuprindeau argilă sau minereuri la olărit sau metalurgie. De asemeni, locuitorii regiunilor în care fauna nu cuprindea animale putând fi domesticite nu aveau cum să treacă la creșterea vitelor.

Marx și Engels nu au cunoscut decât parțial faza cea mai veche a desvoltării umane, căci pe vremea lor cunoștințele în acest domeniu erau încă foarte reduse. Se știe, de pildă, că în textul inițial al *Manifestului Comunist* (1847), Marx și Engels nu făcuseră încă deosebirea între societățile fără clase și cele pe care le cunoaștem din istoria scrisă.

Originea Familiei (1884) — Unele din aceste lacune în scrierile întemeietorilor marxismului au fost împlinite prin lucrarea *Originea Familiei, a proprietății private și a Statului*, pentru care Engels a folosit și note de ale lui Karl Marx. Dar această lucrare este, din opera celor doi mari cugetători, aceea care s'a

învechit mai repede. De la apariția ei încoace, etnografia a făcut mari progrese. Unele din tezele susținute de Engels au trebuit să fie părăsite de mult față de noul material de fapte cunoscut și interpretat de atunci încoace. Or, autorii «Istoriei Romîniei» folosesc aproape exclusiv această lucrare a lui Engels pentru a înfățișa tezele lor etnografice. In toate capitolele lucrării figurează, fără excepție, în bibliografia lucrărilor teoretice *Originea Familiei.*

Nu ne propunem să facem o critică a acestei lucrări a lui Engels. Ne vom mărgini a alege numai câteva din părerile lui Engels depășite azi, pe care autorii «Istoriei Romîniei» și le-au însușit făcând din ele un îndreptar pentru lucrarea lor.

Le vom înfățișa pe scurt, urmând ca în cursul recenziei să le reluăm pentru a vedea ce au făcut din ele autorii colectivi ai lucrării.

Desvoltarea internă a Statului — Una din tezele lui Engels este aceea că Statul, clasele, exploatarea omului de către om s'ar fi născut printr'o desvoltare *lăuntrică* a formațiunilor primitive (hoarde, ginți, fratrii, triburi). Această teză contestabilă a fost preluată întocmai de autorii «Istoriei Romîniei» și pusă la baza cercetărilor lor. De aci străduința lor de a prezenta prefacerile societății din ținuturile locuite azi de Români ca urmare a desvoltării lor interne, prefaceri cronologice din care ar fi rezultat, în mod necesar, cele cinci orânduiri precitate în schema «periodizării».

Dar, dacă Engels a dat preferință tezei evoluției «interne», el nu ignora că sunt posibile și alte forme de evoluție, de pildă cele care decurg din cuceriri, deci sunt determinate de factori externi.

Astfel, în capitolul al IX-lea din *Originea Familiei,* intitulat «Barbarie și Civilizație», Engels citează mai multe forme de întemeiere a Statului, printre care cea clasică, la Atena, unde Statul se ivește din antagonismele de clasă din sânul organizației gentilice, dar și cea a Germanilor, în care Statul rezultă de-a dreptul din cucerirea imperiului roman.

Dacă autorii manualului de istorie ar fi cercetat trecutul Românilor fără idei preconcepute, ei ar fi avut — chiar înăuntrul îngrădirilor impuse cercetării de către comuniști — posibilitatea de a alege, pentru regiunile noastre, după materialul documentar, unul sau altul din aceste tipuri de evoluție.

Dispariția ginții — O altă teză a lui Engels, preluată de autorii «Istoriei Romîniei», susține că odată cu ivirea Statului gensul dispare, democrația gentilică fiind incompatibilă cu cucerirea, asuprirea și formele de convietuire statale.

Este exact că democrația directă, care domnește în sânul societăților primitive, nu se poate menține acolo unde se ivesc deosebiri de clasă. Dar acesta este cazul numai acolo unde s'ar întâmpla ca desvoltarea să se petreacă înăuntrul ginții. Dacă însă cucerirea și supunerea altor ginți sau triburi duce la ivirea Statului, nașterea acestuia contribue la menținerea ginții în sânul triburilor domnitoare. Este unul din mijloacele acestora de a-și menține vocațiunea la dominație.

Istoricii români, cu perfecta lor cunoaștere a textelor literare clasice, nu puteau ignora că la Roma, după numeroase veacuri de existență a Statului, aristocrația își păstrase mormintele gentilice, știind precis din ce gens făcea parte fiecare patrician.

De la Marx și Engels încoace, studiile făcute în acest domeniu au arătat că formațiunile de înrudire de sânge (mai ales ginții și triburile) continuă să trăiască timp de veacuri în sânul Statului și să aplice regulile gentilice paralel cu cele ale Statului. In Statele Unite, cel mai desvoltat Stat industrial modern, mai supraviețuesc și azi sute de triburi indiene. In Africa, chiar în regiunile mediteraniene, organizații de înrudire de sânge mai stau și azi la temelia vieții tuturor populațiilor. In Statele cele mai vechi din lume, în Egipt, în China și India, mai găsim și azi la baza orânduirilor sociale înrudirea de sânge (tribul, ginta, satul devălmaș, casta, familia patriarhală, etc.). Asemenea forme au supraviețuit și la noi până în zilele noastre.

Comuna Primitivă — Noțiunea de bază a primului volum din «Istoria Romîniei» este «comuna primitivă». 250 din cele aproape 900 de pagini ale lucrării sunt închinate acestei «orânduiri». Dar studiul oricât de atent al volumului nu dă cititorului nici o idee despre ce a fost «comuna primitivă». Ni se spune numai că ea a dăinuit sute de mii de ani pe teritoriul nostru, că a înflorit, că a urmat apoi o epocă a «destrămării» comunei primitive, apoi alta de «destrămare în epoca mijlocie» și, în sfârșit, o «etapă târzie» a acestei destrămări. Dar autorii omit să ne spună ce a fost această «comună primitivă» care se tot destramă de-a lungul mileniilor.

Termenul de «comună» sugerează o așezare teritorială, deși la origina societății umane nu poate fi vorba decât de grupuri nomade de neamuri de sânge. Autorii nu au scuza că ar fi găsit la Engels acest termen nepotrivit. L-au împrumutat, probabil, de la Ruși. Dintr'o experiență personală știm că, încă în 1945, cenzura rusă din București nu admitea în texte sociologice termenul clasic de «comunism primitiv», pentru a nu da loc la vreo confuzie cu comunismul sovietic. Totuși *Istoria U. R. S. S.* de Necikina, Rybakov, Novoselski și alții, poartă în traducerea germană titlul de «Urgesellschaft» adică «societatea primitivă», iar nu «Urgemeinde» cum s'ar traduce termenul folosit în «Istoria Romîniei» editată de Academia R. P. R.

Autorii «Istoriei Romîniei» se cred îndreptățiți să afirme o mulțime de lucruri interesante despre «comuna primitivă». Dacă din lucrările arheologice de la noi s'ar putea trage încheieri asupra populațiilor primitive, care au trăit acum câteva sute de mii de ani în aria noastră de răspândire, lucrul ar fi deosebit de interesant. In realitate, autorii nu folosesc documente autohtone din care să rezulte ce era în regiunile noastre această «comună primitivă». Aproape oriunde se afirmă ceva despre ea, temeiul este un citat din Engels.

Pentru aceasta nu era nevoe să se scrie o «Istorie a Romîniei». Era de ajuns să se prezinte în intoducere o sinteză generală a desvoltării primitivilor, recunoscând cinstit că numai pe cale de analogie se poate trage concluzia că

și pe meleagurile noastre viața primelor populații trebue să se fi desfășurat cam în condiții asemănătoare. De altfel, o asemenea sinteză nu s'ar fi putut mărgini în nici un caz la *Originea Familiei*.

In tot cursul volumului, autorii dovedesc că etnologia este pentru ei o disciplină străină. Ei nu știu exact ce este «comuna primitivă», ginta sau tribul, dar operează sistematic cu aceste noțiuni. Să încercăm noi să precizăm ce trebue să fi fost societatea primitivă.

Din observațiile etnografilor, se poate trage concluzia că, de când apar oamenii pe pământ, ei trăesc în societate. Cele mai simple formațiuni sociale cunoscute sunt hoardele, așa cum existau în Tasmania la venirea Albilor. In Australia aflăm de asemeni hoarde, dar acolo se observă primii germeni ai organizării în triburi. In perioada hoardelor se naște și grupul totemic, din care se desvoltă ginta. Tribul și ginta se regăsesc la originea tuturor societăților. Pentru societățile civilizate, care depășiseră faza grupărilor de rude când au intrat în istorie, etnografia a trebuit să procedeze la o reconstituire, cam în felul în care procedează paleontologia. Dar, pe când aceasta nu poate opera decât cu fosile, etnografia a mai surprins tribul și ginta, vii, în plină activitate, de la formele lor cele mai simple, ca în Australia, până la formele lor cele mai desăvârșite, ca în America de Nord.

Acolo le-a studiat pe viu Morgan, căruia îi datorăm primele lucrări care au permis etnografiei să se constitue ca disciplină științifică. In lucrarea sa, intitulată *Ancient Society* (1877), Morgan studiază în deosebi pe Irochezi. Aceștia constituiau de veacuri o confederație de cinci triburi și reprezentau cea mai înaltă formă de organizare la care au ajuns vreodată formațiunile de înrudire de sânge. Unul din aceste triburi, Seneca, în care Morgan trăise ani de-a rândul și de care fusese adoptat, este îndeosebi de bine cunoscut.

Tribul irochez este cea mai desăvârșită organizație tribală cunoscută. Fiecare trib irochez avea rezerva sa teritorială proprie, un conducător numit sașem, un sfat tribal alcătuit din sașemii sătești, instituții religioase și un cult comun. Conducătorul tribal nu avea decât puteri limitate, principala sa funcțiune fiind convocarea și prezidarea adunării tribale, care deținea toată puterea. Triburile irocheze erau alcătuite din câte două fratrii cuprinzând mai multe ginți. Fratria avea puține atribuții administrative și era, în primul rând, o organizație militară. In schimb, ginta (subdiviziune a fratriei), cu totem propriu, avea și ea un sașem și un conducător pentru caz de război, un sfat gentilic alcătuit din toți războinicii grupului totemic. Ea avea și funcțiuni religioase și serbări totemice comune.

Mai puțin închegată ca triburile era confederația, creată în vederea războiului. Sfatul confederal era alcătuit din 50 de sașemi, care votau pe trib și care nu lua hotărîri importante decât printr'un vot unanim. Puteri executive nu avea, ci numai doi conducători care preluau comanda în caz de război.

Autorii «Istoriei Romîniei» afirmă că formațiuni de acestea existau în aria de răspândire a Românilor încă din epoca paleolitică, adică cu vreo 500.000 sau 600.000 de ani înainte de era creștină. In neoliticul târziu (2800 — 1900) se atinge «cea mai înaltă treaptă a orânduirii comunei primitive» — ne spune D. Berciu la pagina 53.

Odată cu epoca bronzului, ne mai spune comitetul de redacție la pagina XXXVI, începe destrămarea orânduirii comunei primitive. Veacul I înaintea erei noastre poate fi considerat ca data la care se termină descompunerea comunei primitive.

Despre prefacerile din sânul orânduirilor primitive nu aflăm decât puțin. Nici o urmă de hoarde, deși acestea cunoșteau piatra cioplită și puteau lăsa urme (Tasmanienii, de pildă, erau cam pe treapta de cultură pre-chelleană). Nimic despre clasele de vârstă, despre ivirea totemismului și a ginții, despre fratrii și apariția organizației tribale, și numai puțin și greșit despre confederațiile de triburi.

In schimb s'ar observa la noi o trecere de la ginta matriarhală la cea patriarhală, trecere care ar corespunde unei evoluții generale a primitivilor. Nicolăescu-Plopșor fixează, la pagina 23, apariția ginții matriarhale în paleoliticul superior ; Ion Nistor precizează, la pagina 90, că ivirea ginții patriarhale poate fi fixată odată cu epoca bronzului.

De vreme ce evoluția ginții este acea pe care ne-o prezintă autorii «Istoriei Romîniei», să ne ocupăm și noi mai aproape de ea.

Ginta matriarhală — Nicolăescu-Plopșor afirmă, la pagina 16, că cea mai primitivă formă a societății gentilice ar fi comuna matriarhală. Ea ar apărea în paleoliticul superior (100.000 — 10.000 ani) și este întemeiată pe rudenia de sânge după mamă. Până atunci nu existase nici o reglementare a raporturilor între sexe, ni se spune formal la pagina 11. Perioada de înflorire a ginții matriarhale este în neolitic. Odată cu apariția bronzului se trece la societatea gentilică patriarhală.

Pentru documentarea tuturor acestor afirmații nu găsim în «Istoria Romîniei» decât trimiteri la Engels deși, pe câte știm, acesta nu s'a ocupat în mod deosebit de ceea ce s'a petrecut în epoca pietrii și a bronzului în regiunile noastre. Or, întâmplarea face că premisele de la care pleacă autorii noștri pentru această clasificare sunt greșite.

Ei nu-și întemeiază afirmațiile pe fapte de observație, și încă din aria noastră, ci pe un raționament. La început, afirmă ei, nu a existat nici o reglementare a raporturilor între sexe ; oamenii trăiau în grupuri de căsătorie, astfel că numai mama unui copil putea fi cunoscută. Deci, la origine, nu putea exista decât ginta matriarhală.

Se observă în gândirea autorilor «Istoriei Romîniei» o confuzie constantă între matriarhat și filiațiunea matriliniară. Primul este o orânduire în care rolul femeii este dominant, a doua precizează numai că filiațiunea se face după mamă. Sunt două noțiuni diferite, pe care autorii noștri ar avea interes să le distingă.

Teza trecerii de la matriarhat la patriarhat este preluată de la Engels, care o luase și el de la Morgan. Observând realitatea la Irochezi, și mai ales la tribul Seneca, Morgan trăsese concluzia greșită că pretutindeni, la origine, gensul ar fi fost matriliniar. Pentru Morgan, filiațiunea matriliniară constituia treapta cea mai de jos a organizării sociale. In realitate este inexact că s'ar observa o succesiune de la matriarhat la patriarhat, succesiune pe care, după autorii «Istoriei Romîniei», ar confirma-o evoluția din regiunea noastră.

Tipul social cel mai simplu, pe treapta de desvoltare cea mai joasă din câte au putut fi observate de etnologi, este acela al hoardei tasmaniene. De altfel și Nicolăescu-Plopșor precizează, la pagina 23, că stadiul paleolitic superior, când ar apărea ginta, este reprezentat prin «cultura Tasmanienilor». Dar, lucru neașteptat pentru marxiștii bucureșteni, în hoardele tasmaniene se aplică filiațiunea patriliniară. Trăsătura caracteristică a hoardei tasmaniene era împărțirea ei în clase de vârstă. Căsătoriile se făceau numai între persoane din aceeași clasă de vârstă (deci exista o reglementare înainte de apariția ginții). Soțul și soția făceau parte, la origine, din aceeași hoardă endogamă. Copilul făcea parte din hoarda comună ambilor părinți.

Problema filiațiunii s'a pus numai atunci când au apărut grupurile exogame, în care tatăl și mama făceau parte din hoarde diferite. In hoardele tasmaniene și australiene exogame se constată, la origine, filiațiunea patriliniară. Copilul face parte din hoarda, totemul și fratria tatălui. Numai pe o treaptă ulterioară se trece, uneori, din motive încă nedeslușite, la filiațiunea matriliniară, evoluție care nu are nimic de a face cu apariția bronzului. Copilul face parte mai departe din hoarda tatălui, dar de aci înainte intră în totemul și fratria mamei. Autoritatea tatălui rămâne însă neștirbită atât asupra copilului cât și a mamei. Nimic mai greșit decât presupunerea că filiațiunea matriliniară ar atrage după sine o dominație a femeii, o formă de matriarhat.

Teoria că la început gințile ar fi fost pretutindeni «matriarhale» sau că, mai exact, ele ar fi fost întemeiate pe filiațiunea matriliniară, nu se sprijină pe fapte de observație, ci pe o deducție logică. Plecând de la presupunerea, acceptată de autorii «Istoriei Romîniei», că, la origine, relațiile sexuale nu erau reglementate, că toți bărbații trăiau de-avalma cu toate femeile, s'a tras concluzia că filiațiunea patriliniară era cu neputință de stabilit, mama fiind singura cunoscută iar tatăl neputând fi identificat. Or, teza aceasta nu este exactă. Căsătoriile de grup, la care se referă Nicolăescu-Plopșor la pagina 11, sunt un fenomen tardiv și constitue și ele o formă de reglementare a raporturilor sexuale (Punalua, Pirauru, etc.).

Cea mai simplă organizare internă a grupului primitiv, a hoardei, a fost împărțirea în clase de vârstă. Dar trecerea copiilor în clasa părinților nu se făcea la o anumită vârstă, ci în temeiul unei inițieri care putea avea loc la 20 ca și la 40 de ani. Un membru al hoardei, femee sau bărbat, trecea în clasa bunicilor atunci când copiii săi se căsătoreau. Dacă ar fi fost într'adevăr necu-

noscut, tatăl copilului nu ar fi putut niciodată trece în clasa de vârstă a bunicilor, iar clasele de vârstă nici nu ar fi luat naștere.

In realitate, faptele de observație arată că pretutindeni în hoarde tatăl fiecărui copil este cunoscut. Ceea ce a înșelat o vreme pe observatori este faptul că copiii spuneau «tată» tuturor bărbaților din clasa părinților. Dar copiii numeau și «mamă» pe toate femeile din clasa părinților, iar între ei se numeau toți «frate» sau «soră». Aceasta nu constituia o dovadă de rudenie în sensul modern, după cum faptul că un copil din RPR se adresează unei persoane mai în vârstă, spunându-i «nene» sau «țață», nu dovedește că este vorba de un frate sau de o soră.

Nomenclatura aceasta a fost interpretată greșit de Morgan care nu a înțeles bine mecanismul claselor de vârstă, a înșelat pe Engels și a dus pe autorii «Istoriei Romîniei» pe căi greșite. Eroarea acestora din urmă este gravă, pentru că au preluat în 1960 o teorie care era de mult părăsită și, mai ales, pentru că afirmă a fi găsit o confirmare a acestei succesiuni a ginților în desvoltarea reală a populației din regiunea noastră.

Pentru a dovedi existența ginții materne la noi, se invocă, în afara citatelor din Engels, găsirea unor figurine reprezentând femei, ceea ce ar «documenta începuturile gintei materne» — ne spune Nicolăescu-Plopșor la pagina 24. Dar cum este de presupus că și în gințile «paterne» vor fi existat femei, figurinele de femei pot tot atât de puțin «documenta» supremația acestora pe cât poate figurația animalelor în caverne «documenta» dominația zimbrilor asupra acelor societăți.

Dispariția gintii — Afirmația că ginta dispare odată cu apariția Statului este preluată de la Engels (Daicoviciu, p. 282), care susținea, de altfel cu drept cuvânt, că formele de organizare democratică a ginții sunt incompatibile cu organizația de opresiune și exploatare pe care o constitue Statul. Tocmai pentru că instituțiile democratice ale ginții sunt incompatibile cu opresiunea, apare Statul cu aparatul său de dominație. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că, odată cu ivirea Statului, ginta dispare. Ea continuă a trăi, iar regulile grupului gentilic mai supraviețuesc multă vreme în cadrul Statului.

Lucrul acesta este atât de evident încât până și autorii «Istoriei Romîniei» îl demonstrează în mod involuntar. Astfel aflăm că în regiunile cucerite de Burebista (un Stat «incipient», spun autorii noștri), organizarea gentilică rămâne încă multă vreme vie (Daicoviciu, p. 296). La fel se poate afla la Macrea (pagina 385) că pe vremea împăraților Traian, Hadrian și până la Caracala, noii cetățeni din Dacia Traiană primeau și numele gentilic al împăraților odată cu încetățenirea. Deci, cam la vreo 1000 de ani de la întemeierea Romei se mai cunoștea precis ginta fiecărui împărat și apartenența lui la o anumită gintă mai avea destulă importanță pentru a fi precizată printr'un prenume.

De asemeni ni se spune că, în Dobrogea, unde se exercita de veacuri influența cetăților sclavagiste grecești, mai existau, pe vremea Romanilor, «obștii sătești»

(Condurachi, p. 506 și 507). In Histria și Tomis cetățenii continuă a fi împărțiți în triburi gentilice până târziu în epoca romană (D. M. Pippidi, p. 178). Ba, lucru neașteptat, ginta, care ar fi dispărut în epoca a doua a fierului, spre a face loc «statului incipient sclavagist local» (R. Vulpe, p. 223), se mai regăsește în secolele următoare la Barbarii care se așează în regiunile noastre.

Dar dacă unele texte obligă pe autori să facă asemenea constatări în contrazicere cu propria lor teză, nu toate textele sunt interpretate corect când este vorba de gintă. Să luăm o pildă.

Ni se citează cazul lui Lucius Iulius Bassus, important personaj din Drobeta, ucis pe când își căuta de sănătate la Băile Herculane. «In inscripția ce i se pune pe mormânt, se arată că moartea a fost răzbunată de un frate...». In acelaș loc mai aflăm de o inscripție cu epitaful unei fete omorîte și «răzbunată de către părinți» (ambele la D. Tudor, p. 429). Urmează o lungă discuție asupra caracterului asasinilor, denumiți «latrones», despre care nu se știe exact ce erau. Dar ceea ce izbește în inscripțiile cu pricina nu este caracterul ucigașilor.

Intr'adevăr este vorba de o provincie romană. Ea cunoștea deci o organizație judecătorească și un drept civil și public foarte desvoltat. Cum se face că crimele cu pricina nu erau sancționate de judecător, ci «răzbunate» de «un frate» sau de «părinți»? Persistența dreptului gentilic sare în ochi. Solidaritatea grupului de sânge, cu obligația de a răzbuna moartea oricărui membru al său, este evidentă. Dar D. Tudor nu observă latura aceasta ci face aprecieri, mai mult sau mai puțin întemeiate, considerând că ucigașii erau sclavi fugari, coloni sau țărani apăsați de impozite și corvezi, «în conflict cu sistemul de exploatare sclavagist», și că ei ucid «elementele plutocratice», ducând astfel «lupta de clasă în Dacia».

Totemismul — O lipsă de înțelegere a fenomenelor gentilice se observă și în legătură cu totemismul. Acesta este un fenomen foarte important, căci din el se desvoltă ginta. Or, ce au a ne spune autorii «Istoriei Romîniei» despre totemism?

Intr'o observație fugară, ni se spune că totemismul s'ar explica prin nivelul rudimentar al forțelor de producție care «se reflectau într'un chip fantastic în gândirea oamenilor, sub forma unor reprezentări magice și a convingerii că între diferitele ginți și anumite animale sau plante ar fi existat legături de rudenie și o anumită solidaritate» (Nicolăescu-Plopșor, p. 24). Dar explicația aceasta nu este logică. Dacă totemismul ar fi într'adevăr reflectarea în chip fantastic a unor forțe de producție rudimentare, el ar trebui să apară pe treapta cea mai de jos a desvoltării. Or, hoarda tasmaniană, care este grupul de înrudire de sânge cel mai simplu, cunoaște clasele de vârstă dar încă nu și totemismul. Acesta nu apare decât într'o fază posterioară a desvoltării. Deci, cu toată aparența ei «marxistă» (forțe de producție rudimentare, etc.), explicația apare prefabricată.

In realitate, totemismul răspunde unor nevoi precise, dar numai pe o treaptă superioară a desvoltării. Atâta timp cât hoarda este endogamă și constitue un grup al tuturor celor de un sânge, respectarea interdicțiilor sexuale este ușoară. Din moment ce apare exogamia, hoarda cuprinde membri din diferite ginți. Când exogamia se întinde asupra mai multor hoarde, respectarea interdicțiilor devine grea sau cu neputință, deoarece membrii aceleiași ginți nu se mai cunosc personal și nici nu au vreun semn de recunoaștere a rudeniei. Dificultatea este cu atât mai mare cu cât primitivii nu au un nume constant, ci îl schimbă la trecerea dintr'o clasă de vârstă în alta, sau dintr'un grup în altul. In momentul acela apare totemismul, un semn durabil pe care membrul grupului îl poartă toată viața. Grație totemului comun, membrii grupurilor exogame se pot recunoaște între ei, chiar atunci când, cum este cazul în Polinezia, locuesc în insule diferite și depărtate care se războesc între ele (în cursul luptelor, membrii aceluiași totem nu se încaeră între ei ci aleg adversari din totemuri străine). In felul acesta interdicția relațiilor sexuale între membrii aceleiași ginți poate fi respectată până și în cele mai complicate împrejurări.

Totemismul nu poate izvorî dintr'o *convingere*, cum cred autorii «Istoriei Romîniei». Este ciudat că într'o istorie, care se vrea materialistă, se recurge pentru un fenomen social atât de însemnat ca totemismul la o explicație pur idealistă.

Ginta și metalurgia — Influența arheologilor în «Istoria Romîniei» în dauna etnologilor se manifestă și prin paralelismul absolut care se încearcă între diferite epoci și transformările sociale. Ginta matriliniară ar corespunde epocii de piatră, cea patriliniară epocii bronzului. Odată cu ivirea fierului s'ar destrăma comuna primitivă. In epoca a doua a fierului, ar apărea sclavagismul. Odată cu sclavii s'ar ivi Statul.

«Periodizarea» este o metodă care, aplicată cu spirit critic, poate fi folosită când este vorba de a înfățișa o sinteză a desvoltării generale. Ea devine extrem de primejdioasă atunci când îți propui să regăsești toate aceste faze pe teritoriul României.

Dacă luăm pilda Hotentoților, Cafrilor și Beciuanilor din Africa de Sud (toți nomazi crescători de vite), constatăm că ei cunoșteau prelucrarea fierului încă dinainte de sosirea primilor coloni europeni. Acești autohtoni stăpâneau tehnica topirii minereului de fier, folosind uneori termitiere părăsite sau construind topitorii mici (în genul celor ale lui Mao-tse-Tung). Ei produceau vârfuri de săgeți, cuțite și topoare de fier. Cunoșteau și arama, dar nu au ajuns niciodată la bronz. Vedem deci că acești sălbateci nu respectă «perioadele» și contrazic tot ce afirmă marxiștii de la București. Iar, ca o adevărată sfidare, formele de viață socială întemeiate pe rudenia de sânge (adică comuna primitivă!) dăinue la ei în epoca fierului, (a destrămării comunei primitive după autorii noștri), înflorește timp de veacuri fără ca vreun trib african sau vreuna

din confederațiile lor, care cunoșteau de mult fierul, să fi ajuns vreodată să întemeieze un S t a t.

Aflăm deci populații primitive care au trecut de la epoca lemnului și a pietrii direct la cea a fierului. Se prea poate ca arta prelucrării fierului să fi fost învățată de acești primitivi de la triburi vecine mai avansate. Acestea puteau, la rândul lor, să fi deprins acest meșteșug de la Egipteni sau de la semințiile asiatice mai înaintate. De asemeni găsim și numeroase populații care cunoșteau metalurgia în Oceania și care au putut-o învăța de la altele, în contact cu marile civilizații asiatice.

De aceea este cu atât mai interesantă starea metalurgiei la populațiile din America, cu o desvoltare autonomă. Astfel, constatăm că Indienii din Pueblo, vestiți pentru construcțiile lor de locuințe, își procurau cuprul prin negoț și îl prelucrau la rece cu ciocanul de piatră. Aztecii topeau cuprul, aurul, argintul. Incașii prelucrau toate aceste metale și cunoșteau și cositorul. Ei au ajuns singuri la bronz. In schimb fierul, deși cunoscut, era rar la ei. Or toate aceste semințiii păstrează organizațiile lor gentilice în floare, indiferent de starea metalurgiei lor, le duc la desvoltarea cea mai desăvârșită din câte cunoaștem, astfel încât datorăm studiului lor o mare parte din cunoștințele noastre asupra «comunei primitive».

Dacă Africanii și Polinezienii nu respectă șablonul impus de congresul al II-lea al P. M. R., lucrul se explică probabil prin influențe externe, unele triburi învățând de la altele mai avansate. Aceasta contrazice teza desvoltării interne, dar ccrespunde faptelor de observație și confirmă că desvoltarea mai a tuturor semințiilor a fost influențată și modificată prin influențe din afară. Fenomenul acesta are o mare importanță în regiunea locuită de Români, căci aceasta a fost, timp de milenii, un loc de trecere pentru populații aflate pe cele mai diferite trepte de desvoltare socială.

Bronzul pare a fi fost descoperit în Orient cam între anii 3500 și 3000 înaintea erei creștine. In Europa occidentală îl aflăm cam în veacul al XXX-lea înaintea erei noastre. Fierul a fost probabil descoperit de Egipteni prin veacul al XV-lea înaintea erei creștine. El apare în Europa occidentală cam prin veacul al X-lea. I-au trebuit probabil vreo cinci sute de ani ca să ajungă în Franța. Or, în acea perioadă s'a petrecut o migrație din cele mai însemnate dinspre Asia spre Occidentul european, migrație care a luat nu numai calea Africii de Nord, ci și pe aceea a văii Dunării (Hallstadt).

Este posibil ca răsăritul Europei, inclusiv sudul Rusiei, să nu fi evoluat în mod atât de autonom cum prezintă lucrurile «Istoria Romîniei», ci să fi stat sub înrâurirea acestor valuri venite din centrele cele mai civilizate ale lumii de atunci. Aceste influențe nu erau pașnice, ci exercitate de populații războinice. Unii autori socot că trecerea de la piatră la metale a fost atât de bruscă încât nu se poate explica prin desvoltarea unor populații autohtone, ci mai degrabă prin înlocuirea acestora prin altele mai înaintate.

In acest sens ar pleda și prezența unor plante și animale care nu erau originare din Europa ci din Asia occidentală și care ar fi fost aduse în părțile noastre de valurile succesive de migranți din acele părți.

Sclavagismul și nașterea Statului — Am văzut imaginea confuză și adesea eronată despre primitivi pe care o dă «Istoria Romîniei». Să încercăm acum a analiza ceea ce ne propune ea pentru dispariția comunei primitive și înlocuirea ei prin State.

In teza autorilor noștri, ivirea Statului este strâns legată de sclavagism. Dar, în elementele ei principale, teza aceasta este contrazisă de tot ce se știe despre societățile tribale și despre ivirea Statului.

Robia a fost un fenomen foarte răspândit. Dar nu ori unde există robi există și un regim sclavagist. In formele sale primitive, atâta timp cât prizonierii de război sunt folosiți numai pentru treburile casnice iar femeile capturate ținute ca concubine, robia se regăsește mai pretutindeni unde a dispărut antropofagia. Astfel, la sosirea lor în America, Albii au găsit robi numeroși la pescarii de pe coasta de nord-vest (cam o zecime din populație), la cei din Sund, la mai toate triburile din America de Sud, până în Patagonia. In Africa, (făcând abstracție de vânătorile de robi determinate de nevoile Europenilor și mărginindu-ne la stările originare), găsim robi la numeroase triburi până în Madagascar (la Hovași).Robi aflăm și la Melanezieni, la Daiaci (Borneo), la Butaci (Sumatra), la Maori (Noua Zelandă), pentru a nu înșira și alții. In general, robii aceștia sunt prinși de război, dar unii sunt și cumpărați, căci triburile războinice primitive, care trăesc exclusiv din vânătoare, ucid prizonierii sau îi vând ca robi altor triburi mai înaintate.

Toate aceste continente și populații au cunoscut robia timp de veacuri, dar nu au ajuns niciodată la întemeierea vreunui Stat.

De sclavagism nu se poate vorbi decât acolo unde toată producția, sau cea mai mare din ea, se bizue pe munca robilor. Sclavagismul acesta este mai puțin răspândit decât își închipue autorii «Istoriei Romîniei». Imaginea, pe care aceștia o au în fața ochilor când «periodizează», este aceea a Greciei antice și a Romei care, într'o fază tardivă, au cunoscut într'adevăr sclavagismul. Dar aceste State au apărut târziu în istoria lumii și constitue o excepție, ele având o desvoltare care se explică prin condițiile lor geografice și demografice particulare. Primele State, acelea la care se poate studia cu adevărat ivirea Statului, cele din văile Nilului, Eufratului, Gangelui sau Fluviului Galben, nu au cunoscut niciodată sclavagismul. Țările asiatice și Egiptul, adevăratele creatoare ale Statului, și-au întemeiat din totdeauna economia pe o țărănime autohtonă, liberă sau șerbită.

Marxiștii de la București puteau să deducă aceasta și din observațiile incidentale ale lui Marx în *Capitalul* asupra despotismului asiatic, care nu poate fi «periodizat» tocmai pentru că, după Marx, caracteristica acelor societăți este că ele nu evoluează. Or, societatea asiatică nu ar fi supraviețuit

până în zilele noastre, cu trăsăturile ei caracteristice și ar fi dispărut cu mult înainte de epoca colonială, dacă ar fi fost întemeiată pe robie.

La Moscova, la Peking, ca și la București, s'au găsit «marxiști» care au fost surprinși că istoria reală nu respectă «perioadele» și care au încercat să introducă ei, *a posteriori*, sclavagismul în trecutul primelor State. Istoriografii sovietici se străduesc să minimizeze deosebirile adânci între sclavagismul antic mediteranean și stările din Statele asiatice. Astfel A. L. Sidorov declara la congresul internațional din Roma, în 1955, că V. Struve ar fi dovedit caracterul «sclavagist» al societății din Orientul antic. Dar tot Sidorov declara, la același congres, că atunci când la Roma dominau raporturile sclavagiste, China trecuse la feudalism iar o mare parte din omenire se mai afla încă în stadiul «comunității primitive». Guenther și Schrot, care se sprijină și ei pe tezele sovietice, recunosc că în Orient robia nu a atins niciodată stadiul cel mai înalt. Robia «privată», casnică, era răspândită mai ales în proprietățile regale, ale templelor și ale favoriților Curții. Dar «în Sumer, Acad, Babilon, în Asur sau la Hitiți și Achemeniți, ei (adică robii) *nu formau baza producției* (subliniat de mine s. v.). Baza aceasta era alcătuită din munca a numeroase s a t e de țărani liberi, deși împilați».

Vorbind de Statele asiatice, acești doi autori recunosc că Statul a existat acolo de veacuri fără să fi existat sclavagism. In Orient, spun autorii germani, perioada primitivă a sclavagiului (adică robia domestică) s'a petrificat deoarece trecerea la Stat s'a petrecut acolo într'o perioadă în care forțele productive erau încă întemeiate pe piatră, cupru și bronzul primitiv.

Istoricii comuniști ruși și germani se străduesc în mod vizibil să reducă la simple nuanțe deosebirile între sclavagismul mediteranean și relațiile de șerbie din societățile orientale. In acest domeniu, ca în toate celelalte, Chinezii procedează mai radical. Astfel Kuo Mo jo, președinte al Academiei de Stiințe, a ținut în 1950 o conferință la Cercul de Studii istorice al Universității din Peking în care a afirmat că, în ciuda izvoarelor literare, care arată că China nu a cunoscut niciodată sclavagismul, acesta t r e b u e să fi existat deoarece «nu este posibil ca o națiune să ajungă la feudalism fără să treacă prin sclavagism» (vezi în această privință *Etat et Classes dans l'Antiquité esclavagiste*, în *Recherches Internationales à la lumière du marxisme*, n.° 2, Mai-Juin 1957). Marxistul chinez ignora că, după Pankratova, Slavii au trecut direct de la regimul gintii la cel feudal, regimul sclavagist fiind pe atunci o etapă depășită în istoria omenirii. El ignora de asemeni că, sub ochii săi, Mongolia Externă trecuse, după Sovietici, direct de la feudalism la «socialism» (la drept vorbind Mongolii, crescători de vite și nomazi, mai trăiau în plină «comună primitivă» când i-au luat în primire comuniștii ruși și i-au adus, într'o generație, din epoca de piatră în societatea viitoare).

De altfel, cam tot în felul marxistului chinez judecă problemele și unii istorici din R. P. R.. Astfel, Daicoviciu aduce, ca supremă dovadă că Dacia ar fi trecut printr'o epocă de sclavagism, argumentul că sclavagismul era

«elementul care trebuia să învingă în virtutea implacabilei legități a desvoltării istorice» (p. 283). Apoi, dacă există o asemenea «legitate» implacabilă, iar Daicoviciu o cunoaște, la ce se mai străduesc autorii «Istoriei Romîniei» să afle ce a fost, când domnia-sa le poate spune și ce a fost și ce va fi?

Dacă părăsim căile «legității» și căutăm să ne dumerim ce a fost în realitate sclavagismul și unde s'a ivit, putem afirma următoarele.

In Grecia antică și la Roma, a existat cu adevărat sclavagismul. Dar după cum nu Romanii au creat Statul, ci s'au inspirat din experiența altor popoare cu o civilizație mai veche, nu au născocit nici sclavagismul. Cunoscuseră și ei, mai de mult, f a m u l i, robi casnici. Dar sclavagiul adevărat, în care munca pământului, creșterea vitelor și meșteșugurile erau asigurate în cea mai mare parte de robi, l-au învățat mai târziu de la Grecii din Italia Meridională și, pentru sistemul plantajelor, de la Cartaginezi. Până și temenul de *s e r v u s* ar fi fost împrumutat de la Etruști.

Distincția între sclavia casnică și sclavagismul de gen roman tardiv este fundamentală. Autorii «Istoriei Romîniei» trec peste ea, mulțumindu-se a «periodiza» robia în «începătoare», «primitivă», «incipientă», etc.

Deocamdată să tragem concluzia din faptele de observație: nu ori unde există sclavi se naște Statul. Acolo unde a luat cu adevărat naștere Statul, baza sa nu a fost sclavagismul. Iar unde într'adevăr s'a ajuns, ca în Grecia și Italia, la sclavagism, acesta nu s'a născut odată cu Statul, ci a fost un produs tardiv al politicii războinice duse de acesta.

Statul — Desvoltarea internă, viața sedentară multiseculară de agricultori și crescători de vite duce la uniuni tribale, ne spune Daicoviciu, care adaugă că aceste uniuni reprezintă «o formă de organizare specifică trecerii la o viață de Stat» (p. 317).

Această afirmație constitue o construcție arbitrară, în contrazicere cu faptele de observație. Nici viața sedentară, nici creșterea vitelor nu duc, cu adevărat, la confederații de triburi, nici existența acestor confederații la întemeierea Statului.

Cea mai înaltă formă de organizație confederală de triburi pe care o cunoaștem este acea a Irochezilor. Aceștia aveau așezări statornice în sate, înconjurate de palisade, dar nu au cunoscut niciodată creșterea vitelor căci bogăția vânatului, grație milioanelor de bizoni din câmpii, făcea inutilă domesticirea lor. Confederația aceasta durează de cinci veacuri (ea mai există și cere admiterea ei la O. N. U.) și a făcut posibilă migrația din vechile ținuturi ale râului Columbia și ale Mississipiului până în regiunea lacurilor Erie și Ontario din nordul statului New York, fără să se fi ivit cele mai vagi simptome de viață de Stat.

Asemenea confederații tribale aveau și Indienii Creeks, cei din Virginia, Aztecii, Negrii africani și până și Papuașii din Noua Guinee. Trăsătura caracteristică a confederațiilor tribale este tocmai menținerea întocmai a formelor tribale, fără cea cea mai mică transformare lăuntrică. Se poate spune, contrar

celor afirmate de Daicoviciu, că nicăeri confederația de triburi înrudite nu s'a transformat într'un Stat. Importanța acestor confederații stă în legătură cu problema întemeierii Statului, în faptul că confederația de triburi a fost forma în care vânătorii din America și crescătorii de vite din Asia și Europa au creat o forță militară suficientă pentru a supune durabil alte triburi, de obicei de plugari, a se așeza statornic în ținutul lor, creând astfel necesitatea unui organ de constrângere a celor supuși și exploatați. Despre primele State, din văile marilor fluvii între Africa de Nord și Marea Chinei, știm că la originea lor a stat o asemenea supunere a plugarilor sedentari de către confederații de nomazi crescători de vite. Procesul «etatizării» este însă foarte lung. La început se suprapun triburi dominante peste triburi supuse, unele și celelalte păstrându-și formele de viață tribală. După câteva veacuri de viață de Stat, Perșii se prezintă în luptă împotriva Grecilor în formațiuni tribale.

Procesul acesta se poate urmări bine la Azteci și Incași, deși evoluția la aceștia se deosebește de aceea din părțile lumii vechi, pentru că cei care se impun acolo ca stăpâni sunt vânători iar nu păstori nomazi.

La câteva veacuri după supunerea triburilor agricole de către Azteci și Incași Albii găsesc, la venirea lor, o orânduire care cunoaște exploatarea și dominația, cu o organizație sistematică de constrângere și supraveghere a celor supuși. Conchistadorii află orașe-capitală, palate, trimiși ai triburilor dominante în regiunile supuse, drumuri, servicii de curieri, garnizoane de supraveghere, dijmă din produse și obligații de corvoadă, pământuri confiscate în folosul templelor. Totuși nu se poate vorbi de un Stat propriu zis în America, ci de o fază care duce societatea până în preajma Statului.

Intr'adevăr stratificarea socială în clase și exploatarea care rezultă din ea alcătuesc temelia Statului. Dar acesta nu poate fi considerat ca în ființă — în concepția lui Marx și Engels — decât acolo unde ia naștere civilizația. După periodizarea Morgan-Engels (sălbăticie, barbarie, civilizație), odată cu ieșirea din barbarie și ivirea Statului se intră în epoca civilizației. Cele două noțiuni sunt legate între ele în mod indisolubil: nici Stat care să nu fi dus la civilizație, nici civilizație care să existe fără a fi o urmare a existenței unui Stat.

Intemeierea unei orânduiri cu o clasă dominantă și alta supusă face cu putință folosirea mâinii de lucru pentru mari lucrări de irigație centralizată, șosele, orașe, ziduri de apărare, palate și temple. Se ivește sau se generalizează producția de mărfuri, moneda, se inventă alfabetul și se desvoltă științele și arta.

Odată născut Statul originar, el poate fi cucerit din afară de triburi de formațiume pre-statală. Și aci se poate vorbi de State noi, dar mai exact este a vorbi de luarea în stăpânire a unui Stat preexistent. Engels dă o asemenea pildă : cucerirea de către Germani a imperiului roman.

Desvoltarea internă — După autorii «Istoriei Romîniei», regatul dac al lui Burebista și Decebal ar fi ajuns, prin propria sa desvoltare internă, la crearea unui Stat. Argumentele aduse în sprijinul acestei teze nu sunt convingătoare. Dar chiar dacă s'ar înțelege prin Stat altceva decât am schițat noi mai sus,

încă nu s'ar putea afirma despre regiunile noastre că ar fi cunoscut, cu adevărat, o desvoltare «internă» autonomă, care să fi dus la crearea Statului fără influențe din afară.

Oricum ar fi stat lucrurile în primul veac al erei noastre, odată cu transformarea Daciei în provincie romană nu încape îndoială că regiunea viitoare a României fusese cuprinsă în mare parte într'un Stat în toată accepția cuvântului. Dar oricât de înrădăcinată ar fi fost prejudecata desvoltării interne, nu poate scăpa nimănui din vedere că în acest caz era vorba nu de o urmare firească a unei desvoltări interne, ci de o cucerire, de o intervenție a forței, venită din afară.

Deci, deși prin mijloace și forme diferite de cele ale «periodizării» care ni se propune, ajungem, cu adevărat, la o formațiune de Stat. Ar fi fost foarte interesant dacă «Istoria Romîniei» ne-ar fi adus elemente concrete despre influența pe care o va fi exercitat această stare asupra condițiilor sociale ale populației de la noi. Precizările acestea ar fi avut cu atât mai mult preț cu cât, după cum am mai spus, formele gentilice continuă a trăi multă vreme în cadrul formațiilor de Stat.

Dar, oricum ar fi stat lucrurile, odată cu retragerea Romanilor de la nordul Dunării, nu mai putea fi vorba acolo de existența unui Stat. Populațiile care năvălesc la noi erau toate într'o fază de desvoltare pre-statală și dominația pe care o exercitau nu putea decât să ducă la înlăturarea formelor de viață de Stat și la reintroducerea stărilor anterioare, la împrospătarea formelor de viață socială întemeiate pe formațiuni de înrudire de sânge.

Dar, cum ne aflăm în fața unor populațiuni cuceritoare și a altora supuse, trebue să se fi ivit la noi forme specifice de dominațiune și exploatare care, fără a fi statale, puteau duce, cu timpul, la crearea de noi State.

«Istoria Romîniei» nu ne dă o asemenea imagine clară, deși ea ar fi fost deosebit de atrăgătoare pentru adevărații marxiști. Cu toate acestea, ni se spun anumite lucruri care lasă să se întrevadă realitățile din acea perioadă.

Astfel aflăm că grupul gotic de la noi constituia o «pătură suprapusă unei populații băștinașe... (I. Nistor, p. 687). Mai aflăm că Avarii, «ca orice populație de călăreți nomazi... constituiau o pătură dominantă subțire» (Horedt, p. 719). Deosebit de interesant este apelul Avarilor către populații locale agricole: «Ieșiți, semănați și secerați; noi vă vom lua numai jumătate ca dare» (p. 720). De asemeni, se mai precizează că în epoca migrațiilor era foarte răspândit «sistemul perceperii de dări în produse de la populațiile supuse» (M. Comșa, p. 749).

Din toate acestea reiese că Statul, în măsura care se poate vorbi de el, rezultă la noi, și în epoca romană și în cea a migrațiilor, din cucerire iar nu dintr'o desvoltare internă. Cu excepția cuceririi romane, formele de viață din ținuturile românești par a rezulta din suprapunerea unor populații de năvălitori nomazi peste cea sedentară de la noi.

In loc să încerce a ne da o imagine a desvoltării «interne», autonome, a ținuturilor noastre, autorii «Istoriei Romîniei» ar fi făcut mai bine să ne

înfățișeze înrâurirea pe care poate s'o fi exercitat fiecare val de populație primitivă care se revărsa atunci asupra țării. In scopul acesta s'ar fi impus o analiză a caracterului social al popoarelor năvălitoare. Din cunoașterea organizației sociale a fiecărei seminții barbare, care a trecut pe la noi, s'ar fi putut trage concluzii însemnate cu privire la influența exercitată asupra evoluției sociale a populațiilor de la noi.

Aci istoricii nu ar mai fi fost obligați să se adreseze etnologiei, care le-a rămas un domeniu străin. Ei ar fi putut să meargă la școala istorică a predecesorilor lor.

Migrațiile de popoare care duc la răsturnarea imperiului roman se petrec în epoca istorică. Astfel avem despre cei mai mulți dintre năvălitori observații directe.

Istoricii germani s'au străduit de mult să limpezească stările sociale ale triburilor germanice din momentul în care ele au venit în contact cu imperiul roman. Unele pasagii din Cesar au fost discutate generații de-a rândul. Cele afirmate de el despre Suevi au fost acceptate de Maurer, Dahlmann, Roscher, Tudichum, Sybel, Lamprecht și suspectate de Waitz, Möser, Grimm, Arndt, Landau. Aflați și ei, acum o sută de ani, în starea de necunoaștere a problemelor etnologiei, în care se mai găsesc și azi istoricii «marxiști» de la București, au învățat de atunci, din lucrările unor Maurer sau Morgan, și au reușit să dea o imagine mult mai corectă a «comunei primitive» germanice (în deosebi Lamprecht), decât acea care rezultă din paginile «Istoriei Romîniei».

Lucrul se explică probabil prin obligația de a «periodiza» și a respecta imperativul «desvoltării interne». Nu se putea, cu succesiunea fatală a perioadelor, să se revină la «comuna primitivă» după ce se stabilise că în timpul lui Decebal se ivise Statul, consolidat apoi prin prezența Statului «sclavagist» roman. De asemeni, nu se putea cerceta desvoltarea de la noi, sub influența popoarelor năvălitoare, de vreme ce întreaga evoluție trebuia să decurgă, în mod obligator, numai dintr'un proces lăuntric.

De altfel, desvoltarea lăuntrică nu privește numai evoluția spre formarea Statului, ci are un caracter general, căci, afirmă «Istoria Romîniei», teoria marxistă a demonstrat convingător că adevăratul resort al mersului înainte sunt forțele interne» (p. XXXI).

In realitate, încă înainte de epoca romană, influența din afară fusese simțită la noi. O dovedește însuși materialul invocat de «Istoria Romîniei». Astfel ni se spune că grupurile tribale din afară, de pildă Sciții, năvălesc peste populația locală «grăbind, pe plan economic și social, procesul de descompunere a comunei primitive (Berciu, p. 146). Mai aflăm că o influență asemănătoare au exercitat diferite alte incursiuni de popoare pontice (p. 72 și 73). In privința metalurgiei fierului, aflăm că Grecii sunt aceia care au dus-o în tot basinul mediteranean, contribuind astfel la descompunerea relațiilor de comună primitivă din «interiorul triburilor» (p. 143). De asemeni, s'au înregistrat influențe exercitate la noi de Asia Minoră, de Europa Centrală și de

Italia. Tot constatări care arată că materialul documentar se revoltă împotriva teoriei desvoltării interne.

Aceasta nu împiedecă pe Daicoviciu să afirme că cercetările arheologice privitoare la ultimele 3-4 veacuri ale primului mileniu dinaintea erei noastre «demonstrează cu prisosință continua desvoltare a triburilor dacice în cursul acestor veacuri, ca un proces firesc pe baza creșterii forțelor de producție internă». Dar, spre mirarea noastră, aflăm în aceeași frază că desvoltarea internă s'a petrecut sub influențe tracice și grecești (p. 274).

Evident că în asemenea împrejurări, dacă desvoltarea este internă dar se petrece sub influențe din afară, teoria evoluției autonome își pierde înțelesul.

Concluzii — Să oprim aci o recenzie și așa prea lungă, renunțând a mai scoate în relief nenumărate alte aspecte îndoielnice ale «Istoriei Romîniei». Să ne mulțumim a constata că aceasta constitue o încercare nereușită.

Ea nu putea decât să dea greș, căci își propusese din capul locului țeluri ce nu puteau fi atinse. Un grup de hagiografi nu putea face operă marxistă. Un grup de marxiști nu putea face hagiografie.

Nu este vina domnilor Daicoviciu sau Macrea că nu știu ce este marxismul și că metoda acestuia le este cu desăvârșire străină. Pentru a o afla, ei ar fi trebuit, împreună cu ceilalți colaboratori, să aibă alți maeștri decât un Roller sau un Constantinescu-Iași. Dar, mai ales, pentru a reuși o asemenea operă, ei trebuiau să se bucure de o libertate de cercetare, de gândire și de expresie, pe care nu o au în R. P. R.

Aceasta nu înseamnă că «Istoria Romîniei» nu are merite: în domeniul arheologiei s'au făcut descoperiri impresionante. Dar pe cât de interesante sunt materialele noi, puse astfel la îndemâna istoriei, pe atât sunt de îndoielnice i n t e r p r e t ă r i l e date de arheologi. Nici aci nu se va obține nimic decât în ziua în care specialiștii vor avea dreptul să-și exprime părerile în mod liber, fără a fi ținuți să nu iasă din șabloane fixate de Roller în numele lui Marx.

In schimb, în materie de numismatică s'au făcut progrese certe nu numai în domeniul materialului cunoscut, dar și (spre deosebire de arheologii propriu ziși) în acela al interpretării, mai ales cu privire la ariile de răspândire a circulației monetare, a provenienței semnelor monetare și a unora din concluziile trase din comorile descoperite.

Dar aceste calități nu au nimic specific marxist. In domeniul propriu zis al concepției materialiste a istoriei, pe care îl aleseseră autorii, eșecul este total.

Autorii nu cunosc materia privitoare la «comuna primitivă», iar atâta câtă au aflat, o folosesc mecanic, ținându-se rigid de o schemă pe care se străduesc din răsputeri s'o confirme cu orice preț. Ei nu induc principiile din fapte, cum îi sfătuia Engels, ci se silesc sistematic să vâre, cu de-a sila, faptele în șablonul pe care Roller l-a împrumutat de la Ruși și pe care a reușit să-l prezinte la un nivel mai jos decât cel din care se inspirase.

De asemeni, contrar gândirii dialectice, autorii au socotit că, odată o sentință rostită de Engels sau de Marx într'un domeniu istoric oarecare, ea constitue nu o o p i n i e, ci o hotărîre fără apel, valabilă de-a pururi.

Răsturnând afirmația cuprinsă în prefața «Istoriei Romîniei», putem încheia cu constatarea că ea nu prezintă «fenomenul istoric, așa cum se desprinde el din cercetarea riguroasă și competentă a materialului documentar», ci așa cum convine intereselor schimbătoare ale propagandei partidului comunist.

Șerban VOINEA

O «DESCOPERIRE» LITERARĂ ÎN R. P. R.

In ultimii ani au avut loc în țară mai multe comemorări istorice, între care și aceea a primei cărți în limba română. Această carte a fost, precum se știe, *Catehismul* de la Sibiu din 1544, care nu s'a păstrat, și cel de la Brașov din 1559, din care s'a descoperit, abia în 1921, la Ieud în Maramureș, un exemplar necomplet, fără a se fi stabilit până acum dacă avem de a face cu un catehism *nou* sau numai cu a *doua* ediție a primului — cu atât mai mult cu cât amândouă par a fi avut același titlu: *Intrebare Creștinească.* (1).

Intre articolele comemorative a apărut și unul de Virgil Molin, cunoscutul istoric al artei și tehnicei tipografice. (2). Autorul, neștiind de care din cele două catehisme românești e vorba, se referă la amândouă, amintind împrejurările în care au apărut. Partea *nouă* a articolului o constitue însă «descoperirea» unui exemplar dintr'unul din acest catehisme în catalogul de oferte al unui anticar german de la Tübingen din anul 1597. Ne închipuim ușor ce surpriză plăcută pentru dl. Molin, care, pornind de la acest mic amănunt, se prinde pe nesimțite într'o pânză deasă de erori și speculații.

Mai întâi, de unde are dl.Molin sensaționala informație despre un catehism românesc la un anticariat din Tübingen, la 1595 ? Dintr'o istorie a tiparului, apărută la Viena în 1882, nu 1888, cum scrie dl.Molin. (3). Consultând această carte, am constatat că la pp. 324-325 (nu: 194, cum scrie dl.Molin) se găsește lista de cărți cu informația în cauză. Dar titlul «catehismului vechi» nu este *Katechismus Walachii,* cum scrie dl.Molin, ci *Katechismus Walchii !*

(1) Reprodusă de I. Bianu în facsimile la «Cultura Națională», în 1925.

(2) *In legătură cu circulația unui «Catehism vechi» din veacul al XVI-lea,* în *Biserica Ortodoxă Română,* 1960, nr. 3-4, pp. 367-370.

(3) Karl (nu: I.) FAULMANN: *Illustrierte Geschichte der Buchdruckerkunst mit besonderer Berücksichtigung ihrer technischen Entwicklung bis zur Gegenwart.* Wien, Pest und Leipzig, 1882.

Aceste trei erori — de nume, de titlu și de pagină — ne fac să bănuim că dl.Molin nu și-a luat informația din Faulmann, ci dintr'o sursă în care acesta se găsea fals citat.

Dacă dl.Molin și-ar fi controlat cunoștințele de limba latină și ar fi încercat să decline cuvântul *Valachia,* ar fi văzut imediat că, oricum l-ar fi întors, n'ar fi ajuns niciodată la genetivul *Walachii,* ci *Valachiae !* Acest genetiv fals l-ar fi putut duce din capul locului pe drumul cel bun, adică la controlul informației prin consultarea directă a isvorului. Dar dl.Molin, îmbătat de bucuria descoperitorului, a luat informația de bună și a trecut imediat la interpretarea ei. Și ce-a rezultat din această interpretare pentru istoria literaturii române vechi ? O mulțime de lucruri, care mai de care mai interesante !

Mai întâi, «că micul catehism în limba românească nu s'a mărginit să circule numai în mediul restrâns al Brașovului, cu puținele lui ținuturi sau prin scaunele săsești, ci a fost o carte de interesantă vehiculație prin librării, catalogată, cotată și negociată în străinătate, în locuri mult îndepărtate de voievodatul Ardealului de acum 400 de ani. Catehismul românesc — «Katechismus Walachii», așa cum era cunoscut (continuă dl.Molin) n'a circulat numai până la Ieudul maramureșan, ci a ajuns și în mâinile cărturarilor din lumea studioasă din marile centre universitare din Apus».

Aici plasează dl.Molin «dovada» sa, care am văzut în ce constă: într'o *eroare de tipar* — singura descoperire care trebuia făcută ! După «producerea» «documentului», dl.Molin continuă, cu vervă sporită, comentariile sale copioase: Tübingen, «oraș universitar renumit (din 1477) (4), aflat în statul Wittenberg (sic !), și în miezul mișcării lui Luther», scrie dl. Molin, fără să fi deschis atlasul, spre a vedea «la fața locului» unde se află Tübingen și unde Wittenberg. Dacă ar fi făcut-o, ar fi descoperit că orașul lui Luther, Wittenberg, se găsește în Republica Democrată, iar Tübingen în Republica Federală, și anume în Land-ul Baden-Württemberg din sud-vestul Germaniei. Dl.Molin a confundat deci Württemberg — un stat pe vremuri, astăzi o parte dintr'o «țară» — cu un oraș din Saxonia : Wittenberg (astăzi în Bezirk Halle).

Dl.Molin mai constată «că micul nostru catehism se găsea într'un foarte selectiv și căutat sortiment de carte cu prestigiu și circulație universală». Mă rog, puțin lucru e pentru un biet «catehism valah» să stea alături de Homer, Herodot, Aristoteles, Livius, Cicero, etc. ? Numai cu *prețul* — un punct de vedere scump regimului sub care trăește — nu e de acord dl.Molin. Auzi d-ta, să ceară acel capitalist din veacul al XVI-lea pentru o «colecție de abia 20 file, cum era Catehismul valah» de două ori și jumătate (10 d = denarii) mai mult decât pentru tot *Noul Testament* (4 d) ! Este clar — conchide dl.Molin — «că prețurile de vânzare erau cu totul disproporționate, probabil în funcție de raritatea cărții respective, nu în contravaloarea față de volum și investiție

(4) Anul de întemeiere a universității (N. n.).

editorială» (ca în economia socialistă !). Dar dl.Molin mai are o satisfacție : celelalte catehisme luterane din vremea aceea — și slavă Domnului că «cunoaștem câteva germane, unul italian, altul maghiar și unul iliric, cu glagolitice» — «nu erau în rafturile de la Tübingen, unde străbătuse însă cel valah». Și dl.Molin e convins că «dacă Catehismul se găsea de vânzare la Tübingen, cu atât mai mult era și la centrul mișcării la Wittenberg» — «statul» în care se găsea doar Tübingen !

Afară de prețul disproporționat, dl.Molin mai regretă ceva : «Nu rezultă din lista de cărți dela Tübingen, despre care anume «Katechismus Walachii» este anume (sic !) vorba: despre cel de la 1544, sau despre cel din 1559 ? Și, din moment ce au existat două catehisme, cum se face — se miră dl.Molin de ignoranța anticarului de la 1597 — că în catalogarea de la Tübingen nu se arată decât că este un catehism valah (deși distincțiunea între ediții — pretinde dl.Molin— s'ar fi impus) ?» Cu toate acestea — prețul ridicat, fără să ni se spună cel puțin de care din cele două catehisme valahe e vorba — dl.Molin revine la modestia care stă bine cercetătorului și se declară mulțumit și cu ce-a aflat : «Încheiem relatarea noastră cu mulțumirea că s'a putut da o știre certă, care ne arată cât de extinsă a fost răspândirea unei cărți cu slovă românească, ducând în lumea îndepărtată a unei mari și vechi cetăți universitare, dovada existenței unui popor care începuse să aibă carte tipărită în propria lui limbă».

Toate bune, dar *Walchii* n'are nimic de-a face cu *Valachia* sau, în germană, *Walachei. Katechismus Walchii* înseamnă Catehismul lui *Walch,* un autor din secolul al XVI-lea astăzi necunoscut, după cum catehismul lui nu mai poate fi identificat bibliografic, cu toată osteneala ce și-a dat să-l procure, Serviciul de împrumuturi externe al Bibliotecii de Stat din Wiesbaden. N'ar fi exclus — e chiar foarte probabil — că s'a pierdut pentru totdeauna singurul punct comun cu primul din catehismele românești. In ce privește autorul, el face parte desigur din familia de teologi și pastori protestanți cu acest nume, dintre care cel mai cunoscut este Johann Georg Walch (1693-1775), care a îngrijit prima ediție completă a operelor lui Luther (1740-1750). Numele latinizat era *Walchius,* de unde genetivul *Walchii* și dativul *Walchio,* forme care se întâlnesc pe coperta cărților lor latinești. Unul din strămoșii îndepărtați ai autorilor cu acest nume din secolul al XVIII-lea ([5]) trebue să fi scris catehismul «valah» «descoperit» de dl.Molin la anticarul din Tübingen «în statul Wittenberg»...

D. C. AMZAR

([5]) Date despre familia de teologi Walch în *Allgemeine Deutsche Biographie,* vol. 40, Leipzig 1896, pp. 650-652 și în *Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche,* vol. 20, Leipzig 1908, p. 792.

UNDE ESTE CTITORUL?

«Ce comoară de artă !» Cine, într'adevăr, n'ar exclama la fel ca atâția cunoscuți ai mei francezi, în fața albumului care ne aduce pe birou, cu toată varietatea ei tematică, cu toată finețea arhitecturii ei, și cu frageda ei pajiște cu tot, mănăstirea Voroneț. «Trésor de l'art roumain», cum spune titlul, pe drept cuvânt : Voronețul este una din cele mai alese și mai gingașe podoabe cu care sufletul românesc și-a înzestrat plaiurile carpatice. Ea rămâne, din vremurile vechi, o dovadă a legăturii indestructibile dintre sufletul creator și locul pe care-l sfințește omul, a armoniei dintre geniul artistic și cadrul natural al desvoltării lui. In niciun alt peisaj, Voronețul nu ar fi putut fi ce este azi : o icoană a trecutului românesc, cu viziunea lui prodigioasă a lumii paradisiace, cu frământata închipuire a pedepselor din iad, cu rânduiala perfectă a treptelor bisericești, cu alegorica transfigurare a evenimentului real într'o valoare transcendentă.

Istoricii artei românești au recunoscut întotdeauna în această ctitorie a lui Ștefan cel Mare, zugrăvită pe dinafară pe timpul lui Iliaș Rareș (1547), cel mai de seamă monument al picturii religioase din Moldova. E destul să amintim aici studiile minuțioase și pline de pietate pe care i le-a consacrat un mare cercetător, ostracizat de regimul actual și frustrat din plin de echipa pusă să-l înlocuiască, — e vorba de profesorul I. D. Ștefănescu.

Un început de punere în valoare a Voronețului și pe cale turistică s'a făcut, de asemenea, înainte de războiul trecut. Afișele Oficiului Național de Turism, broșurile răspândite în zeci de mii de exemplare la Expoziția internațională de la Paris, din 1937, și excelentul *Guide de la Roumanie,* publicat în 1938, au atras îndeajuns atenția publicului străin asupra frumuseții peisajului românesc și asupra monumentelor artistice ale țării. Războiul însă, pus la cale de alianța germano-rusă, nu a permis desvoltarea acestui bun început.

Albumul: «Voroneț. Fresques des XVe et XVIe siècles» (București, 1959), reprezintă reluarea ideii de a pune în valoare monumentele artistice ale țării, pentru a răspândi astfel și mai mult faima comorilor realizate de geniul românesc. Ideea în sine este excelentă. Albumul e binevenit. Să-l răsfoim.

După cum se știe, mănăstirea Voroneț are doi ctitori de seamă : pe Ștefan cel Mare, care a construit-o la 1488 și din a cărui poruncă s'au zugrăvit frescele din interiorul bisericii, și pe mitropolitul Grigorie Roșca, din a cărui grijă s'a adăogat pridvorul mănăstirii, la 1547, și s'a făcut toată zugrăveala ei exterioară, adică aceea care, prin noutatea ei, atrage mai mult curiozitatea vizitatorilor. Pe Ștefan cel Mare îl găsim în fresca de la pagina 8, cu toată familia lui, iar detașat, singur, la p. 9. Tablou minunat, făcut după natură : adevărat portret, semănând cu acel din miniatura *Tetraevanghelului* de la Homor, din 1473. Ce fericire pentru Românii cu dragoste de trecut, să poată privi chipul marelui voevod *întocmai* cum arăta la 1473 și la 1488 ! (Nu vorbim aici și de alte portrete ale lui Ștefan, la alte biserici zidite de el).

Dar unde e ctitorul al doilea, datorită căruia s'a mărit Voroneţul şi s'a îmbrăcat în minunatul lui covor de pictură exterioară? Prefaţa ne spune în treacăt că chipul mitropolitului Grigorie Roşca se găseşte «près de la porte d'entrée», adică la loc de cinste, alături de chipul mai convenţional al sihastrului Daniil, din al cărui îndemn se crede că ar fi zidit Ştefan cel Mare mănăstirea Voroneţului, după cunoscuta întâmplare cu Turcii, din 1476. Unde este prin urmare ctitorul Grigorie Roşca? In zadar vom căuta portretul lui în albumul de propagandă al Republicii Populare Romîne. Nu vom găsi nici portretul lui, după cum nu găsim nici chipul lui Daniil Sihastrul. Tot ce aflăm, e o planşă (nr. 135) reproducând faţada sudică a mănăstirii, până deasupra ferestrei. Deci un larg panou, în care se găsesc, mici şi anonimi, la stânga uşii, mitropolitul Grigorie şi Daniil Sihastrul. Mai bine zis, îi găseşte doar cine ştie să îi caute. Căci legenda planşei 135 nu le pomeneşte numele, iar inscripţia murală (în litere chirilice, bine înţeles), nu se poate citi — şi câţi străini ar fi ştiut-o citi? —, fotografia fiind luată de la o distanţă prea mare.

Ne întrebăm atunci, cu dreptate: de ce nu s'a consacrat o planşă deosebită fiecăreia din cele două figuri *atât de caracteristice pentru istoria şi tradiţia istorică românească?* Sau măcar o planşă pentru amândouă figurile, cu o legendă sinceră, care să spună vizitatorilor de cine e vorba?

Oare nu era loc în acest album cu peste 160 de figuri? Dar s'a putut rezerva o planşă întreagă pentru vulturul şi leul care-şi liberează victimele în ziua Invierii Morţilor, şi o altă planşă întreagă pentru un câine şi o altă lighioană ce pare a fi un lup. Ba s'a făcut şi cheltuială de prisos: trei serafimi sunt înfăţişaţi în pl. 117, iar unul e reprodus din nou, singur, mare, în pl. 118. Nu era nevoe de această repetiţie. Deci, loc s'ar fi găsit.

Atunci, sihastrul şi mitropolitul moldovean nu prezentau oare destul interes istoric? Privim cu multă curiozitate în album figurile filozofilor elini: Plato, Socrate, Pythagora (pl. 129-131), ale sfinţilor vlădici ai Bisericii bizantine ca sfântul Grigorie de Nazianza (pl. 157), admirăm pe Moise (pl. 55) şi zâmbim cu bunăvoinţă în faţa celor două planşe care ne arată dracii încornoraţi (pl. 79 şi 81): toate figuri convenţionale, bine înţeles, de o extraordinară vigoare sau fineţe artistică, după caz, dar cu totul lipsite de interes istoric.

Ne întrebăm în sfârşit: cele două portrete nu prezentau oare destulă valoare artistică pentru a fi reproduse? Dar ce putea fi mai grăitor pentru talentul zugravului (sau al zugravilor) de la 1547 decât tabloul mitropolitului Grigorie făcut *după natură*, adică adevărat portret, ca şi acel al lui Ştefan cel Mare, executat în interiorul mănăstirii de primul său zugrav, pe la 1488? Tabloul acesta, care ne arată pe mitropolitul Grigorie Roşca în picioare, înalt şi mândru la statură, în veşminte bogate de arhiereu, trebuia nu numai reprodus în întregime, singur, dar trebuia şi drămuit în alte planşe, ca să se vadă toate amănuntele chipului, ale veşmintelor, ale execuţiei. Arta românească ar fi câştigat astfel un document important, ctitorului i s'ar fi făcut dreptatea

cuvenită, iar noi nu am fi rămas cu impresia că, în numele cine ştie cărei doctrine deloc docte, se pot face astfel de... subtilizări.

Se vede însă că cenzorului — căci nu ne vine să punem în cauză nici pe dl. Dan Grigorescu, care a executat fotografiile, nici pe dl Petru Comarnescu, autorul introducerii — nu i-au plăcut aceste chipuri şi aceste nume prea legate de tradiţia românească. Daniil Sihastrul? Pustnicul despre care tradiţia spune că a îmbărbătat pe Ştefan cel Mare după înfrângerea de la Valea Albă, figura care simbolizează lupta Bisericii alături de Stat pentru conservarea libertăţii naţionale? — «*Cenzurat!*» Grigorie Roşca? Vărul primar al lui Petru Rareş, ctitorul mănăstirii Pobrata, al doilea ctitor al mănăstirii Voronet, sprijinitorul mănăstirii Neamţu (numai cu călugării de la Putna nu se prea înţelegea!), mitropolitul ţării de la 1541 până la 1564 şi mare patron al vieţii literare din timpul său? — «*Cenzurat!*»

Mare minune că, din atâta înverşunare faţă de reprezentanţii istoriei locale, au rămas neforfecaţi: Ştefan cel Mare, luptătorul pentru integritatea Moldovei de la Hotin până la limanul Nistrului, şi... sfântul Ioan cel Nou care, la Cetatea Albă, a fost cel dintâi martir al credinţei creştine în faţa barbarilor de la Răsărit.

Dar fără Ştefan cel Mare şi fără cele douăsprezece scene care întruchipează Viaţa sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, ce s'ar mai fi ales de albumul Voroneţului?

Emil TURDEANU

SPECTRUL NISTRULUI

In presa culturală de la Bucureşti se întrevede în ultima vreme o încercare de reconsiderare a lui Gib Mihăescu. Aluzii mai mult sau mai puţin lăturalnice mai întâi, apoi un articol mai puţin cifrat, anunţând poate o reabilitare dacă nu o republicare, apărut în «Luceafărul (1963, nr. 12) şi semnat de Teodor Vîrgolici. Intitulat «Pe marginea moştenirii literare a lui Gib Mihăescu», acest articol desvoltă tezele, devenite clasice, ale proceselor de reabilitare. Ele sunt pe cât de statornice pe atât de infantile. Şi constatarea aceasta nu loveşte în special în d.Vîrgolici, infantilismul de care vorbeam nu provine dintr'o lipsă personală de pricepere literară, ci din necesitatea de a ilustra o anumită teză dictată. Infantilismul constă în teza însăşi şi nu într'una din multiplele voci menite s'o răspândească.

Povestea e mereu aceeaşi. Autorul de reconsiderat este mai întâi cenzurat în tăcere. Adică se trece cu vederea peste detaliul biografic sau istoric care ar putea stingheri, peste opera care ar contraveni în mod prea spectacular normativelor în curs. Restul operei este analizat sub unghiul criticei sociale. Adică

i se acordă autorului o notă bună dacă se descoperă la el vreo critică a orânduirii sociale și în numele acestei note bune se mai trece cu vederea peste alte păcate literare, a căror existență este explicată prin faptul că autorul nu putea fi încă pe acea vreme luminat de estetica partidului muncitoresc. Totul ia aspectul primar al unei împărțiri de premii, sau al unei consfătuiri dintre învățători și părinți, pentru o mai bună îndrumare a elevilor. Dat fiind că operația suprimării de texte este curentă, restul procesului nu cuprinde mari dificultăți. Mai toți scriitorii epocii moderne au aruncat asupra vremii lor o privire critică, a trebuit să apară în istorie regimul comunist pentru a obliga pe scriitor la osanale și panegiric ; și este o cinste a celorlalte regimuri, oricât de hulite ar fi acum, și oricâte nedreptăți ar fi făcut, că au îngăduit o literatură a nemulțumirii, a protestului sau a răzvrătirii. Trebue să recunoaștem că nu pricepem deloc cum actualul regim nu-și dă seama că aduce un omagiu regimurilor anterioare ori de câte ori, pentru a le înfiera, își caută argumentele în presa sau literatura epocii alese. Câteva articole de același fel, publicate acum în presa din România, ne-ar convinge mai lesne decât toate propagandele sgomotoase, că în România nu este așa de rău pe cât se spune, din moment ce se poate spune... Logica aceasta foarte simplă nu pare însă să fie la îndemâna diferiților responsabili de la București; ei au mai curând acces la o dialectică mai complicată, care îngăduie să numești albul negru, sau negrul alb.

Dar să revenim la Gib Mihăescu. Critica românească insistase, în analiza universului lui Gib Mihăescu, asupra a ceea ce E.Lovinescu numea «obsesia, monodeismul, erotismul frenetic», iar G.Călinescu «monografia densă a mentalității virile». Predominarea obsesiei erotice în universul lui Gib Mihăescu este o evidență de istorie literară. Că în același univers găsim elemente de critică socială, n'a negat-o nimeni, nicicând. Numai că nu ele fac originalitatea scrisului lui Gib Mihăescu. După cum notează și G. Călinescu, inadaptabilul din «Brațul Andromedei» pare ieșit din Brătescu-Voinești și-și are rude mai mult sau mai puțin îndepărtate în aproape întreaga literatură a epocii. Nota personală a lui Gib Mihăescu n'o putem afla într'o latură atât de generală, ci în obsesia erotică, desvoltându-se până la țipăt și sexualitate primară, uneori cu complezențe și chiar trivialități ce i-au fost reproșate de o critică totuși foarte îngăduitoare din acest punct de vedere. Pe deasupra însă a acestor complezențe, există la Gib Mihăescu o nostalgie a femeii inaccesibile, care dă o dimensiune poetică necontestată cărților sale. Punând accentul pe critica socială în dauna a tot ce constituie viziunea personală a lui Gib Mihăescu, cronicarul «Luceafărului» nu face decât să privească partinic lucrurile. Acolo unde încercarea sa devine mai riscată este când ne afirmă că Gib Mihăescu rămâne în literatura română prin două romane: «Brațul Andromedei» și «Donna Alba». Aici, cunoscătorul de literatură nu poate să nu se oprească și să nu se întrebe: Dar «Rusoaica»? Intreaga critică literară a salutat în «Rusoaica» cea mai desăvârșită creație a lui Gib Mihăescu, după care «Donna Alba» însăși a reprezentat o decepție. Când spuneai Gib Mihăescu, spuneai

«Rusoaica». Ce s'a întâmplat cu «Rusoaica»? D. Vîrgolici, în lungul său articol, nu-i consacră decât un mic paragraf, în care își ascunde stinghereala în dosul unei frazeologii orientate. «Autenticul talent de analist al sufletului uman de care dispunea Gib Mihăescu s'a irosit de data aceasta — ne înștiințează el — într'o construcție epică tributară unei viziuni artistice obtuze și unor teze politico-ideologice false, propagate de burghezie și moșierime». Și nu ne spune care. Nici n'ar avea cum. Pentru că «teze» nu există în «Rusoaica», în afară doar dacă NISTRUL nu reprezintă o teză. Nistrul și Basarabia, — iată cele două mari pete care apasă asupra acestui roman și-l fac irecuperabil. Totul se poate camufla, totul se poate recupera, totul poate fi învârtit într'un fel sau altul, în afară de acest păcat de foc, de acest blestem, de această urgisire: de a pomeni de Basarabia ca pământ românesc și de Nistru ca hotar între noi și Rusia. Și dac'ar fi vorba numai de o frază-două în treacăt, ele ar putea fi tăiate ca în Cantemir, ca în Sadoveanu, ca la atâția alții. Dar iată aici Basarabia este pământul însuși pe care se petrece acțiunea, și Nistrul acea graniță plutitoare pe care încearcă s'o treacă, înspăimântate, victimele revoluției bolșevice de unde ar trebui să vină și «Rusoaica» visată de el, cuceritâ și apoi pierdută de un camarad al lui, și probabil înnecată în apele Nistrului cu misterul ei visat cu tot. Deoarece acesta este misterul obsesional al «Rusoaicei»: Rusoaica ea însăși, bine înțeles, dar, odată cu ea, pământul neomenos și tenebros de dincolo, de unde sosesc din când în când purtătorii de vești, cu ochii măriți de oroarea celor văzute, de unde vin purtătorii de umbre. Pământ imens al secretului negru, Rusia apasă peste întreaga carte, cu o prezență aproape fizică și îi dăruește o dimensiune și o unitate, un fel de suflu gâtuit de animal fugărit, de om la pândă, o exasperare a atenției ca în fața marilor primejdii, care-i asigură un loc în literatura română. E o carte de febre, bine înțeles, dar și de veghe, iar erotismul nu e aici decât una din laturi, un mijloc de a te apropia de mister, iar nu finalitatea în sine. Iubire, desigur, dar și straje, și poate chiar presimțire...

Spectrul Nistrului apasă deci asupra «Rusoaicei», iar nu cine știe ce teze «moșierești» sau «burgheze». Nu putem reproșa cronicarului de la «Luceafărul» că înlocuește acest spectru printr'o frazeologie oarecare. Cine are dreptul azi în România să amintească de faptul că Basarabia a fost și este pământ românesc, că străjile românești stăteau pe Nistru, că acolo s'au ridicat cetățile de veghe din moși-strămoși? Cine poate rosti numai acest cuvânt «Basarabia» care vine — să n'o uităm — de la Basarabi, fără ca acest cuvânt să nu-l frigă, fără să nu-i împlânte până în măduva oaselor, frica ? Dintre toate tabù-urile impuse de actualul regim, Basarabia este fără îndoială cel mai mare, cel mai deplin.

Altădată învingătorii lăsau învinșilor posibilitatea cel puțin de a plânge. De a se plânge. Literatura noastră dinainte de înscăunarea regimului actual era plină de aceste lacrimi vărsate pe față, asupra uneia sau alteia dintre provinciile răpite, Ardealul, Basarabia. Azi progresul e neîndoios: se interzic lacrimile, se

vrea ștearsă amintirea, se răpește până și dreptul la pomenire. E dovada mereu vie că în România nu s'a petrecut o revoluție, ci s'a instalat un regim de ocupație străină.

Ioana CRISTU

BACOVIA ÎNTR'O POSTERITATE ABUZIVĂ

In ciuda aversiunii pe care o resimt față de biografiile scriitorilor și artiștilor scrise de membrii familiei — soții, copii, prin forța lucrurilor fie prea duioși, fie ditirambici, în orice caz părtinitori și forțându-ne să ingurgităm pentru câteva amănunte folositoare istoriei literare, o sumă de altele inutile sau de un gust dubios, — în ciuda acestei aversiuni, mărturisesc că am deschis cu o prejudecată favorabilă cartea consacrată de Agatha Grigorescu-Bacovia, soțului ei (1). Nu numai din admirația pe care o nutresc față de arta poetului, dar și pentru că felul în care Agatha Bacovia a știut să ocrotească existența acestui poet maladiv de sensibil și atât de puțin înzestrat pentru lupta cea mai elementară cu viața, forțase respectul celor mai mulți, înainte chiar ca să aflăm amănuntele acestui nobil sacrificiu cotidian dintr'o carte, și fără ca să fie nevoie de acest lucru.

De altminteri să fim drepți, Agatha Bacovia nu se laudă cu acest sacrificiu; mai mult: nici nu gândește că ar fi unul, efortul ei de a pune la adăpost pe poet de toate vicisitudinile îl găsește normal. Nu de aici ar putea proveni deci decepția pe care mi-a adus-o citirea cărții. Doamna Agatha Bacovia n'are nimic din acele văduve abusive care exploatează o operă și o glorie pentru a se pune pe primul plan. Tonul său din acest punct de vedere observă o discreție de bună calitate, iar dacă unele amănunte contrariază, ele nu izvoresc din orgoliu sau lipsă de tact, ci din admirația fără rezervă pentru om și poet, dintr'un fel de naivitate de a crede că cele mai neînsemnate lucruri pot interesa atunci când e vorba de Bacovia. Din această admirație fără limite pentru om și poet provin acele fragmente care relatează convorbiri oarecare, ce reproduc dedicații date sau schimbate de Bacovia cu alți poeți, sau fragmente de scrisori care izbesc printr'un fel de platitudine, ce nu slujesc opera și figura lui Bacovia. Poate că acesta din urmă știa ce făcea atunci când svârlea la coș sau ardea, în ciuda opoziției sale, corespondența sau note privind viața lui personală pentru ca «să nu cotrobăiască (în ele) indiscreția istoriei literare», după cum îi mărturisește textual. După lectura unora din acele documente salvate de dna Bacovia de la acest autodafeu voit, ne putem da seama că intuiția poetului era justă și ne rămâne să regretăm că nu i-a dat nici urmare, nici ascultare, cu atât mai mult cu cât, ea însăși scriitoare, ar fi putut evita, printr'un elementar simț critic, aglomerarea prea

(1) Agatha Grigorescu-Bacovia, *Viața poetului*, București, ESPLA, 1962.

multor inutile banalități. Nu lucrul acesta este însă grav, lectura mai multor biografii de acest gen dovedindu-ne — după cum spuneam mai sus — că trecerea prin sita valorilor și a interesului real al detaliilor biografice este mai mult decât dificilă când trebue înfăptuită de un membru prea apropiat al familiei.

Ceea ce e cu adevărat penibil în cartea d-nei Agatha Bacovia, este reluarea pe cont propriu și în numele unui Bacovia care nu-și mai poate spune cuvântul și care atâta timp cât a mai putut s'o facă a fost totuși mai nuanțat, a tuturor tezelor de propagandă ale regimului actual. Și aceasta, de la interpretarea operei până la interpretarea vieții. A operei mai întâi: există în poezia lui Bacovia, ca în operele mai tuturor scriitorilor ce au putut altădată să se exprime în libertate, elemente de protest social. Inainte de înscăunarea regimului actual, lucrul a fost scos în evidență de mai mulți critici. Sub noua zodie culturală se încearcă a se pune întreagă această poezie macerată de nevroze și trăiri personale, sub singurul semn al revoltei sociale. Interpretarea e pe cât de falsă în exagerarea ei, pe atât de lesne de înțeles din partea autorităților culturale. Mai puțin lesne de înțeles este contribuția masivă a dnei Bacovia la această versiune, mergând până într'acolo încât să încerce în mai multe rânduri o interpretare a operei sub unghiul realismului — simbolismul evident fiind trecut doar ca un vestmânt formal — și a psihologiei poetului prin prisma nu a unui revoltat veleitar, cum veleitare i-au fost toate manifestațiile sociale, ci a unui anunțător al vremurilor noi, a unui bolșevic prin speranțe și așteptări. (Faptul că a citat pe Marx în câteva convorbiri particulare sau a vibrat la greva de la Grivița, nu sunt deajuns pentru a-ți asigura o mentalitate, o identitate de bolșevic). Dar dna Agatha Bacovia ține la asemuirea de soartă dintre Eminescu și Bacovia, vrea să ne asigure că acesta din urmă a fost o victimă perfectă a societății burgheze. Ca poet, recunoașterea lui Bacovia s'a făcut foarte devreme și n'a fost desmințită o clipă. Că această recunoaștere n'a fost urmată de o asigurare a vieții materiale, este desigur trist, dar să fie numai vina unei societăți haine? Nu stă în intenția noastră să prezentăm în culori paradisiace o societate în care un poet nu poate să trăiască numai datorită celor zece sau douăzeci de poeme pe care le compune în cursul unui an, dar aceasta este în genere — de când a dispărut mecenatul — soarta societăților libere și de câte ori ele au fost înlocuite prin regimuri totalitare, ca acela comunist de pildă, pâinea ce a fost asigurată poeților a cuprins și obligația pentru ei de a se conforma canoanelor estetice ale stăpânirii și a cânta pe teme date. Il vede dna Bacovia pe soțul ei părăsindu-și ploile, culorile de toamnă putredă și geamătul mustit al materiei pentru a se sluji de paleta roză și optimistă, astăzi obligatorie în România? Prin funcții alăturate, prin ziaristică și prin opere, scriitorii din epoca lui Bacovia izbuteau să trăiască în România de ieri, bună-rea cum era, fără să facă concesii pe planul operei sau al gândirii. Dacă Bacovia n'a izbutit s'o facă, să fie numai din pricina acestei societăți sau și din pricina izolării sale bolnăvicioase, incapacității totale de a face față existenței, sensibilității sale de învins dinainte? Dar dna Bacovia este atât de convinsă de responsabilitatea integrală a societății de ieri, încât se plânge și de

felul în care și-a făcut meseria de profesoară, nedându-și seama că în felul acesta comite o imprudență, desvăluindu-ne cum, cu simplul ei salariu de profesoară, a izbutit să facă să trăiască decent trei persoane, să clădească o casă, să aibă și servitoare pe care o lua la mare pe vară, închiriind o vilă pentru întreaga familie. Cine azi, cu un simplu salariu de profesor de liceu, își mai poate îngădui acest stil — chiar modest — de viață ?

Inclinarea dnei Bacovia de a vedea totul în negru și alb, duce câteodată la rezultate penibile, dacă n'ar fi umoristice. Până la înscăunarea actualului regim, distanțele — toate — chiar cele parcurse în Bacău de poet, sunt obositoare. După 1944, ele nu mai există. Inainte de 1944, frecventarea cursurilor la universitate sau orariul școlar sunt extenuante. Inainte de 1944, edițiile poemelor lui Bacovia au mii de defecte; faptul că obține marele premiu de poezie e un fapt divers; că primește o pensie, la fel; că i se organizează recitaluri de poezie cu imens succes, nu dobândește vreo semnificație. In 1956 însă, o sărbătorire a poetului la Casa Scriitorilor devine un triumf, iar o antologie, venind totuși după editarea pe vremuri a operei complete la Fundațiile Regale, o reparație adusă de actualul regim. Nu lipsesc nici naivitățile: pentru a veni la ședința de sărbătorire din 1956, i se trimite poetului să-l ia o mașină, nu un taxi notează ditirambic dna Bacovia, ci «o mașină mare, elegantă, comodă» cu care parcurg orașul iluminat, — se știe că înainte Bucureștiul era în beznă totală. Detaliul acesta dă tonul întregei cărți. Un conformism atât de total la temele propagandei culturale actuale nu servește nici opera poetului, nici figura aceleia ce i-a ocrotit viața dar nu știe să-i ocrotească și memoria.

Monica LOVINESCU

ÎNSEMNĂRI

DE LA VINTILĂ HORIA LA JÉRÔME CARCOPINO

In ultima sa carte «Rencontres d'histoire et de littérature romaines» (Flammarion, 1963), savantul francez Jérôme Carcopino, ocupându-se de enigma exilului lui Ovidiu, arată cum regăsește propria sa interpretare, a motivelor acestui exil, în romanul lui Vintilă Horia «Dieu est né en exil». «Remarcabilul roman al dlui Vintilă Horia — scrie istoricul francez — a desvăluit aici, celor mai mulți dintre cititori, un Ovidiu la care nu se așteptau. Romanul dlui Vintilă Horia m'a readus și pe mine în spre această patetică istorie și m'a îndemnat să scot din vechile mele dosare versiunea originală a unei lucrări care, în afară de România, trecuse aproape neobservată». Teza lui Carcopino este că poetul roman ar fi fost exilat din pricină că făcea parte dintr'o sectă neo-pitagoreană, opusă religiei de Stat, apărată de August. Trecând în revistă toate ipotezele pentru a explica severitatea extremă a împăratului, Carcopino se oprește la următoarea: Ovidiu ar fi participat la o ședință de divinație, în care s'ar fi pus problema posibilității morții lui August. Și savantul francez conchide: «Soarta mizerabilă a lui Ovidiu a fost să moară la capătul Europei, în singurătate și dezolare, nu pentru că ar fi compus altădată lucrări licențioase, ci din pricina curiozității sale spirituale. Ovidiu nu recunoscuse nimănui, nici măcar Impăratului, dreptul de a-i interzice această căutare spirituală care, pe măsură ce vremea se scurgea, îl ispitise, îl maturizase, îi aprinsese spiritul și îi purificase sufletul».

Subliniind semnificația întâlnirii dintre Jérôme Carcopino și Vintilă Horia, criticul André Billy, membru în juriul Premiului Goncourt, profită de acest prilej pentru a face în «Le Figaro Littérarire» din 15 Iunie 1963 următoarea punere la punct în legătură cu scandalul deslănțuit împotriva scriitorului român de propaganda comunistă și de complicii acestei propagande: «Poate vă mai amintiți de discuțiile iscate la sfârșitul lui Nomebrie 1960 de atribuirea premiului Goncourt frumoasei cărți a lui Vintilă Horia «Dumnezeu s'a născut

în exil». Pentru a pune capăt acestei certe de origine esențial politică, laureatul a refuzat premiul; neacordându-l altcuiva, academia Goncourt, într'un fel, i l-a recunoscut».

V. I.

«ÎL CUNOAȘTEȚI PE LUPAȘCU ?»

Sub acest titlu, și pe o întreagă pagină a săptămânalului «Arts» din 30 Octombrie 1963, directorul acestei reviste, André Parinaud, publică o convorbire cu filosoful român, pe marginea ultimei sale cărți intitulată «Science et Art Abstrait», apărută recent la editura Julliard.

De la început Ștefan Lupașcu desvăluie întrebarea la care a încercat să răspundă: «Problema pe care o pun este următoarea: de ce la un moment dat al istoriei artei, și într'un fel mai general al istoriei omului, artistul s'a îndepărtat de figurație ? E foarte greu în 1963 să pretinzi că ar fi vorba de un fenomen de modă (...) De ce deocamdată în secolul al XX-lea, artistul și într'un mod aproape contagios, toți artiștii, urmează calea abstractă ? ... Și mi-am pus problema : care este rațiunea fundamentală și gravă a acestei îndepărtări a gândirii estetice de la figurație ?».

Și iată elementele răspunsului:

«Se știe, numai de câțiva ani, în urma cercetărilor de fiziologie nervoasă ale școlii de la Cambridge, că fiecare excitare a unei celule nervoase determină un *potențial* de leziune. Excitarea deranjază organizarea în echilibrul electric al membranei, care este pozitivă pe fața sa externă și negativă pe fața sa internă. O excitare produce o depolarizare urmată de o polarizare. Influxul nervos este o serie de depolarizări în lanț. La baza oricărei cunoașteri sensibile există acest fenomen de agresiune a lumii exterioare care provoacă o serie de morți, adică de depolarizări urmate de repolarizări, adică de o înviere. Aceasta este viața : o alternanță pe care o regăsim în celulă, la vegetale, la animal și la om... Operația «viață» constă deci în această alternanță a morții și învierii, în această coexistență a două antagonisme care se actualizează și se potențializează mereu... Totul, inclusiv activitatea estetică, își află seva și sensul în această luptă constantă. Și tocmai acest conflict permanent crează evenimentul... In fiecare clipă a vieții noastre, de îndată ce apare conflictul, noi nu avem decât o idee : să-i impunem tăcerea, să-l adormim, să-l atenuăm». Și Ștefan Lupașcu, de la această teorie generală trece apoi la cazul artistului:

«Artistul dimpotrivă — constată el — se aruncă asupra conflictului, contrar celorlalți oameni. El sporește diferența (...) artistul vrea să mențină conflictul, antagonismul între viață și moarte». Și de la artă în general, Ștefan Lupașcu se oprește asupra artei abstracte :

«Creația figurativă — spune el — este reflexul natural pentru a atenua antagonismul lumii. Pentru a micșora acest conflict al antagonismelor, se crează concepte. Trebue ca această masă să rămână o masă. Știu prea bine că ea se schimbă, că, din punct de vedere fizic, temperatura o dilată sau frigul o contractează, dar nu o văd, acestea sunt amănuntele realității, și spun «Ea este aceeași»... Și sunt liniștit... Dar artistul adevărat, marele artist, aruncă asupra acestei figurații care incarnează viața liniștită, elementele înseși ale morții, ale distrugerii, adică ale contradicției.»

Și referindu-se la o natură moartă de Georges Braque, Ștefan Lupașcu explică: «Această natură moartă reprezintă o masă, lămâi galbene și o cană. Cana e complet deformată, ca și lămâile. De ce le deformează? Pentru a le pune a cui pecete? A psihismului său, adică tocmai a maximului de diferență între realul aparent și realul adevărat. Artistul începe prin a lăsa pânza să-i fie năpădită de figurație și acesta este rezultatul natural și biologic al unui reflex. El se liniștește astfel pe sine însuși. Dar apoi imediat el vrea să sporească distanțele și conflictele. Adică el stabilește în aceeași figură elemente cu totul contradictorii.»

Cu astfel de referințe e natural ca Ștefan Lupașcu — după ce a spus că ceea ce are însemnătate pentru artist nu este suportul unei opere, ci a face să izvorască *din* și *prin* această operă, afectivitatea — să dea următoarea definiție a academismului și a pompierismului : «Academismul este ceea ce liniștește, adică acceptarea morții, acceptarea inerției și a entropiei. Pe când pentru artist, dimpotrivă, ceea ce este esențial este elanul, exacerbarea extremelor. Artistul este primul om care vrea să stabilească cel mai mare conflict.»

F. R.

«PARAGES», DE THÉODORE CAZABAN

Debutul unui nou autor român în Franța este pentru noi toți un prilej de bucurie, și aceasta cu atât mai mult atunci când el este elogios remarcat de importanți critici. In numărul de față al revistei noastre ne mărginim a reproduce câteva aprecieri despre romanul «Parages» de Théodore Cazaban, apărut primăvara aceasta la editura Gallimard.

Să observăm că, elogioase, aceste critici pot semnala calități aparent contradictorii. Ch. de Richter este sensibil la «povestea de dragoste în care se ilumineză un minunat chip de femeie și în care ești sedus de compoziția cu neîncetate reveniri îndărăt», și admiră curgerea «catifelată» (*feutrée*) a povestirii; dimpotrivă, Philippe Brunetière, după ce subliniază «tentativa de depășire a noului roman (...) printr'o subiectivitate riguroasă», vorbește de «o curgere omogenă, arzătoare, cu ramificații multiple».

Aceste calități aparent contradictorii îndrituiesc pe cronicarul de la «Tribune de Genève» să vorbească de un fecund echivoc : «acest echivoc este de un farmec deosebit.»

Dar cea mai entuziastă critică a fost aceea a lui Claude Mauriac din «Le Figaro» (15 Mai 1963): «Descoperirea lui Théodore Cazaban». Cum Claude

Mauriac nu se ocupă în general decât de cărți ce ies din comun, prin originalitatea și însemnătatea lor, găsim că e nimerit să reproducem pasagii mai importante :

«O pagină, nu importă care, apoi o alta, luată și ea la întâmplare, din «Parages», și nu puteam să mă îndoiesc : aveam de a face cu o primă carte dintr'o operă de care se va vorbi. O anumită tonalitate, bogății atât de evidente, nu înșeală. Théodore Cazaban nu are să rămână multă vreme necunoscut...»

... «Cartea sa, în ciuda câtorva dificultăți de stil, ne descoperă un scriitor aparținând speței mult prea rare a acelora care-și propun să folosească literatura nu ca obiect de distracție, ci ca un mijloc de cunoaștere.»

«Care este comedia» — se întreabă Claude Mauriac cu fraza lui Cazaban — «care este comedia naratorului din «Parages»? O vom afla de la el însuși, văzându-l într'o lungă meditație, apropiindu-și, pătrunzând, clarificând zonele incerte ale celor două universuri, care nu fac decât unul și pe care îl reconstruiește, cel din interior și cel din afară: «Imprejurimi» (parages), desemnate, precizate, explorate. E vorba de o căutare (*quête*), de o anchetă, de o cucerire.»

«La început, o remușcare, rușinea, dorința de a se reabilita față de sine, urme într'un cristal căruia trebue să-i redai puritatea. O exigență pasionată de cinste și de luciditate. Coborîrea în adâncimi, (...) o dragoste de asemenea, o dragoste mai ales : subiect pe care orice îndrăgostit îl reînoiește dacă este, așa cum este Théodore Cazaban, un poet.»

«Examen minuțios al «nesemnificativului», apropiere în același timp laterală și directă, oblică și precisă, care face să țâșnească din incertitudini adevăruri ce ne privesc pe toți. Autorul romanului «Parages» a cunoscut sărăcia. El cunoaște exilul. Insă suferința lui fundamentală, desrădăcinarea lui adevărată sunt, ca și ale noastre, de a nu se simți cu totul și cu totul la el acasă pe pământul oamenilor. De unde, valuri de cuvinte după valuri de cuvinte, întoarcere după întoarcere asupra acelorași imagini obsedante, acest efort admirabil și nesăbuit pentru a încetini, pentru a neantiza timpul și a salva de uitare, din moarte, puținul pe care acest om l-a înțeles și această nimicnicie care este el, ca și toți ceilalți, deapururi.»

Mai semnalăm din «La Nouvelle Revue Française» (Septembrie) articolul lui Willy de Spens. «Această reverie scotocește nemilos trecutul naratorului și dacă există zone de umbră în povestire, ele sunt fapt al artei. Amintirea se sustrage sau se topește atunci când credem că o putem apuca, și atunci ea capătă întreaga sa valoare poetică» ... «Protestul (autorului) nu este nou ; dar pe lângă el câte altele nu apar naive sau laborios construite : numai o ființă născută pentru fericire, și pe care viața sau oamenii au înșelat-o, își poate exprima pesimismul luând ca mărturie propria sa experiență. Aventura spirituală a autorului se salvează de neant, dacă nu chiar de disperare, deoarece ea ne revelează un scriitor.»

A. A.

«EXPERIENȚA» DE LA PITEȘTI

Sub titlul, în aparență anodin, «Pitești, centru de reeducare studențească» (Colecția Dacoromania, Madrid, 1963), D. D. Bacu ne propune unul din cele mai groaznice documente din câte au fost scrise asupra închisorilor comuniste din România. Și în același timp unul din cele mai indispensabile marelui dosar care va trebui constituit într'o zi asupra experienței comuniste în țara noastră. Știam sângele vărsat, torturile trupești, întreaga mare inchiziție la care a fost supusă țara sub actualul regim. Cunoșteam și metodele prin care s'a încercat, în închisori și în afara închisorilor, năruirea tuturor conceptelor de bază pe care se întemeiase, până la venirea comuniștilor, civilizația noastră.

Dacă mărturia dlui Bacu constituie un document inedit, este în măsura în care ne arată cum a fost pusă la punct, în închisoarea de la Pitești mai întâi — moartea lui Stalin pare a fi oprit extinderea în mare în celalte închisori; sau poate eșecul parțial de la Canal — o experiență de degradare umană *colectivă*. N'avem de ce să ne străduim a rezuma în câteva fraze ceea ce nu poate fi rezumat, cartea este la dispoziția tuturor Românilor din exil și e inutil să adăogăm că toți ar trebui s'o citească. Dacă experiența comunistă ni se pare una din cele mai inumane cunoscute în istorie, nu este numai din pricina excesului de violență codificat pe termen lung, nu numai pentru ipocrizia cu care realitatea faptelor contrazice doctrina, ci mai ales prin acea voință de *siluire a sufletelor* vizibilă de la viața cotidiană până la marile procese. Voință premeditată și sistematizată, ale cărei ambiții se oglindesc și în unele formule de propagandă (cine a întârziat să se cutremure de acea definiție dată scriitorilor regimului sovietic, «ingineri ai sufletului», cine a întârziat să măsoare ce ambiție ascundea ea prin alăturarea celor doi termeni, sufletul devenind astfel o simplă materie primă într'un univers industrializat?). Despre o astfel de siluire a sufletelor mărturisește cartea dlui Bacu. Până unde a putut merge demența de negare a ființei umane, la comuniști, nu vom putea s'o știm cu totul înainte de a ne fi scufundat în universul ale cărui porți le deschide, cu atâta groază de altminteri, d. Bacu. Repetăm: documentul acesta este indispensabil oricui vrea să tragă fruntariile exacte între distrugerea prin violență, și aceea, mai ucigătoare, prin degradare. Orice s'ar întâmpla, și oricare ar fi fața țării mâine, «experiența» de la Pitești nu va trebui uitată. Numai anumite aduceri aminte feresc de repetiție.

V. I.

O INTRODUCERE LA OMENIE, DE G. RACOVEANU

«Omenia și frumusețea cea dintâi» se numește eseul pe care D. George Racoveanu îl publică în editura «Cuvântul» de la Freising, cu o prefață de Mircea Eliade. Ne aflăm în fața unui text de o densitate rară, unul dintre acelea care

pot contribui în bine la instaurarea unei filosofii românești autentice, pe linia inaugurată mai înainte de gânditori ca Nae Ionescu, Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu sau Constantin Noica. Ce este într'adevăr mai legat de esența cugetului românesc decât această dimensiune cu adevărat românească — omenia ? D. Racoveanu o fundează în primul rând religios și în al doilea rând etic. Şi într'o limbă românească atât de curată, încât studiul d-sale constituie o pildă pentru cei care țin să gândească și să scrie românește.

V. I.

«UTOPIA Y PLENITUD HISTORICA»

D. George Uscătescu publică sub acest titlu la Ediciones Guadarrama (Madrid, 1963) un important studiu în care discută una din problemele atât de actuale ale istoriei și filosofiei istoriei, problema utopiei. Inițiativa dlui Uscătescu de a se ocupa de mirajele și limitele utopiei e nu se poate mai binevenită, cu atât mai mult cu cât cartea dsale nu neglijează niciunul din aspectele utopiei, de la Platon la Aldous Huxley, de la Saint-Simon la H. G. Wells. Informat, la curent cu bibliografia problemei, autorul nu uită să pomenească și de contribuțiile a doi gânditori români : Mircea Eliade și E. M. Cioran. Capitolul despre nihilism și acela despre «esența utopiei», în deosebi, au atras pe autor și i-au dat prilejul unor considerații care explică multe din anomaliile istorice pe care le străbatem.

Încă un prilej pentru a felicita pe D. George Uscătescu pentru activitatea d-sale atât de bogată.

V. I.

FORMAREA NAȚIUNII ROMÂNE

Cu ocazia adunării generale a Asociației germane «Südosteuropa-Gesellschaft» din München, de la 7 Decembrie 1963, conferința festivă a fost ținută de noul director al instituției create de regretatul Fritz Valjavec, «Südost-Institut», cu sediul tot în München, Dr. Mathias Bernath. Tânărul cercetător, originar din Banatul românesc, a vorbit despre «Nationsbildung in Südosteuropa — — Rumäniens Weg in die Moderne» pe bază de cercetări proprii în arhivele din Viena. Expunerea a fost desigur cvintesența tezei sale de docență, pe care urmează s'o treacă în curând cu acest subiect la Universitatea liberă din Berlin.

Făcând o deosebire precisă între «Volkswerdung» (formarea poporului) și «Nationsbildung» (formarea națiunii) — un termen nou, care s'a impus în ultimul timp în istorie și etnologie — D1.B. a prezentat, în ambele domenii, o teză foarte apropiată de cea românească : teza continuității în problema formării poporului român și teza latinistă (corectată, bine înțeles) în problema formării națiunii române moderne. Dl.B. vede deci în Unirea cu Roma impulsul inițial care a dus la renașterea noastră națională, mai întâi în Ardeal și apoi în Principate, prin crearea treptată a unei pături culte, care până atunci lipsise Românilor de pretutindeni. Rezultate asemănătoare a dat și instituția zisă «granița militară», despre care la noi prea puțin s'a vorbit până acum.

Schița prezentată de Dl.B. în conferința de la München ne îndreptățește să credem că teza d-sale va însemna un progres important în aprofundarea renașterii românești din secolele XVIII și XIX, cu consecințele ei fericite din zilele noastre : *România Mare* — astăzi trebue să adăogăm : *și liberă* — dintre anii 1918 și 1944.

D. C. A.

«REVISTA SCRIITORILOR ROMÂNI»

Sub auspiciile «Societății Academice Române» a apărut la München primul număr din «Revista Scriitorilor Români» care — după cum ne arată «Cuvântul înainte»—își propune să fructifice spusele lui Bălcescu din exil: «Noi aici ne vom lupta cu cuvântul cât vom putea». Revista se deschide cu «Fragmente de Jurnal» de Mircea Eliade. Scriu proză: Petru Dumitriu, Vintilă Horia, Mihai Niculescu, George Racoveanu. Poezia e reprezentată prin : N. I. Herescu, Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș, Antoaneta Bodisco, Yvonne Rossignon, Al. Gregorian, Paul Miron, Nicolae Caranica, Ştefan Baciu, I. G. Dimitriu, Nicolae Petra, Vasile Posteucă, Ion Pârvulescu, Al. Ciutacu, Virgil Ierunca. Pictorul Eugen Drăguțescu evocă amintirea lui Brâncuși, Mircea Popescu scrie despre cei trei scriitori care au văduvit exilul de prezența lor (Al. Busuioceanu, N. I. Herescu, Aron Cotruș), Eugen Lozovan urmărește geneza unei cărți de exil («Ovidiana»), iar Monica Lovinescu polemizează acut cu căpeteniile impostuni din R. P. R.

F. R.

PĂRINTELE ANDREI SCRIMA

Prin prezența de cărturar și teolog a părintelui Andrei Scrima în atâtea confruntări cu caracter internațional în Occident, ortodoxia românească stă la loc de cinste, mai ales în marele dialog care se instaurează acum între Biserici. Ne-o dovedesc din belşug textele publicate de părintele Scrima fie în «Istina», fie în «Informations Catholiques Internationales», fie în actele recentului congres filosofic de la Roma organizat de Enrico Castelli, fie în acel «Dialogue

Oecuménique» (Editions Fleurus, 1962) unde părintele Scrima arată unor teologi ca Y. Congar, Ch. Westphal, J. Bosc, G. Henry, M.-J. Le Guillou, E. Mélia sau O. Rousseau, care sunt permanențele ecumenice ale ortodoxiei.

V. I.

N. N. BELDICEANU

Dl N. N. Beldiceanu, unul dintre puținii istorici români din străinătate, doctor în litere de la München, doctor în istorie de la Paris (doctorat de ciclul al treilea), a fost promovat de curând la gradul de «chargé de recherche» la Centrul național de cercetări științifice al Franței. Autor al unei culegeri de documente turcești, din care primul volum a apărut în Olanda iar al doilea se găsește sub tipar, și al mai multor studii în *Balcania* (București), *Revue des Études roumaines* (Paris) și *Südost-Forschungen* (München), dl. N. N. B. publică, în colaborare cu doamna Irène Beldiceanu-Steinherr, un nou studiu intitulat «Un règlement minier ottoman du règne de Süleyman le Législateur» *(Südost-Forschungen,* XXI, 1962, p. 144-167).

F. R.

«CELIBIDACHE, ENIGMA SĂLILOR DE CONCERT»

Sub acest titlu Martin Field publică în revista «Music and Musicians» (Martie 1963) un articol consacrat dirijorului Sergiu Celibidache, cu prilejul a două concerte pe care avea să le dea în luna Martie la Festival Hall și în care Celibidache a interpretat opere de Beethoven, Brahms, Wagner, Hindemith și Stravinsky. In ajunul acestui concert, care urma să fie un adevărat triumf, criticul englez scria: «Ne întrebăm care este adevăratul Celibidache. Este el oare acel năbădăios, acel temperament coleric care a reușit să facă pe orchestranții de la Roma să-i svârle partiturile în obraz, sau este un quasi-geniu care crează afecțiuni, stârnește respectul profund al elevilor săi și care a inspirat orchestrei London Symphony (în 1962) cele mai bune interpretări ce s'au putut asculta în ultimii ani la Londra?» Răspunsul criticului englez pare să încline spre această din urmă ipoteză, pentru că tot el este acela care amintește prezența extraordinară a lui Celibidache, cu ani în urmă, în fruntea uneia dintre cele mai bune orchestre din lume, Orchestra Filarmonică din Berlin, «când marele artist român a dovedit ce înseamnă a da unei interpretări fiorul unic al unei tinereți fără bătrânețe».

V. I.

HORIA DAMIAN

Criticul de artă Michel Tapié publică în revista «Quadrum» (nr. 14) un important studiu întitulat «Damian et l'incarnation artistique». Pictorul român dă prilejul lui Tapié să omologheze mai întâi grupul din care făcea parte Damian prin 1950, alături de Ionescu, Mossion și Eynard, faimosului grup Fontana-Capogrossi. Același demers îndrăzneț de înnoire, aceași voință de re-facere a limbajului plastic. Interesantă apoi încercarea criticului francez de a situa evoluția lui Horia Damian. Intre 1950 și 1952 «Damian explorează magia unui anumit *ordin* cu ansambluri complexe de elemente (puncte, mici curbe închise, foarte mici trăsături) ordonate după centre sau axe de simetrie, cu scopul de a isbuti, grație acestei rigori, să transmită mesagii metafizice adânci». Urmează apoi o perioadă de tranziție pe care Tapié o situează între 1953 și 1957 și în care Damian se străduește să instaureze un contact rodnic cu arta egipteană, cultivând taina mistică a semnului. Pictorul — arată Tapié — definește el însuși această perioadă de sondaj în profunzime și mărturisește: «Nu făceam pictură, pictura se făcea prin mine». Sau: «Omul în fața lui Dumnezeu: în acest caz nu se mai pune problema de a face, ceea ce înseamnă adevărata mistică. Până atunci am făcut pictură, acum o las să se facă». Din 1958, această atitudine duce, după Tapié, la ceea ce el numește un «panteism creativ». Damian transmite «mesagii ce mărturisesc profund despre una din căile actuale cele mai eficace», aceea pe care criticul o numește o «metafizică a materiei» și în care rânduește, alături de Horia Damian, pe Tapiès, pe japonezul Yoshihara, reprezentantul de frunte al mișcării Gutaï, și, în ultima vreme, pe pictorul grec Karahalios.

V. I.

UN SLUJITOR AL MUZICII SACRE: TRAIAN POPESCU

Ori de câte ori mă aflu într'unul dintre cele mai frumoase cartiere ale Parisului, în Saint-Germain des Près, nu pot să nu mă bucur că în bătrâna biserică de acolo, copleșită de atâta trecut și de atâta glorie, oficiază muzical un român: Traian Popescu. Același Train Popescu pe care-l întâlnim și la Biserica Română din Jean de Beauvais, după cum nelipsit este din calendarul manifestațiilor românești din pribegie. Ar fi o greșală însă dacă din această pricină sentimentală am îngrădi oarecum meritele artistului român. Traian Popescu este azi recunoscut, și pe drept, ca unul dintre slujitorii cei mai neostenițiai muzicii sacre. Şi totdeauna repertoriul său este de o mare calitate și de o reală rigoare: Bach, Haendel, Fauré și uneori opere puțin cunoscute, uitate sub timp. De curând, Traian Popescu a îmbogățit și celebrele «Arhive ale Muzicii Sacre», de

sub direcția cunoscutului muzicolog, abatele Carl de Nys, cu o messă de Marc-Antoine Charpentier, una dintre cele mai de seamă, dar și mai neglijate, ale compozitorului francez. In discul acesta care face cinste muzicii sacre înregistrate, îl găsim pe Traian Popescu în fruntea orchestrei de cameră a Radiodifuziunii Franceze, bucurându-se de concursul la orgă al profesorului Michel Chapuis. Mai înainte, mai precis la 9 Aprilie 1963, această operă prilejuise lui Traian Popescu o remarcabilă interpretare la Televiziunea Franceză.

V. I.

«ARENA» ŞI EXILUL INTELECTUAL ROMÂNESC

Numărul de pe Ianuarie 1963 al revistei «Arena», care apare la Londra și care este organul Pen-Clubului scriitorilor exilați, e consacrat realităților românești. După un eseu al dlui Eugen Relgis («Culture de la Liberté»), după o introducere a revistei în care e salutată prezența spirituală românească în lumea liberă, urmează texte scrise în franțuzește, englezește și italienește de: Alexandru Busuioceanu, Mircea Eliade, Yvonne Rossignon, Vintilă Horia, Aron Cotruș, Basil Munteanu, Virgil Ierunca, C. L. Popovici, Ion Pârvulescu, Silviu Crăciunaș, Horia Stamatu, Constantin Amariu. Câțiva scriitori străini de vază ca Manuel de Diéguez, Marcel Brion sau Peter Lennon scriu despre E. M. Cioran și Eugen Ionescu.

F. R.

«DRUM»

Așa se numește noua revistă care ne sosește din Mexic, unde apare sub îngrijirea dlor Vasile Posteucă și Nicolae Petra. Elegantă, discretă, această publicație e încă o contribuție la menținerea vie a cuvântului românesc în exil. Pe prima pagină, fotografiat după manuscris, un poem al lui Aron Cotruș care a călăuzit, poate, la alegerea titlului revistei, fiindcă el se chiamă «Drumuri». Colaboratori: Ștefan Baciu, Horia Tănăsescu, Nicolae Novac, Ion Velicu, V. Bendescu.

F. R.

EXPOZIȚIA RAOUL LEBEL

De la 18 la 31 Octombrie 1963, galeria Marcel Bernheim a adăpostit a doua expoziție pariziană a pictorului român Raoul Lebel. Remarcat încă de la prima sa expoziție la Paris de critică, Raoul Lebel confirmă prin actualele tablouri excepționalele daruri de colorist asupra cărora insistaseră criticii plastici francezi.

Astfel în ziarul «Combat», din 18 Oct. 1963, François Pluchard insistând asupra armoniei subtile pe care Raoul Lebel știe s'o obțină între tonurile cele mai violente — culoarea țipă la el, e ca o alarmă a paletei — scrie în deosebi că Raoul Lebel ne arată «până la ce limite poate fi împins un acord pictural fără ca o clipă acest acord să fie trădat și fără ca o clipă, în același timp, el să înceteze a însemna o îndrăzneală». Criticul stăruie apoi asupra faptului că în peisagiul parizian Raoul Lebel nu se lasă dus de mode, ci continuă să-și păstreze originalitatea. «Deci Raoul Lebel — scrie François Pluchard — care cunoaște acum bine Parisul unde locuește de doi ani de zile, nu s'a lăsat despersonalizat de Paris. Parisului îi plac nuanțele. Lebel și-a urcat acordurile încă mai sus, foarte sus, refuzând însă stridența...»

Dar Raoul Lebel se dovedește original și prin temele sale, care în cea mai mare parte sunt românești. Printre cele mai evidente, o horă desigur, dar și niște «marine», realizate după schițe făcute la Mangalia, și care izbesc prin originalitatea lor în plastica românească atât de bogată totuși în peisagii de la Balcic și Mangalia. Iar anemonele lui Lebel ni se pare că poate n'ar constitui o temă atât de frecventă în pictura sa, dacă mai înainte n'ar fi existat Luchian. Și chiar în violența culorii, potolită prin acordul ei cu o altă violență, ni se pare că regăsim ceva din culorile îmbătate de lumină ale unei veri românești.

Asupra aceleiași armonii a culorilor insistă și criticul Raymond Charmet în săptămânalul «Arts» din 30 Octombrie, pentru care expoziția de față nu face decât să confirme fericita surpriză a expoziției precedente.

Astfel Raymond Charmet scrie în deosebi: «Noua expoziție a lui Raoul Lebel aduce confirmarea darurilor puternice pe care le-am remarcat anul trecut; daruri de colorist care știe să împingă până la extrema lor intensitate tonurile cele mai profunde, daruri de desenator, care degajează formele esențiale dându-le o forță monumentală, daruri de vizionar care știe să compună în profunzime și să dea o valoare mentală și emotivă spectacolelor în aparență banale, ale unei femei privind pe fereastră, ale unui peisagiu în care lumina transfigurează vegetația. Limpezimea extremă a artei lui Lebel se acordă cu bogăția de email a materiei sale și cu lirismul său atât de personal».

F. R.

«CODIN»

Filmul *Codin* a beneficiat în Franța de un dublu patronaj și parizian și fericit: Panait Istrati și Henri Colpi. Nimeni n'a uitat încă aici pe acela pe care Romain Rolland îl numise un «Gorki al Balcanilor» și nimeni nu ignoră că Henri Colpi este una din figurile interesante ale tânărului cinematograf francez care și-a făcut din «întâlnire» și «prietenie», și tema precedentului său film «Une aussi longue absence». Era deci cu totul indicat pentru a transpune pe ecran acest roman al întâlnirii și prieteniei, care este *Codin*. Incă o întâlnire: între cinemato-

graful francez și cel de la București. Putea, chiar la umbra lui Panait Istrati, să fie un eșec, după cum un eșec a fost — și atât de mare încât filmul nici n'a fost distribuit în circuit comercial la Paris — *Ciulinii Bărăganului*, realizat de Daquin în România. Spre deosebire de Louis Daquin, cineast comunist ale cărui opțiuni partizane au dus la ratarea filmului, ca să nu mai vorbim de «opțiunile» autorităților de la București, Henri Colpi a știut să evite multe intenții tendențioase — chiar dacă nu le-a evitat pe toate — și să surprindă câteva trăsături mai profunde ale firii Românului. Ceea ce făcea pe un critic ca Henry Chapier, care e de origină română, să scrie în *Combat* (30 Septembrie 1963) că filmul lui Colpi este până la un anumit punct și un fel de document asupra unui popor care «a făcut de-a lungul secolelor din indulgență, din toleranță și din spiritul de înțelegere al semenului, legea sa. Intr'adevăr — continua Chapier — contrariu literaturii slave, literatura română, latină în esența ei, nu se simte la largul ei în violență».

Față de celelalte filme din R. P. R., prezentate în afara circuitului comercial la Paris, *Codin*, co-producție franco-română, surprinde poate nu atât prin valoarea lui reală, cât prin comparație. Direcția actorilor — ce vorbesc pentru prima oară dacă nu complet natural, cel puțin mai puțin fals ca până acum —, montajul mai ales, muzica — de foarte bună calitate, darul de a nu apăsa pe efecte și imagini, surprind plăcut. Iar dacă echipa românească, dela muzician la actori (ce păcat că o actriță ca Eliza Petrăchescu este menținută într'un rol episodic!) este la înălțime, revine totuși lui Colpi meritul de a fi creat atmosfera, adică întreaga poezie discretă a filmului, acea puritate a privirii care ne amintește că de fapt *Codin* este povestea lumii descoperită de un copil.

Un detaliu destul de penibil și care nu privește decât pe adaptatorii de la București: e ridicol, atunci când Codin și Adrian îndeplinesc ritul fraților de cruce, când expresia franțuzească este scrisă pe ecran, «frères de croix», când expresia românească este, și toată lumea o știe, tot «frați de cruce», s'o înlocuești, din cine știe ce panică politică, prin «frați până la moarte». Ii era imposibil lui Colpi sau oricui din echipa franțuzească să controleze un astfel de fals. Dar cui slujește? De ce țin anumiți oameni să ne facem caraghioși cu orice preț, nu numai acasă dar și peste hotare, prin astfel de amănunte umoristice?

A. A.

OPERA DIN BUCUREȘTI LA PARIS

In cursul lunii Mai, Opera din București a venit la Paris cu trei spectacole.

Mai întâi *Oedip* de George Enescu. In marea sală a Operei din Paris se aflau prezenți mai toți criticii muzicali parizieni, ca și multe personalități ale lumii muzicale. Nu atât un ipotetic prestigiu al Operei de la București — despre care nu se știa nimic aici — atrăsese pe acești critici, ci memoria lui Enescu, faima de care se bucură *Oedip*-ul său. Câțiva dintre Francezii aflați în sală

asistaseră la neuitata premieră din 1936 pe prima scenă lirică a Franței. Și mulți veniseră să compare, în frunte cu Edmond Fleg, autorul livretului. In treacăt fie spus, e păcat că Edmond Fleg nu pricepe românește pentru a putea aprecia o ciudată adăugire în textul său. In ultimul act, atunci când Oedip condus de Antigona ajunge la Atena, Oedip rostește în textul românesc această frază republican-populară, de negăsit în livretul original, și care sună cam astfel: am ajuns deci pe pământul în care poporul își conduce singur soarta...

Unii veniseră deci să compare. Din păcate pentru Opera de la București, această comparație nu e în favoarea ei. Nu din pricina trupei propriu zisă. Calitatea corului a fost remarcată, iar dacă corpul de balet n'a fost la înălțime, nu este desigur din princina lui, ci a direcției de scenă și de balet care-l obliga să evolueze când cu coroniță și ramuri de hârtie colorată — la scenele de bucurie — când cu mâinile în aer, în atitudini distinse și fals antice — cam așa cum se închipuia antichitatea pe unele litografii de la începutul secolului. Regia lui Rânzescu este nu numai greoaie, dar și parazitară. Pe marginea livretului și a muzicii, când nu le contrazice, nu pare a voi să țină seama de ele, ajungând să acopere și decorurile lui Roland Glaub care prin stilul lor mai evoluat constituiau o surpriză. In conducerea actorilor, aceeași impresie de depășit, de academic, de desuet. Convențional machiați, jucând convențional. E păcat că o trupă de calitate este ținută astfel la o parte de evoluția artei contemporane și îndemnată să joace cu o apăsare a efectelor de care sperăm pentru dl Rânzescu că este mai responsabil realismul-socialist decât propria sa persoană. Vocile mai mult decât onorabile ne-au rezervat o surpriză. Elena Cernei mai fusese auzită la Paris, iar despre Zenaida Pally sau David Ohanessian se știa, cel puțin printre Români. In schimb surpriza de care pomenim ne-a fost adusă de Maria Șindilaru în rolul Antigonei. Vocea ca și jocul ei prevestesc o carieră interesantă.

O glumă, surprinsă în treacăt, ni se pare revelatoare. La ieșire, într'un grup de personalități din viața muzicală pariziană, cineva mai mucalit a lansat: «Avem deci o veste bună: s'a regăsit mormântul lui Oedip»! Intr'adevăr, in pofida și a legendei și a lui Sofocle, și a livretului lui Fleg care insistă asupra faptului că locul de veci al lui Oedip este necunoscut — el dispare din scenă cu Tezeu și numai cu el — regia de la București a inventat o versiune mai puțin mistică, mai realistă: Oedip moare înconjurat de poporul atenian și e condus cu alai spre mormânt. Cu atâta mulțime e imposibil ca sălașul lui de veci să nu poată fi identificat... E o contribuție la legendă și arheologie de care va trebui să se țină seama.

Plăcută surpriză în schimb cu *Bărbierul din Sevilla* de Rossini, la Teatrul des Champs-Elysées. In această surpriză rolul cel mai important a fost jucat de Nicolae Herlea. Descoperim în el nu numai un Figaro de anvergură, dar și un cântăreț de clasă internațională, aliând calitatea vocii cu dicțiunea și jocul de scenă. Este incontestabil revelația acestui turneu bucureștean de operă. Slujit de o concepție a regiei mai modernă, mai puțin izolat de contextul mișcării lirice internaționale, Nicolae Herlea ar putea avea o carieră mare, care să depășească

granițele țării. Ansamblul vocilor era dealtminteri de calitate, chiar dacă ceilalți cântăreți suportă mai greu comparația internațională. In ciuda calităților ei vocale eveidente, Magda Ianculescu, de pildă, nu părea cu totul la largul ei in rolul Rozinei care, în afară de tehnica vocalizei, mai cere și un simț desăvârșit al ornamentului. Partitură *ad usum virtuosi*, rolul Rozinei cere și un joc mai spumos, un amestec de grație, perversitate, ipocrizie, cu care ne-au obișnuit interpretările majore ale unor Callas sau Simionato. E păcat că vocea agreabilă a lui Valentin Teodorian (Almaviva) este deservită de un joc de scenă dintre cele mai convenționale, după cum e păcat că Nicolae Florei, în Don Bazil, nu reușește să treacă comicul de pe planul jocului de scenă — în care este bun — pe acela al vocii. E drept că pentru Don Bazil comparația cu un Siepi, de exemplu, e sdrobitoare, și că publicul este extrem de exigent cu *aria calomniei*, prea des și prea celebru interpretată. In Bartholo, fără a ne referi totuși la un Corena, interpretarea lui Constantin Gabor este din cele mai apropiate de stilul operei bufe, nedeformată de verismul convențional. Talentul său real de actor îi pune și mai în evidență calitățile vocale. E regretabil că Zenaida Pally în rolul Berthei n'a părut la largul ei în registrul comic.

Ansamblul n'a fost de data aceasta deservit, ca în *Oedip*, de regie. Puțin cam lentă în actul I, mișcarea scenică, fără a ajunge la ritmul rapid și îndrăcit necesar pentru opera bufă în general și pentru Rossini în special, este bine pusă la punct, jocul actorilor nu mai datează, George Teodorescu dovedește o stăpânire a meseriei lui și o concepție mai apropiată de evoluția artei contemporane, inexistente amândouă la Rânzescu. Decorul lui Ion Ipser este agreabil, în ciuda unor stângăcii de detaliu, ceea ce nu se poate spune despre costume. Mai mult decât onorabilă, direcția de orchestră a lui Massini.

Ce va fi îndemnat în schimb trupa de la București să se prezinte la Paris cu *Cavalerul Rozelor* de Richard Strauss? Opera aceasta este prea legată în Occident de câteva nume celebre la care este imposibil să nu te referi. Oricare ar fi finețea vocală a Artei Florescu, personagiul Mareșalei este atât de apăsat de amintirea creației Elisabethei Schwartzkopf, care a reînoit pur și simplu concepția personagiului, încât comparația nici nu poate fi stabilită. Ca direcție de orchestră Erich Kleiber a impus într'atât stilul său încât până și unui Karajan i-a fost greu să rivalizeze cu el. Faptul că, în spectacolul dat de trupa din București, direcția de scenă a revenit din nou lui Rânzescu, cu aceeași notă greoaie și aceeași apăsare a efectelor, iar direcția orchestrei lui Brediceanu, e și el responsabil de impresia de accent greșit care a precumpănit în tot timpul reprezentației. Grația vieneză, atât de caracteristică acestei partituri, a lăsat locul unei convenții vieneze, ceea ce, bine înțeles, nu este același lucru. Vulgarizarea nu se oprește aici. Până și cunoscutul livret al lui Hofmannsthal, tradus cum e tradus în românește, dă efecte cam de genul acesta: «Hai, puicuță»...; armonizându-se cu jocul lui Ioan Hvorov, despre care poți să gândești orice, în afară de faptul că e totuși baron și văr al Mareșalei. Vocile, ele însele, dintre care pe unele le-am admirat în *Oedip* sau în *Bărbierul din Sevilla*, par a avea aici

stridențe metalice, apropiindu-se prea deseori de țipăt. Dar e mai bine să nu ducem analiza prea departe. E păcat că Opera din București nu ne-a lăsat pe impresia avută cu *Bărbierul din Sevilla*...

M. L.

ACADEMIA INTERNAȚIONALĂ LIBERĂ DE ȘTIINȚE ȘI LITERE

Mărturisim încă odată interesul nostru pentru activitatea Academiei Internaționale Libere de Științe și de Litere, al cărei președinte este profesorul Constantin Marinescu. O instituție cu atât mai importantă pentru libertatea culturii, cu cât ea reunește cărturari refugiați din toate țările dominate de Sovietici. Participarea românească la lucrările acestei Academii a fost întotdeauna importantă, și constatăm că la a douăsprezecea reuniune, de care vrem să ne ocupăm aici, ea a crescut prin cooptarea a doi noi membri, domnii Sabin Manuilă și Radu Florescu.

Această reuniune a avut loc în zilele de 7 și 8 Decembrie 1963. Notăm numai comunicările românești, începând cu aceea a președintelui Academiei.

Profesorul C. Marinescu a avut ca temă «Quelques remarques sur un récent rapport «académique» présenté à Bucarest». Este vorba de eroica luptă dusă de știința cea mai avansată marxist-leninistă împotriva sistemului de lucru burghez, care s'ar părea că nu acordă, în România, condiții de lucru oamenilor de știință. Profesorul C. Marinescu a studiat academicul raport al unui profesor din R. P. R. având ca scop consacrarea pe plan științific a obișnuitelor lozinci comuniste, și a putut face demonstrația enormităților conținute.

Am ținut să subliniem această comunicare pentru că alături de evocarea adevăratului chip al științei românești de altădată, profesorul C. Marinescu a repus în discuție tema veche și mereu actuală a falsificării istoriei de către comuniști. Pentru celelalte comunicări românești, ne limităm la enumerarea lor :

Dl George Ciorănescu a prezentat un bogat tablou al activităților culturale românești în străinătate în cadrul principalelor instituții de exil. La acest capitol, președintele Academiei a citit un raport al profesorului Victor Buescu asupra activității Lectoratului de limbă română de pe lângă Universitatea din Lisabona.

Dl Raul Bossy, care a făcut anumite completări la capitolul activităților culturale românești, a ținut comunicarea : «Premiers contacts diplomatiques des Principautés roumaines avec le Royaume de Sardaigne».

Dl. Nicolae G. Caranfil a trimis comunicarea : «Réflexions en relation avec l'automatisation de l'industrie», iar dl Eugen Lozovan a vorbit despre : «Sabazios et la *benedictio latina*».

F. R.

ACTIVITATEA FUNDAȚIEI IULIU MANIU

Fundația Iuliu Maniu, cu sediul la New York, continuă să desfășoare, pe lângă activitatea ei de asistență, o activitate culturală. Semnalăm manifestația de la 8 Ianuarie 1963 când, după reuniunea adunării generale, s'au comemorat în sălile Academiei de Științe din New York nouăzeci de ani de la nașterea și zece ani de la moartea lui Iuliu Maniu. Sub președinția dnei Norris Harkness, a luat cuvântul colonelul De Chastelain, care a evocat întâlnirile lui cu Iuliu Maniu.

La 4 Septembrie, la Centrul Internațional al Fundației Carnegie din New York, a avut loc o importantă manifestație artistică românească. Ea avea ca scop strângerea de fonduri pentru înființarea unei colecții de folclor românesc în Statele Unite. Au luat cuvântul doamna Dorothy Norris Harkness, președinta Fundației Iuliu Maniu, și profesorul N. Georgescu-Roegen de la Universitatea Vanderbilt din Nashville. Programul artistic organizat de comitetul de expoziții al Fundației a fost compus din recitări, dansuri românești și cântece interpretate de Jean Moscopol.

F. R.

DIN ACTIVITATEA FUNDAȚIEI REGALE UNIVERSITARE CAROL I

Unitate și ethos românesc

O sărbătoare națională este, prin ea însăși, o oprire în timpul trecător pentru a reevalua ceea ce nu este cu totul trecător în timp. Dar în situația exilului? S'a pus întrebarea: ce poate fi «festiv» în exil?

Or, iată că exilul se arată mai prielnic încă pentru asemenea popasuri solemne. Nu prin strălucirea exterioară a sărbătorii, ci prin sărbătoarea adâncă; prin posibilitatea pe care o dă de a recunoaște ceea ce istoria națională a isbutit definitiv.

Când însă asemenea sărbătoare (în cazul de față comemorarea de la 24 Ianuarie 1963 a Unirii Principatelor, la sediul Fundației Regale din Paris) înseamnă nu numai existența acestui sentiment comun ci și elaborarea lui intelectuală, atunci reușita ni se pare mai semnificativă: mai folositoare. Când conferențiarul este un filosof, cu putința de abstragere metafizică, atunci ascultătorii înțeleg mai mult ceea ce simt.

La manifestația românească de care vorbim, domnul Constantin Amăriuței a evocat contextul istoric al Unirii Principatelor. Subiectul a fost însă mai ambițios: «Unitatea națională în concepția gânditorilor români». Să spunem că și acest subiect a fost depășit? Domnul Amăriuței a amintit desigur o istorie a gândirii românești în această temă dar, de la cronicari până la Pârvan ... și până chiar la gânditori care trebue să proclame astăzi contrariul credinței lor, el a ajuns să formuleze ceea ce s'a adăugat mereu pentru a împlini un ethos românesc, adică unitatea cea mai profundă, inalienabilă, a tuturor Românilor.

Prezența lui Luchian

Fundația Regală a avut inițiativa de a prezenta publicului parisian pictura marelui artist care a fost Ștefan Luchian. Conferențiar la această reuniune, care a avut loc la 26 Februarie 1963, a fost profesorul și criticul de artă Ionel Jianu, iar numerosul public (reunit în sala din 9 bis Avenue d'Iéna) a putut recunoaște de ce Luchian este într'adevăr «Un magicien de la couleur».

Domnul Ionel Jianu a reușit să prezinte în același timp viața dramatică a pictorului și arta lui inegalabilă. Pictura lui Luchian nu este legată de o epocă determinată, chiar dacă se pot distinge în ea anumite ecouri ale artei lui Manet sau ale impresionismului pe care Luchian l-a putut cunoaște în Franța. Se pot face apropieri temperamentale între Luchian și Van Gogh? Desigur, dar rezultatele picturale sunt cu totul altele. Profesorul Ionel Jianu a căutat rădăcinile românești ale lui Luchian și atunci apare evident rolul artei populare. De aici, și o semnificație umană a figurii lui Luchian. Magicianul culorii s'a afirmat în anii maturității și mai ales în lunga perioadă a luptei artistului împotriva boalei și a morții. Proiecțiuni de reproduceri în culori — printre care, evident, «auto-portretul» și «anemonele», au încheiat această prezentare a lui Luchian cu subtila analiză technică pe care o putea face Ionel Jianu.

O diplomație occidentală activă

Comunicarea domnului Ministru C. Hiott: «L'Occident et la ruée vers le sud de l'empire des Tsars», ținută la sediul Fundației Regale, la 27 Martie 1963, se lega desigur de aniversarea unirii Basarabiei, dar prin amploarea și concluziile politice interesa întreaga atitudine istorică a Europei atât față de Rusia cât și față de Uniunea Sovietică. Un documentat studiu de istorie diplomatică punând în relief avantagiul confirmat întotdeauna al unei atitudini occidentale de fermitate.

Un festival de poezie românească: 10 Mai 1963

Pentru cea dintâi dintre sărbătorile poporului român, ziua dinastiei, independenței, regalității, Fundația a isbutit în fiecare an, la Paris, atât amploarea necesarei manifestații românești cât și calitatea. Cu atât mai mult se cuvine să subliniem reușita ultimei sărbători de 10 Mai, căci mare a fost ambiția: prezentarea în limba franceză a câtorva din capodoperile poeziei românești.

Mai bine însă să distingem temele. Căci n'a lipsit în această sărbătoare sensul manifestației politice. Primul orator, profesorul V. Veniamin, arătând semnificația, pentru Români, a zilei de 10 Mai și mai ales semnificația — dacă e posibil: crescută! — a comemorării ei în exil, n'a uitat să evoce întregul sens al luptei refugiaților în contextul politic actual. De aici, o analiză critică a momentului politic internațional din care n'a lipsit nici judecata aspră, nici indicația drumului corect de urmat pentruca ideea de securitate internațională să fie garantată de ideea de drept și de legitimitatea istorică a fiecărei națiuni.

Dar dacă prin el însuși 10 Mai manifestă această completă legitimitate a poporului român, ea avea să fie ilustrată într'un mod cu totul deosebit prin programul artistic. Căci suprema legitimitate a unui popor este aceea pe care o

manifestă cultura lui: ea singură îi dă chip istoric și, în acest sens, marii creatori sunt martori.

Prezentarea poeziei românești — de la Eminescu încoace — a fost făcută de o strălucită figură a literelor franceze: Ducesa de La Rochefoucauld. Distinsa scriitoare s'a putut apropia de poezia românească la început — poate — întâmplător, prin prietenia care a legat-o de Anna de Noailles și Elena Văcărescu; apoi, desigur, deliberat, prin nobilul interes al omului de cultură universală. Ducesa de La Rochefoucauld a cunoscut nu numai anumite ecouri franceze ale literaturii românești, nu numai pe scriitorii care au avut o carieră în Franța (dadaiștii, Panait Istrati, Pius Servien, sau cei ce s'au afirmat după ultimul război), ci și autori care — pe nedrept — n'au trecut încă granițele României. Dacă nici Eminescu nu este suficient cunoscut în Franța, ce să mai spunem de Blaga, Barbu, Voiculescu? Ducesa de La Rochefoucauld a simțit marea poezie a «ermeticului» Barbu, a vibrat în religiozitatea lui Voiculescu, a vorbit cu competență de universul — straniu și familiar — al poeziei lui Blaga. Astfel a fost facilitată, mai ales pentru publicul francez din sala Chopin-Pleyel, înțelegerea acestor poeți care toți figurau în programul de recitări.

In sfârșit, domnul N. A. Gheorghiu, adăogând noi elemente pentru înțelegerea specificității poetice românești, a trecut, în ordinea programului, la prezentarea interpreților și a poemelor.

Interpreți: Odette Aslan, Nina Diaconescu, Germaine Lafaille, Richard Saint-Bris, Roger Défossez. Nu putem decât să-i elogiem în bloc, pentru eleganța, prezența scenică și sensibilitatea înțelegătoare a sensurilor din poeme. Douăzeci și patru de poeme, de: Eminescu, Goga, Pillat, Barbu, Blaga, Voiculescu și, scrise direct în limba franceză, de Elena Văcărescu, Vintilă Horia; în sfârșit, patru poeme de trei autori anonimi: cutremurătoare ilustrare a poeziei din România de astăzi, aceea care se scrie în închisori. Mai spunem că serata de poezie a fost completată de interludii muzicale: corala Traian Popescu a intervenit la începutul fiecăreia din cele două părți ale programului — Imnul regal și Marsilieza întâi, compoziții pe teme populare la începutul părții a doua — pentru a încheia în chipul cel mai elocvent întregul program, cu «Doina» lui Eminescu într'o originală transpoziție muzicală a domnului Traian Popescu.

Ar mai fi de vorbit — și cu atât mai mult în paginile unei reviste lierare — de traduceri, de problema traducerii poeziei românești în versuri franceze. Indiferent de faptul că traducerile recitate au fost «alese», serata de poezie românească în limba franceză de la 10 Mai a dovedit o mare posibilitate pe care o au literații refugiați: revelarea poeziei românești în străinătate. Au existat nu mai puțin de 11 traducători; în ordinea programului: Ion Ureche, Nicolae Iorga și Septime Gorceix, N. A. Gheorghiu și Elena Văcărescu, André Piot (care a tradus din Barbu dar mai ales poezii din închisori), Iulian Petrescu, Virgil Ierunca, Basil Munteanu, Ilarie Voronca, Vintilă Horia. A existat deci dovada posibilității de a fi a sensibilității poetice românești în haina unei limbii străine.

România în războiul balcanic

In 1963 s'au împlinit 30 de ani de la Pacea de la București care punea capăt războiului Balcanic. Un moment major al istoriei naționale care se cuvenea a fi reamintit în cadrul cercetărilor politice ale Fundației.

Conferențiar (în seara de 30 Mai) a fost domnul Ion Dragu, despre care trebue să spunem imediat că avea toată calificarea de a vorbi, ca unul ce a participat la campania din Bulgaria și a studiat peripețiile Conferinței de Pace de la București. Comunicarea domniei sale a invederat deopotrivă situația politică din țară — în deosebi tendințele din partidul conservator ajuns la putere — campania militară propriu zisă, admirabilă ca eficacitate și organizare, tratativele și încheerea păcii. S'a desprins, dintre atâția fruntași politici români, figura lui Titu Maiorescu, care își vedea încununată o carieră atât de fecundă și diversă prin acest moment de apogeu politic. Dar domnul Ion Dragu a putut documenta mai ales clasa politică europeană a diplomației românești, rolul european al micului regat din 1913.

Dicționarul Etimologic Român

Cu apariția ultimei fascicole a Dicționarului Etimologic Român (în limba spaniolă) profesorul Alexandru Ciorănescu a câștigat un pariu dificil. Opere de asemenea importanță sunt cu greu duse la capăt de un singur cercetător.

Cu atât mai mult Fundația Regală ținea să-l aibă conferențiar pe profesorul Ciorănescu, pentru ca el însuși să prezinte impozanta lucrare, demersul și rostul ei. Acest rost mai ales a apărut evident: atât de strălucită în toate direcțiile, școala filologică românească (poate și din cauza unor ambiții prea mari, cum a fost aceea a lui Hasdeu) nu mai avea, de o sută de ani, un dicționar etimologic în același timp «complet» și beneficiind de ultimele descoperiri. Profesorul Alexandru Ciorănescu a argumentat acest rost al dicționarului domniei sale, punând în lumină mai ales problemele cele mai controversate (cum ar fi aceea a substratului). Domnia sa a justificat soluțiile personale în ce privește originea anumitor cuvinte (dăm ca exemplu doar opțiunea domniei sale pentru originea latină a cuvântului «crăciun»). Publicul român și francez adunat în seara de 28 Iunie 1963 la sediul Fundației Regale, a putut aprecia judicioasele explicații ale profesorului Ciorănescu și desigur talentul care făcea desbaterea deosebit de pasionantă.

Centenarul Junimei

Pentru anul universitar 1963-1964 Fundația Regală a considerat utilă comemorarea unui fenomen cultural românesc din cele mai strălucite și pline de consecințe: Junimea. Se împlinesc o sută de ani de la nașterea Junimei, și de aceea s'a hotărît un întreg ciclu de conferințe despre rolul ei și despre figurile care au ilustrat-o.

Introducerea la acest ciclu a făcut-o la 28 Noembrie 1963 domnul profesor Basil Munteanu cu comunicarea: «Sensul istoric al Junimei și rolul cultural al junimismului». O amplă prezentare a conjuncturii istorice și culturale care a făcut posibilă — și, într'un anumit sens, necesară — apariția mișcării renovatoare de la Iași; o prezentare de asemenea a unor aspecte puțin cunoscute sau chiar pitorești ale începuturilor Junimei; o ilustrare în sfârșit a acțiunii critice în cultura română, întreprinsă de Titu Maiorescu și care a decis «direcția nouă». Prin Junimea, cultura română iese din provincialismul cu aspecte câteodată de comic orgoliu (generozitatea unui Aron Pumnul, bunăoară) și, prin valorile pe care le-a impus: Eminescu, Creangă, Caragiale, alături de Maiorescu, reprezintă saltul în universalitate al creației românești.

Un omagiu adus Președintelui John F. Kennedy

Ședința Fundației din 28 Noembrie consacrată comemorării Unirii Bucovinei și Transilvaniei (s'a folosit ziua de aniversare a Unirii Bucovinei) a pus în lumină semnificația evenimentelor din 1918 cărora le datorăm, odată cu victoria armată, întregirea neamului românesc în hotarele sale etnice.

Dar la această ședință evenimentul de gravitate mondială al asasinării Președintelui John F. Kennedy impunea o manifestare deosebită a solidarității românești în drama pe care a trăit-o poporul american. Fundația Regală a invitat pe Români la acest omagiu, și putem spune că numeroasa asistență din sala din 9 bis Avenue d'Iéna a ascultat într'o emoționată reculegere pe reprezentantul Comitetului Național Român în Franța, profesorul V. Veniamin. Oratorul a evocat figura președintelui dispărut, energia bărbatului de Stat care a reușit când a folosit atitudinea de fermitate, sentimentul de onoare în sfârșit al aceluia care declara în ultimul discurs: «Numai o Americă ce pune în practică ceea ce predică, va fi respectată».

Rolul micilor proprietăți în regimurile comuniste

Conferința domnului G. Caranfil, ținută la sediul Fundației Carol I în ziua de 18 Decembrie 1963, a putut să apară prea încărcată de cifre: cu atât mai temeinică și elocventă demonstrația productivității proprietății private. Conferențiarul s'a limitat la trei exemple: situația din URSS, Ungaria și România arătând micile deosebiri în domeniul limitării suprafețelor exploatate ca bun familial sau deosebirile, ca procentaj, pentru anumite articole. O lege s'a verificat întotdeauna: incomparabilul randament al proprietății particulare față de acela al sectorului socialist. Și aceasta cu toate șicanele aduse proprie-

tarilor, cu toate avantagiile colhozurilor. Dar, în sectorul zootehnic, bunăoară, colhozurile nu profită de surplusul disponibil prin plafonarea zestrei micilor proprietăți ? Cu toate acestea — și exceptând, evident, cerealele — 5 % din suprafețele cultivabile ajung să producă 20, 30, 40 și mai mult la sută din totalul unor principale bunuri alimentare : legume, carne, lapte, unt, ouă. (Acest ultim articol este livrat de micii proprietari până la o proporție de 80 %).

Constatările se bazează pe statisticile cunoscute din ultimii ani și de proveniență comunistă.

Colecția Fundației Regale

Memoria lui Alexandru Busuioceanu a fost în mod deosebit omagiată de Fundația Carol I, prin publicarea operei postume «Fructul de a trăi», și prin volumul domnului George Ciorănescu: «Un poète roumain en Espagne, Alexandre Busuioceanu». Cum despre primul volum se vorbește în altă parte a acestei reviste, să arătăm importanța studiului domnului Ciorănescu.

Intâi pentru că este o elegantă prezentare în limba franceză a regretatului nostru compatriot. Apoi, pentru că în puține pagini este bine conturată bogata personalitate a lui Alexandru Busuioceanu. Este examinată activitatea publicistică a dispărutului în câteva din cele mai reprezentative reviste din România de altădată sau din exil. Sunt evocate erudiția istoricului, strălucirea profesorului, finețea omului de gust și criticului de artă, talentul poetului : se impune importanța operei lui Busuioceanu.

George Ciorănescu vorbește de poetul de limbă română, dar subliniază extraordinara facultate pe care a avut-o Busuioceanu de a deveni marele poet «spaniol» care a putut fi cunoscut prin cele trei volume: «Poemas Patéticos», «Innominada Luz» și «Proporción de vivir».

Congresul de onomastică din Amsterdam

Fundația Regală a fost reprezentată la al VIII-lea Congres Internațional de Științe Onomastice, care a avut loc la Amsterdam între 27 și 31 August 1963, de domnul Eugen Lozovan, asistent la Universitatea din Copenhaga. Distinsul filolog român a prezentat comunicarea: «Problèmes onomastiques et linguistiques de l'Orient latin».

Congresul Federației Drepturilor Omului

Intre 20-22 Septembrie 1963 s'a ținut la Florența Congresul Federației Internaționale a Drepturilor Omului, în care România este reprezentată prin Liga Română a Drepturilor Omului (în exil). Profesorul V. Veniamin a prezentat raportul asupra situației drepturilor omului în R. P. R., arătând că

regimul actual, prin structura și funcționarea lui, constitue esențialmente o flagrantă violare a Declarației Universale a Drepturilor Omului. Congresul a votat două moțiuni: una privind libertatea de asociere care în R. P. R. este un monopol al partidului comunist și al organizațiunilor controlate de el; cealaltă privind dreptul de liberă circulație a persoanei umane. Aceasta din urmă a fost concluzia unei impresionante manifestări de solidaritate în momentul în care a fost învederată suprimarea de către regimul R. P. R. a dreptului omului de a ieși din țară după bunul său plac, ceea ce constitue nu numai încălcarea art. 13 al Declarației Universale, dar și violarea de către guvernul R. P. R. a propriei sale Constituții.

Fundația Regală Universitară Carol I

RĂBOJ

ALGAZI Léon, *Un anniversaire: Un deuil d'hier, Dinu Lipatti-Clara Haskil,* La Nation Roumaine, XIII, Ianuarie 1961.

ALTIZER J. J. Thomas, *Mircea Eliade and the Recovery of the Sacred,* The Christian Scholar, XLV, 1962, p. 267-289.

AMARIU Constantin, *Vérité chrétienne et erreur spirite,* Paris, France-Empire, 1961, 318 p.

———, *La vraie «révolution copernicienne» de Stéphane Lupasco,* La Nation Roumaine, XV, Nr. 216, Februarie-Iunie 1963.

———, *A noiva do silêncio,* Lisabona, Arcadia, 1960.

AMĂRIUȚEI Constantin, *Drumul înțelepciunii în filosofia lui Constantin Noica,* România, VII, Ianuarie-Februarie 1962.

AMER Henry, *«Méphistophélès et l'Androgyne» de Mircea Eliade,* La Nouvelle Revue Française, XI, 1963, p. 513-515.

AMZĂR D. C., *Der Walachische Freudenroman Johann Friedrich Mayers; ein Beitrag zur Kenntnis des deutschen Rumänenbildes im 18. Jahrhundert,* Wiesbaden, Geisel & Co., 1961, 164 p.

———, *L'Esprit roumain au siècle de l'unité nationale,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60 (publ. 1961), p. 211-217.

———, *Noi cercetări germane despre Sudestul European,* România, VI, Iulie-August 1961.

ANDRIAD Andréa, *Autocritique et roseaux,* La Revue de Paris, LXX, Octombrie 1963, p. 89-101.

ARCADE L. M., *Remarques sur le théâtre dit d'avant-garde,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 321-328.

APOLLODORO, *Mentre gli uomini di buona volontà vorrebbero il contrario, la politica intorbida e avvelena i rapporti culturali italo-romeni,* Il Tempo, Roma, 6 Iulie 1963.

AUGER Yves, *Peut-on traduire Creangă en français?,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 329-333.

BABINGER Franz, *Die türkischen Quellen Dimitrie Kantemir's,* Südosteuropa, München, III, 1962.

BACIU Ştefan, *El «izquierdismo» conduce a Moscu,* Examen, Mexico, Ianuarie 1961, p. 12-18.

———, *Bucareste, Estação Norte,* Rio de Janeiro, Cruzeiro, 1962, 200 p.

———, *Umbra lui Mircea Streinul,* Cuvântul în Exil, Martie 1963.

———, *Barraza,* Mexico, 1963, 16 p.

BADESCO Luc, *Les débuts parisiens d'Alphonse Daudet: légende et vérité,* Revue d'Histoire Littéraire de la France, LXIII, 1963, nr. 4, p. 581-618.

BANEA Moise, *Un deceniu jumătate de continuă violare a drepturilor omului,* Vocea Libertății, XI, Nr. 120, 1 Ianuarie 1964.

BARBU Zevedei, *Lucian Blaga,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 125-132.

BĂRBULESCU Titus, *Cum este Românul?,* Biserica Ortodoxă Română, Paris, II, Aprilie 1962.

BARRAULT Jean-Louis, *Ionesco... un vrai «Piéton de l'air»,* Livres de France, Octombrie 1963.

BASTID Paul, *Titulesco avait la foi,* La Nation Roumaine, XIII, Martie 1961.

BEAU DE LOMENIE Emmanuel, *Les Principautés roumaines dans la défense de la chrétienté au XVe siècle,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, 57-60.

BENDESCU V., *Dimitrie Onciul (1856-1923),* România, VIII, Mai-Iunie 1963.

———, *Personalități bucovinene din trecut. Pictorul Epaminonda Bucevschi (1843-1891)* România, VIII, Noembrie-Decembrie 1963.

———, *Parnas bucovinean. Poeți ai ultimelor cinci decenii. Culegere cu scurte adnotațiuni biografice,* Calendarul «America», Cleveland, 1963, p. 161-207.

BERENCE Fred, *Les Trois Matières, par Stéphane Lupasco,* Les Nouvelles Littéraires, 1 Iunie 1961.

BERKOWITZ Asra, *Les prisonniers de Sighet,* Témoignages, Mai-Iunie 1962, p. 30-33.

———, *De Sighet à Rome,* La Nation Roumaine, XIV, Iulie-Octombrie 1962.

———, *In iadul de la Sighet,* România, VII, Noembrie-Decembrie 1962.

BIANU C., *Le Chomage en République Populaire Roumaine,* La Nation Roumaine, XV, Nr. 218, Noembrie-Decembrie 1963.

BIBESCO Princesse M., *La nymphe Europe,* Paris, Plon, 1960, 612 p.

BODISCO Antoaneta, *Cultură și marxism,* Cuvântul în Exil, Aprilie 1963.

BOILĂ Romulus, *Democrația lui Maniu,* Calendarul «America», 1962, p. 99-129.

BOISDEFFRE Pierre de, *Le livre de la semaine: «Les Impossibles» par Vintilă Horia,* Les Nouvelles Littéraires, 2 August 1962.

BONFANTE Giuliano, *La Place du roumain parmi les langues romanes,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 251-256.

BOSQUET Alain, *Un moraliste impitoyable* (E.-M. Cioran), Combat, 16 Februarie 1961.

———, *Stéphane Lupasco,* Combat, 16 Octombrie 1962.

BOSSY Raoul, *L'alliance entre le Prince Alexandre-Jean Couza de Roumanie et les Princes Miloch et Michel Obrénovitch de Serbie,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 60-69.

———, *La Diplomatie Russe et L'Union des Principautés Roumaines,* extras din «Revue d'Histoire Diplomatique», Iulie-Septembrie, Nr. 3, 1962, p. 1-12.
———, *Elisabethans and Romanians,* The Polish Review, New York, VIII, 1963, p. 81-90.
BOTZARIS Notis, *Visions balkaniques dans la préparation de la révolution grecque (1789-1821),* Genève, Droz — Paris, Minard, 1962, VIII, 280 p.
BOURDET Denise, *Un portrait-interview de Marcel Mihalovici,* Le Figaro Littéraire, 1 Iulie 1961.
———, *Marius Constant compose... et laisse ses interprètes improviser,* Le Figaro Littéraire, 20 Iulie 1963.
BOURGEOIS Jacques, *«Phèdre» de Mihalovici: une oeuvre tragique et noble,* Arts, 11 Ianuarie 1961.
———, *Métamorphose de la Jeune Fille: une cantate passionnée de Marius Constant,* Arts, 24 Ianuarie 1962.
BRADESCO Fausto, *O reatamento económico com a União Soviética,* Rio de Janeiro, 1962, 94 p.
———, *A atualidade dos Grupos de Pressão,* Verbum, Rio de Janeiro, XIX, Septembrie 1962, p. 95-122.
———, *Neutralismo e Sobrevivência,* São Paulo, 1962, 104 p.
———, *Lirica Japoneză,* Madrid, Colecția «Carpați», 1962, 32 p.
BRĂILOIU Constantin, *Les Ecoles nationales,* în «Histoire de la musique», vol. 2, Paris, Gallimard, Encyclopédie de la Pléiade, 1963, p. 661-672.
BRENNER Jacques, *Ionesco, La Pesanteur et la Grâce,* Livres de France, Octombrie 1963.
BRION Marcel, *Le théâtre d'Eugène Ionesco,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 333-337.
BROSSE Jacques, *Alexandre Cioranescu: «Oeuvres de Christophe Colomb»,* Arts, 23 Mai 1962.
BUESCU Victor, *Contribution des Roumains en exil aux études philologiques,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 256-270.
———, *«Stâna» nu e slavă, ci latină,* Calendarul «America», Cleveland, 1960, p. 249-261.
———, *Roumain «scăpăra», albanais «shkrep», portugais «petiscar»,* Revista Portuguesa de Filologia, Coimbra, X, 1960, p. 147-153.
———, *Du nouveau sur la latinité du langage pastoral roumain,* Acta Philologica, II (Roma, Societas Academica Dacoromana, 1960), pp. 207-221.
———, *Etimologias portuguesas e espanholas,* Boletim de Filologia, Lisabona, 1960, p. 362-380.
———, *Eça de Queiroz și Rusia,* Românul, New York, X, 3, Septembrie 1960.
———, *Bilet papagalului Arghezi,* România, Octombrie 1960.
———, *Le «Trésor Latin du Roumain» (T. L. R.),* Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Românica, Lisabona, 1961, p. 23-26.

———, *La moartea lui Sadoveanov,* România, VI, 61, Decembrie 1961.
———, *Fratelui american,* Carpații, Madrid, VIII, 1, Martie 1962.
———, *Tâlharii de suflete,* România, VII, 66, Sept.-Oct. 1962.
———, *Etymologies roumano-turques,* Orbis, Louvain, XI, 1962, p. 289-341.
———, *Un savant al României libere: Scarlat Lambrino,* România, VIII, Mai-Iunie 1963.
———, *Traduceri din Properțiu,* Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 126-127.
BUHOCIU Octavian, *Colindele românești și vechimea lor,* Semne, I, Noembrie-Decembrie 1961.
BUSUIOCEANU Alexandre, *Le peintre Andreesco en France,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 337-348.
———, *Opt poeme din ciclul «Nenumita Lumină»,* traducere de George Ciorănescu. Introducere de Alexandru Ciorănescu, Paris, 1963, 38 p.
CAMILUCCI Marcello, *La poesia dell'esilio romeno,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 349-354.
———, *Lucian Blaga et il suo silenzio,* Persona, Roma, IV, 1963, p. 10.
CARAGAȚA Gh. *Veniamin Costache,* Bună Vestire, Roma, II, 1963, p. 1-5.
CARCOPINO Jérôme, *Souvenirs sur Nicolas Iorga et Vasile Pârvan,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 69-71.
CÂRJEU P. M., *Quand les Roumains fondaient la culture russe,* Revue Générale Belge, Bruxelles, Martie, 1963, p. 1-18.
CHAILLEY Jacques, *Hommage à Constantin Brăiloiu,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 353-358.
CHASTENET Jacques, *La Roumanie et la S. D. N. entre les deux guerres,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 72-76.
CIORAN E. M., *Portrait du civilisé,* La Nouvelle Revue Française, IX, 1961, p. 1-17.
———, *Le Sceptique et le Barbare,* La Nouvelle Revue Française, X, 1962, p. 985-1000.
———, *Désir et horreur de la gloire,* La Nouvelle Revue Française, XI, 1963, p. 981-984.
———, *Démêlés avec le temps,* L'VII, 1963, Nr. 13-14, p. 36-48.
———, *Définitions de la douleur,* Le Nouveau Commerce, 1963, Nr. 2, p. 37-49.
CIORANESCO Alexandre, *Les commencements de la philologie roumaine en France,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 270-276.
———, *La Découverte de l'Amérique et l'art de la description,* Revue des Sciences Humaines, Aprilie-Iunie 1962, p. 161-168.
———, *La biographie de Tirso de Molina; points de repère et points de vue,* Bulletin Hispanique, LXIV, 1962, p. 157-192.
———, *«Le Royaume d'Anragil» et son auteur,* Studi Francesi, 1963, Nr. 19, p. 17-25.

———, *La «Religieuse portugaise» et «Tout le reste est littérature»*, Revue des Sciences Humaines, Iulie-Sept. 1963, p. 317-327.
CIORANESCU George, *Miguel*, Paris 1961, 24 p.
———, *La politique agraire de la République Populaire Roumaine*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 158-165.
———, *L'exploitation des richesses forestières roumaines sous le régime communiste*, Paris, Cahiers de l'Académie Internationale Libre des Sciences et des Lettres, 1962, 18 p.
CIOTORI D. N., *Les conséquences inéluctables du partage de l'Europe*, Destin, Nr. 12, 1962, p. 160-171.
CIUREANU Petre, *Lettere inedite di filologi romeni a Gaston Paris*, Bolletino dell' Istituto di Lingue Estere, Genova, VI, 1961, p. 62-93.
———, *Le prime traduzioni italiane degli scritti del Sainte-Beuve*, «Studi in onore di Carlo Pellegrini», Torino, 1963.
COCTEAU Jean, *Anna de Noailles que j'ai connue*, L'Histoire pour Tous, Paris, nr. 20, Decembrie 1961.
COE Richard N., *Eugène Ionesco*, New York, Grove Press, 1962.
COMNÈNE Angela, *A amizade de Dom Pedro II por duas princesas romenas: Dora d'Istria e Carmen Sylva*, Rio de Janeiro, 1961, 32 p.
CONTAMINE P., «*Oeuvres de Christophe Colomb*», *présentées, traduites et annotées par Alexandre Cioranescu*, La Table Ronde, Mai 1962, p. 126-128.
CONTE Rosa del, *Mihai Eminescu, o dell' Assoluto*, Modena, Soc. Tip. Ed. Modenese, 1962, 482 p., in-4°.
COTRUȘ Aron, *Scrisoare deschisă lui Mihail Sadoveanu*, Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 147-148.
CORNEA Victor, *Change the Status Quo -It Can be Done*, Est-European Spookesman, Nr. 2, Mai 1963.
COSTE Brutus, *Der Machtfaktor der Satelliten*, Der Europaïsche Osten, IX, 1963, p. 333-339.
CRETZIANU Alexandre, *L'activité des frères Brătianu à Paris à la veille de la Révolution de 1848*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 77-82.
CRIȘAN Victor, *Tragedia Bisericii Române Unite din Roumânia*, New Mexico, U. S. A. 75 p.
CRISTO-LOVEANU Elie, *The Romanian Language*, New York, 1963, 616 p.
DACIO Juan, *Dictionnaire des Papes*, Paris, France-Empire, 1963, 260 p.
DANIEL Georges, *Temps et mystification dans «A la recherche du temps perdu»*, Paris, A. G. Nizet, 1963, 160 p.
DANIELOU Jean S. J., *Témoignage sur Mircea Eliade*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 217-218.
DAUJAT Jean, *Vladimir Ghika, l'apôtre du XXe siècle*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 220-224.
DENIS Simone, *Le théâtre de Ionesco*, Strasbourg, Univ., 1960 (dactilogr.).

DIÉGUEZ Manuel de, *L'héritage de Pascal dans l'œuvre de Cioran*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 358-363.
DIMITRIU, I. G., *A romanidade da terra, do povo e da língua romena*, Romanitas, Rio de Janeiro, III, 1961, 3-4, p. 387-419.
———, *In Memoriam (Sever Pop)*, Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 150-152.
DIPLICH Hans, *Rumänische Lieder* (Nachdichtungen. Zweiter Teil), Munchen, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1963, 88 p.
DROZDOWSKI Georg, *Traduceri din Lucian Blaga: Pan singt*, Gröffnungen, Nr. 1, Februarie 1961.
DUGAN James — STEWART Carroll, *Ploesti*, New York, Random House, 1962; reed. în col. Bantam Book, 1963.
DUMESNIL René, *Vie musicale d'un village roumain par Constantin Brăiloiu*, Le Monde, 6 Aprilie 1961.
DUMITRIU Petru, «*Trois soeurs*» *et deux soeurs*, (nouvelle), Réforme, 9 Juillet 1961.
———, *Gli Scrittori e la Libertà. Il Drama degli intellettuali rumeni*, La Fiera Letteraria, 23 Iulie 1961.
———, *Ce que je dois au Parti*, Preuves, August 1961, p. 18-25.
———, *The two new Classes*, East Europe, Septembrie 1961, p. 3-6.
———, *Venez à l'Assemblée de cellule*, (nuvelă), Réforme, 21 Octombrie 1961.
———, *Lo Scrittore in Romania*, La Fiera Letteraria, 22 Octombre 1961.
———, *The Lonely Managerial Class*, East Europe, Decembrie 1961, p. 22-28.
———, *La Révolution hongroise de 1956 et les Roumains*, Etudes, III, 1961, p. 14-25.
———, *L'Isolement de la classe des directeurs*, Témoignages, Ianuarie-Februarie 1962, p. 22-29.
———, *L'Occident vu du dehors*, Esprit, XXX, 1962, p. 48-55.
———, *Lieux communs*, Esprit, XXX, 1962, p. 599-603.
———, *Puisqu'il faut changer de mentalité...* Critique, XIX, 1963, p. 457-471.
———, *Les Difficultés de la foi socialiste*, Etudes, V, 1963, p. 1-5.
———, *Buts de l'opposition moderne: une esquisse*, Etudes, V, 1963, p. 46-53.
———, *La Gauche et la droite-une dichotomie dépassée*, Etudes, IV, 1962, Nr. 2-3, p. 85-90.
———, *Structure sociale et tensions en Roumanie*, Etudes, IV, 1962, Nr. 4, p. 80-91.
DUNHAM Donald C., *Zone of violence*, New York, Belmont Books, 1962, 188 p.
DURAND Gilbert, *De l'utilisation en archetypologie de la terminologie de S. Lupasco*, în «Les Structures anthropologiques de l'imaginaire» Paris, Presses Universitaires de France, 1963, 518 p.

DUVIGNAUD Jean, *Le Mur de la détresse (E. M. Cioran: «Histoire et utopie»)*, Preuves, Februarie 1961, p. 78-81.

ELIADE Mircea, *Images and Symbols*, London, Harvill Press, 1961, 200 p.

———, *Mythen, Träume und Mysterien*, Salzburg, Otto Müller Verlag, 1961, 340 p.

———, *Tecnicas del Joga*, Buenos Aires, Compania General Fabril Editora, 1961, 230 p.

———, *Das Mysterium der Wiedergeburt*, Zürich-Stuttgart 1961, 264 p.

———, *Schmiede und Alchimisten*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1961, 250 p.

———, *History of Religions and a new Humanism*, History of Religions, I, 1961, p. 1-8.

———, *Les Loups et la Louve. Introduction à une histoire religieuse de la Dacie*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 225-228.

———, *Mythologies asiatiques et folklore sud-est européen*, Revue de l'Histoire des religions, 1961, p. 157-212.

———, *Noite bengali* (Maitreyi), trad. de Maria Leonor Buescu, Lisabona, Ulisseia, 1961.

———, *The Forge and the Crucible*, New York, Harper, 1962, 208 p.

———, *Méphistophélès et l'Androgyne*, Paris, Gallimard, 1962, 270 p.

———, *Tăcerile lui Lucian Blaga*, Cuvântul în Exil, Iunie 1962.

———, *Les élites modernes tentent de retrouver par l'iniation un monde perdu*, Arts, 5 Devembrie 1962.

———, *Bosque Proibido*, trad. de Maria Leonor Buescu, Lisabona, Ulisseia, 1963, 624 p.

———, *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, Collection «Idées», 1963, 250 p.

———, *Myth and Reality*, New York, Harper, 1963, 204 p.

———, *Destinul lui Haşdeu*, Cuvântul în Exil, Aprilie 1963.

———, *De la Miorița, la «Destinul mioritic»*, Cuvântul în Exil, Septembrie-Octombrie 1963.

———, *Mythologie de la mémoire et de l'oubli*, La Nouvelle Revue Française, XI, 1963, p. 597-620.

ELWERT Theodor W., *De la «latinité» du roumain*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 276-283.

ESPLANDIAN, *George Uscătescu; perfil intelectual y humano*, Punta Europa, nr. 75, Iulie 1962, 20 p.

ESTANG Luc, *Un «Jivago» Roumain*, Le Figaro Littéraire, 5 Ianuarie 1963.

ESTIENNE Yvonne, *Une flamme dans le vitrail. Souvenirs sur Mgr. Ghika.* Lettre-préface du Comte Pierre de Briey. Lyon, Ed. du Chalet, 1963, 268 p.

FALCOU Hervé, *Les Astres éteints. «La Matière vivante» par Stéphane Lupasco*, L'Express, 3 Ianuarie 1963.

FERON Bernard, *Le Regel en Roumanie. «Rendez-vous au Jugement Dernier» de Petru Dumitriu*, Le Monde, 25 Martie 1961.

FISCHER-GALAȚI Stephen, *Fifteen Years of Rumanian Historiography, 1947-1962*, Journal of Central European Affairs, XXIII, 1963, p. 361-365.

FICHEUX Robert, *Projet d'une synthèse sur la morphologie des Carpates roumaines*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 82-88.

FLORESCU Radu, *Dincolo de capitalism și comunism*, Vocea Libertății, Anul X, Nr. 118, 1 Noembrie 1963.

———, *The Struggle Against Russia in the Roumanian Principalities (1821-1854)*, München, Societatea Academică Română, 1962, 342 p.

FOCȘĂNEANU Lazăr, *La contribution roumaine au développement du droit international*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 166-170.

FONTAINE Marcel, *Les Communistes à l'O. N. U. et à l'U. N. E. S. C. O. L'imposture du «pacifisme» de la République Populaire Roumaine*, La Nation Roumaine, XIII, Februarie 1961.

———, *L'Attrape-nigaud des «échanges culturels franco-roumains*, La Nation Roumaine, XIII, Nr. 206-208, Aprilie-Iulie 1961.

———, *La République Populaire Roumaine contre la culture française*, Paris, Col. Fundației Carol I, 1962, 252 p., 21 ilustrații, 2 planșe.

FREUSTIÉ Jean, *Sang à Bucarest, «Incognito» par Petru Dumitriu*, France-Observateur, 20 Decembrie 1962.

FURTUNA Enric, *Abisag, poem dramatic*, Tel Aviv, 1963, 96 p.

GALZAIN Michel de, *Une âme en feu: Monseigneur Vladimir Ghika. D'après les documents réunis par Mgr Barlea. Préface de S. E. le Cardinal Feltin, archevêque de Paris*, Paris, Beauchesne, 1961, 172 p.

GASSAUER Rudolf, *Gaspar Graziani, ein Fürst der Moldau von Habsburgs Gnaden*, Buletinul Bibl. Române, Freiburg i. Br., IV, 1962, 41 p.

GASSIOT TALABOT Gérald, *Exposition Damian à la Galérie Stadler*, Arts, 28 Mai 1962.

GAVOTY Bernard, *Georges Enesco*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 363-370.

GĂZDARU D., *Eléménts folkloriques roumains dans le patrimoine culturel européen*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 283-296.

GĂZDARU MARIA, *Țara de Departe*, 2, Buenos Aires, Editura «Cuget Românesc» 1963, 266 p.

GEORGESCU-OLENIN Șt., *Murfatlar, romanul unui dobrogean*, Madrid, Speranța, 1963, 264 p.

GHEORGHIU N.-A., *La Propagande pour L'Union des Principautés en France*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 88-92.

———, *Ovid Densușianu*, România, VIII, Nr. 73, Noembrie-Decembrie 1963.

GHERMAN Pierre, *Contribution de «L'Ecole de Blaj» à l'Union des Principautés Roumaines*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 93-94.

GOLEA Antoine, *Rencontres avec Olivier Messiaen*, Paris, Julliard, 1961, 284 p.

———, *Arnold Schoenberg, le grand méconnu triomphe enfin dans les grandes capitales européennes,* Carrefour, 5 Juillet, 1961.
GOUJERVAL Jean, *«Rendez-vous au Jugement dernier»,* Réforme, 18 Martie 1961.
GRUART Léon-L., *Comment le Royaume de Roumanie est devenu une démocratie populaire,* Miroir de L'Histoire, Martie 1962, p. 324-332.
GRUBER Charles, *Interférences entre le droit privé de la Roumanie et celui de quelques pays de L'Europe occidentale,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 170-174.
GUILLERMOU Alain, *«Odă» (în metru antic). Genèse d'un poème d'Eminescu,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 296-301.
———, *Textes d'étude en langue roumaine, choisis et annotés,* Paris, Klincksieck, 1960, 140 p.
———, *La génèse intérieure des Poésies d'Eminescu,* Paris, Didier, 1963, 470 p., gr. in-8 (Univ. de Paris; Publications de l'Institut d'Etudes Roumaines, I)
HAEDENS Kléber, *«Incognito» de Petru Dumitriu, Un étrange voyage au bout de la nuit,* Candide, 7 Februarie 1963.
HANOTEAU Guillaume, *Elvire Popesco, dernier monstre sacré,* Paris-Match, 7 Decembrie 1963.
HERESCU N. I., *Neschimbătorul Caragiale,* Calendarul ziarului «América», 1961, p. 245-255.
———, *Ziar de pribeag,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 71-84.
HORIA Vintilă, *Gott ist im Exil geboren,* Wien-Berlin-Stuttgart, Paul Neff Verlag, 1961, 334 p.
———, *Poesia e libertà,* La Fiera Letteraria, 22 și 29 Ianuarie 1961.
———, *Le Symbole de la sagesse paysanne chez les romanciers roumains en exil,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 370-377.
———, *Les Impossibles,* roman, Paris, Fayard, 1962, 200 p.
———, *Quaderno Italiano,* Pisa, Giardini, 1962, 124 p.
———, *Der Ritter der Resignation,* Wien-Berlin-Stuttgart, Paul Neff Verlag, 1962, 254 p.
———, *Introduzione a L. Blaga,* în *Spiritualità e attavismo nella letteratura contemporanea,* Pisa, Giardini, 1962, p. 13-35.
———, *Un écrivain face à son siècle. Considérations en marge du «Chevalier de la Résignation»,* La Nation Roumaine, XIV, Februarie-Martie 1962.
———, *La révolte des jeunes allemands,* La France Catholique, Nr. 812, 22 Iunie 1962.
———, *Ovidiu, personagiu de roman,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 114-124.
———, *Giovanni Papini,* Paris, Wesmael-Charlier, 1963, 160 p.
———, *Droite et gauche selon la tradition,* La Nation Française, Nr. 381, 23 Ianuarie 1963.
———, *Les masques de Syracuse,* Ecrits de Paris, Aprilie 1963, p. 94-103.

———, *Premiers poèmes en français,* Accent Grave, Mai 1963, p. 51-54.
———, *La Vettura perduta,* Persona, IV, 1963, p. 12-15.
———, *Deus nasceu no exílio,* Lisabona, Clássica Editora, 1961.
IENCIU Dorina, *Aripi de lumină,* rime și poeme în proză, Madrid, Colecția Dacoromania, 1963, 84 p.
IERUNCA Virgil, *La littérature roumaine* în *«Histoire Générale des Littératures»,* 3 vol. Paris, Librairie Aristide Quillet, 1961.
———, *Schimbarea la față a lui Tudor Vianu,* România, V, Ianuarie-Februarie 1961.
———, *Deux morts, un même exil: Lucian Blaga et Alexandru Busuioceanu,* La Nation Roumaine, XIII, Mai-Iunie 1961.
———, *Querelle de sous-préfecture?»* (polemică dusă cu Jean de Beer, secretarul general al centrului francez al PEN-clubului), Preuves, Iulie 1961.
———, și DUMITRIU Petru, *Un dialogue révélateur sans masques et sans rideau de fer,* La Nation Roumaine, XIII, Iulie 1961.
———, *La moartea lui Lucian Blaga, gânditorul,* România, VI, Iulie-August 1961.
———, *Ion Barbu,* Românul XII, Iunie 1962.
———, *I. L. Caragiale față cu Republica Populară Română,* România, VII, Iulie-August 1962.
———, *Ethos și moarte: Alexandru Busuioceanu,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 145-151.
———, *Neo-iobăgia ideologică,* Cuvântul în Exil, Aprilie 1963.
———, *Tudor Arghezi decedează în Dealul Mitropoliei în anul de grație 1962,* Cuvântul în Exil, Iulie 1962.
———, *E. Lovinescu, douăzeci de ani de la moartea sa,* România, VIII, Septembrie-Octombrie 1963.
ILIESCU Nicolae, *Il Canzoniere petrarchesco e Sant'Agostino,* Roma, Societatea Academică Română, 1962, 152 p.
———, *Da Manzoni a Nievo (considerazioni sul romanzo italiano),* Roma, Societatea Academică Română, 1962, 150 p.
IONESCO Eugène, *Teatro,* I, trad. de Luís de Lima, Lisabona, Col. «Minotauro», f. d. (1961), 167 p.
———, *La Photo du colonel,* Paris, Gallimard, 1962, 238 p.
———, *Notes et contre-notes,* Paris, Gallimard, 1962.
———, *Souvenirs en mille morceaux,* Le Figaro Littéraire, 14 Aprilie 1962.
———, *Le Roi se meurt,* Paris, Gallimard, Collection Le Manteau d'Arlequin, 1963, 168 p.
———, *Critiques, vous vivez de moi!* Le Figaro Littéraire, 30 Martie 1963.
———, *L'Auteur et ses problèmes,* Revue de Métaphysique et de Morale, Octombrie-Decembrie 1963, Nr. 4, p. 407-426.

IONESCU Ghiță, *L'Intelligentzia comme groupe social,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 95-98.
ISOPESCU Claudiu, *Attestazioni americane sulla latinitá dei Romeni,* Buletinul Bibl. Române, Freiburg i. Br., IV, 1962, 42 p.
JIANOU Ionel, *Souvenirs sur Brancusi,* Amateurs et Collectioneurs, Paris, Nr. 1, 1961.
———, *Comemorarea lui Brâncuși,* Viața Noastră, Tel-Aviv, 22 Aprilie 1962.
KASTERSKA-SERGESCU Marya, *L'Eglise de Corund, un souvenir de Transylvanie,* La Liberté, Fribourg, 16-17 Septembrie 1961.
KIND Christian, *Rumania Today,* East Europe, Septembrie 1962, p. 2-7.
KLEIN Robert, *Peinture moderne et phénoménologie,* Critique, XIX, 1963, p. 336-354.
KOTT Jean, *A propos de la représentation des «Chaises» à Cracovie,* Cahiers Renaud-Barrault, Nr. 42, p. 70-74.
LAHOVARY N., *La Civilisation occidentale et la Roumanie,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 98-107.
LAMBRINO Scarlat, *Traces épigraphiques de centuriation romaine en Scythie Mineure (Roumanie),* Hommages à A. Grenier, Bruxelles, Col. Latomus, vol. LVIII, 1962, p. 928-939.
LANNES Denise, *«Le Couteau vert» par Alexandre Treize,* Les Nouvelles Littériares, 24 Octombrie 1963.
LAPADAT Basil, *El Maestro Aron Cotruș,* El Rumano, II, Nr. 5, Decembrie 1961.
LEBÈGUE Raymond, *La Contribution des savants roumains à l'étude de la littérature française,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 387-390.
LELONG L., *Raoul Lebel,* Signatures, Decembrie 1963.
LERMINIER Georges, *«Le Roi se meurt» d'Eugène Ionesco à l'Alliance Française,* La Gazette de Lausanne, 12 Ianuarie 1963.
LIESS Otto Rudolf, *Planwirtschaft und Sozialismus in Rumänien,* Berlin, 1962, 95 p.; extras din *Die Wirtschaftssysteme der Staaten Osteuropas und der Volksrepublik China,* 2 vol., Berlin, Duncker & Humblot, 1962.
LITANI Dora, *A. L. Zissu-Scriitorul,* Libertatea, Noembrie-Decembrie 1963, p. 11-12.
LIUBA Justin P., *Pictorul Dimitrie Berea la New York,* America, 7 Decembrie 1961.
LOMBARD Alf, *Un Dictionnaire roumain d'un genre nouveau,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 301-306.
LOVINESCU Monica, *Vocația denunțului la Mihai Beniuc,* Revista Scriitorilor Români, I, 1962, p. 124-127.
———, *C. Stere ostracizatul,* Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 138-141.
LOZOVAN E., *Marginalia Romano-Slavica,* Romance Philology, XIV, 4, Mai 1961, p. 314-327.

———, *Autour des rapports pontico-méditerranéens,* Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo, Veneția, Nr. 2-3, 1960-1961, p. 149-163.
———, *Abrud et la métallurgie de l'or en Dacie,* Revue Internationale d'Onomastique, Paris, XIII, 1961, p. 277-285.
———, *Du nom ethnique des Daces,* Revue Internationale d'Onomastique, XIII, 1961, p. 27-32.
———, *Ovide, agonothète de Tomes,* Revue des Etudes latines, Paris, 39, 1961, p. 172-181.
———, *Une fiction de la linguistique soviétique: la langue «moldave»,* La Nation Roumaine, XIV, Aprilie-Iunie 1962.
———, *Vikings et Valaques au Moyen Age,* Revue Internationale d'Onomastique, Paris, XV, 2, Iunie 1962.
———, *Un problème d'expressivité roumaine: «je veux»,* Studia Neophilologica, XXXV, 1963, p. 295-302.
———, *Une imposture de l'historiographie soviétique: l'expansion de la Russie Kievienne,* La Nation Roumaine, XV, Ianuarie 1963.
———, *Bibliographie de N. I. Herescu,* Orpheus, X, 1963, p. 39-49.
———, *Le «Vocabularium Valachicum»* de Christ. Frid. Temler, extras din «Etudes Romanes» dédiées à Andreas Blinkenberg, Copenhague, Munksgaard, 1963, p. 97-105.
———, *Panait Istrati, după 30 de ani,* Stindardul, X, Iulie-August 1963.
LUCA Gherasim, *Autres secrets du vide et du plein* (poème), Arts, 31 Octombrie 1962.
LUCACIU P. Dr. Dumitru, *Primatul sfântului Petru și teologii disidenți români,* ed. 2, Padova, Ed. II Messagero di S. António, 1962, 88 p.
LUCACIU Archim. Ștefan, *Insemnări istorice în jurul Unirii Principatelor române și a domniei lui Alexandru Ioan Cuza,* Madrid, Carpații, 1961.
LUPASCO Stéphane, *Systémologie et cosmogonie,* Arguments, V, 1961, p. 7-19.
———, *Logique usuelle et biologie,* L'VII, 1961, Nr. 6, p. 9-26.
———, *L'Energie et la matière vivante,* Paris, Julliard, 1962, 357 p.
MANUILĂ Sabin, *Aniversarea centenarului Astrei,* New York, The Iuliu Maniu Foundation, 1962, 40 p., 21 il.
———, *Din preocupările lui Iuliu Maniu,* Calendarul «America», 1962, p. 90-98.
———, *Unirea Transilvaniei. Cauzele istorice ale Unirii,* America, Cleveland, LVII, 5 Decembrie 1963.
MARCABRU Pierre, *«Le Piéton de l'air» de Ionesco, la féerie désespérée de la solitude,* Paris-Presse L'Intransigeant, 13 Februarie 1963.
MARCEL Gabriel, *Concerto pour Popesco,* Les Nouvelles Littéraires, 22 Martie 1962.
MARIN D. S., *Punti fermi nell'orientalismo culturale romeno,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 228-234.

———, *Predici de altădată pentru (ne)credincioșii de acum,* Bună Vestire, II, Nr. 4, Oct.-Decembrie 1963, p. 5-12.
MASSIGLI René, *Nicolas Titulesco (1883-1941). A la mémoire d'un ami de la France,* Le Figaro, 17 Martie 1961.
MIRON Paul, *Eine Poche ist zu Ende gegangen-Petru Dumitrius neues Roman «Inkognito»,* Kritische Gänge, 10 Ianuarie 1964.
MITTELSTRASS, *Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter,* München, 1961.
MONNEROT Jules, *Mircea Eliade: «Aspects du mythe». La Mythologie du «Grand Soir»,* Candide, 12 Decembrie 1963.
MONTALEGRE Duarte de, *Poetas modernos da Roménia,* eseu (p. 75-95) în vol. *Ensaios de literatura europeia,* Lisabona, Ed. Panorama, 1963, 270 p.
MORARIU Bonaventura, *La missione dei Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo 1623-1650,* Roma, Miscelanea Francescana, 1962, 90 p.
MOSCHUNA-SION Mircea, *I Principati Romeni nel duello fra Napoleone e Alessandro I,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 108-115.
MOTZU Ioan, *A genealogical survey of romanian names,* America, Cleveland, 2 Ianuarie 1962.
MOUSSET Albert, *Nicolas Titulesco messager d'une Europe révolue,* Le Monde, 18 Martie 1961.
MUNTEANO Basil, *Valori estetici dell'eufemismo nel XVIII secolo in Francia,* Bollettino dell'Istituto di Lingue Estere, Genova, VI, 1961, p. 3-23.
———, *La Justice de l'Histoire,* La Nation Roumaine, XIII, Iulie 1961.
———, *Ființa românească și avântul său creator,* România, VII, Martie-Aprilie 1962.
NACOU Démosthène, *Présentation de l'ouvrage posthume de Pierre Fromont «Problèmes d'économie rurale»,* Académie d'Agriculture de France, Extrait du Procès-verbal de la Séance du 5 Juin 1963, p. 817-824.
———, *In pragul renașterii creștine. Biserică. Neam și Exil,* Vatra, XIII, 1963, p. 5-8.
NANDRIȘ Grigore, *Napoléon III et le «Pacte» d'Osborne (1857),* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 115-129.
———, *A spurious slavonic inscription from the Danube canal,* The Slavonic and East European Review, XXXVIII, 91, Iunie 1960.
———, *Rumänisch, Slavisch, Thrako-Dakisch,* Zeitschrift für slavische Philologie, XXX, 1962, p. 140-161.
———, *Încă un portret al lui Mihai Viteazul?* România, VIII, Noembrie-Decembrie 1963.
———, *Unirea Țărilor Românești,* Calendarul «America», 1963, p. 209-215.
NANDRIȘ Octavian, *La langue roumaine dans la correspondance du XVIe siècle,* Revue de Linguistique Romane, XXVII, 1, 1963, p. 84-100.
———, *Phonétique historique du roumain,* Strasbourg, 1963, 340 p.

NICULESCU Mihai, *A fost odată Eminescu...,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 391-399.
———, *Creangă și iar Creangă,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 133-139.
NIMIGEANU D., *Hell moved its border,* London, Blandford Press, 1961.
NORMAND Gilles, *Un pianiste inspiré: Dinu Lipatti,* Musica, Septembrie 1961, p. 49-52.
NOVAC Nicolae, *Care este viața culturală a Românilor din America?* Solia, Detroit, XXVIII, Nr. 26, 22 Decembrie 1963.
OFNER Efraim, *Pribegii Zării, poeme,* Ierusalim, Cenaclul Literar «Menora», 1962, 32 p.
OFRANDĂ — *Poezii din închisori,* Madrid, Colecția Daccromania, 1963, 104 p.
ONCIULESCU Teodoro, *La Poesia di Giorgio Bacovia,* II Baretti, II, 1961, p. 127-146.
PARINAUD André, *Entretiens avec le criminologue V. V. Stanciu,* Arts, 17 Aprilie 1963.
PÂRVULESCO Jean, *Nuestro cine: realidad para el conocimento,* Film Ideal, Madrid, 1 Ianuarie 1961.
———, *Raymond Abellio y el nuevo pensamiento tradicionalista francés,* Azada y Asta, Madrid, Februarie-Martie 1961.
———, *Vintila Horia y el sentido de la novela como médium,* La Estafeta Literaria, Madrid, 15 Martie 1961.
PATRI Aimé, *Remarques sur la pensée de M. Lupasco,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-60, p. 234-239.
PETRA Nicolae, *Cele șapte anotimpuri,* versuri, Mexico, 1961, 16 p.
PIATIER Jacqueline, *Dans «Incognito» Petru Dumitriu lance un message spirituel,* Le Monde, 15 Decembrie 1962.
PLUCHART François, *Janco, de Dada à Maintenant,* Combat, 4 Noembrie 1963.
POLAC Michel, *Un calvaire. Du stalinisme au boudhisme Zen. «Incognito» par Petru Dumitriu,* L'Express, 14 Martie 1963.
POPAN Flaviu, *Die heutige Lage der katholischen Kirche in Rumänien,* Ostkirchliche Studien, XI, 1962, p. 183-192.
POPINCEANU Ion, *O Istorie reperistă a Bisericii Universale,* Cuvântul în Exil, Martie 1963.
POPESCU Mircea, *Dante nell'Oriente cristiano,* extras din vol. «Maestro Dante», Milano, Marzorati, (f. d.), p. 129-139.
———, *Scomparsa di Sadoveanu e Cotruș. Due opposti simboli della letteratura romena,* La Fiera Letteraria, 3 Decembrie 1961.
———, *Nicola Bălcescu, personaggio del Risorgimento. Un mazziniano di Romania,* La Fiera Letteraria, 2 Iulie 1961.
———, «*Cu Turcii, cu Frâncii*», Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 308-317.

———, *N. I. Herescu: un umanist de omenie,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 140--144.
———, *L'Ultimo Salmo di Tudor Arghezi,* Persona, III, 1962, p. 16-18.
———, *Un buon combattente: Octavian Goga,* Persona, IV, 1963, p. 15.
———, *Tommaso Tittoni: un prieten încercat al României,* România, VIII, Martie-Aprilie 1963.
———, *Torna d'attualità'Panait Istrati. Il vagabondo sentimentale,* La Fiera Letteria XVII, Nr. 29, 21 Iulie 1963.
———, *Miracolo al Foro Traiano: un Daco si stacca dai bassorilievi della colonna e va in giro per Roma,* extras din «Strena dei Romanisti», Roma, Staderini Editore, 1963, p. 1-4.
POPESCO Oreste, *Contribuciones para una historia de la carrera de Economista de Empresa* La Plata, Escuela de Artes y Oficios, 1961.
———, *Ensayos de economia de empresa,* Buenos Aires, El Ateneo, 1961, 163 p.
———, *Introducción a la Ciencia Económica Contemporánea,* La Plata, Ed. del Instituto de Economia y Finanzas, 1961, 103 p.
———, *Asupra evoluției numelor Bucovina și Basarabia,* Calendarul «America», 1963, p. 81-96.
POPOVICI C. L., *L'Art abstrait roumain de Brâncuși à nos jours,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 399-402.
POSTEUCĂ Vasile, *Nunta mioritică a lui Aron Cotruș,* America, 7 Noembrie 1961.
———, *Mircea Eliade și linia omeniei românești,* America, 31 August 1961.
———, *Ion Creangă, geamănul Luceafărului,* Calendarul Ziarului «America», 1961, p. 47-51.
———, PETRA Nicolae, *Poeme Ghivizii,* Mexico, 1962, 66 p.
PROGOFF Ira, *Mircea Eliade's studies in religion,* International Journal os Parapsychology, II, 1960, p. 45-60.
QUENEAU Raymond, *Promenade Piétone autour de Ionesco,* Cahiers Renaud--Barrault, Nr. 42, Februarie 1963, p. 75-78.
RANDA Alexandre, *Le Sud-est européen, partie intégrante de l'Europe,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 129-136.
RĂUȚĂ Aurel, *La Politique agraire de la Roumanie entre les deux guerres,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 181-185.
LA ROCHEFOUCAULD (La Duchesse de), *Rencontres avec Hélène Vacaresco (1864-1947) et Anna de Noailles (1876-1933),* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 378-386.
RACOVEANU George, *Die orthodoxen Kirchen des Ostens und das angekündigte Ökumenische Konzil,* Ostkirchliche Studien, X, 1961, p. 97-108.
———, *Conciliul II Vatican,* Biserica Ortodoxă Română, Paris, II, Aprilie 1962.

———, *Români în exil și Români în străinătate,* Cuvântul în Exil, August 1963.
† RĂDULESCU Horia, *Le théâtre français dans les Pays roumains (1826--1852),* teză depusă și admisă la Sorbona, circa 600 p. dactil.
RAȚIU Ion, *Political Activity of Roumanians in the Service of Western Values,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 178-181.
———, *Rusia în Europa,* Destin, Nr. 12, 1962, p. 172-178.
REICHMAN Edgar, *Le Dénonciateur,* roman, Paris, Buchet-Chastel, 1962, 252 p.
———, *La Roumanie d'aujourd'hui et sa littérature,* Démocratie 62, 6 Septembrie 1962.
———, *Petru Dumitriu, le choix difficile de l'Incognito,* Démocratie 62, 20 Decembrie 1962.
RELGIS Eugen, *La Parabole de l'homme d'aujourd'hui,* Arena, Mai 1962, p. 1-5.
ROMAN Horia, *Miracle à Rome,* Bulletin Européen, Roma, XIII, 1962, p. 10-12.
RUGINĂ Anghel, *Rumania's Contribution to Western Culture,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 186-194.
SAINT-SAUVANT Céline, *Vacances en Roumanie,* La Nation Roumaine, XIII, Ianuarie 1961.
SAVEANU Lascar, *La Automación y sus Consecuencias Sociales,* Bahia Blanca, Universidad Nacional del Sur, 1962, 24 p.
SEUPHOR Michel, *Marcel Janco,* Paris, Librairie Fischbacher, 1963, 44 p.
SEVIN, X. de, *Souvenirs de Roumanie* (1939-1941), La Revue des Deux Mondes, n.° 20, 15 oct., 1963.
SILISTREANU Al. Petru, *Poarta singurătății,* versuri, Madrid, Ed. Carpații, 1961, 104 p.
SIMON Pierre-Henri, «*Incognito*» *par Petru Dumitriu,* Le Monde, 23 Ianuarie 1963.
SMULTEA Ilie, *Romania, The State at the Danube's mouth,* Cleveland, 1961, 72 p.
SPECTOR Sherman David, *Rumania at the Peace Conference; a study of diplomacy of Ioan I. C. Brătianu,* New York, Bookman Associates, 1962.
SPOREA Constantin, *Kommunistische Erziehung in Rumänien,* Der Europäische Osten, VII, 1961, p. 517-523.
———, *Wesenszüge der rumänischen Flüchtlinge,* Integration, VIII, Mai-Iunie 1961.
———, *La Vita romena nel regime comunista,* La Voce della Giustizia, XVII, 28 Octombrie 1961.
———, *Die Hochschulreform in Rumänien,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 195-200.

———, *Ein Erlebnis in der Bukowina,* Der Europäische Osten, IX, 1963, p. 346-348.
———, *Die sowjetische Umdeutung der rumänischen Geschichte,* Extras din «Saeculum», XI, Nr. 3, p. 220-246.
STAMATU Horia, *Rugăciunea unui Dac,* Cuvântul în Exil, Februarie 1963.
———, *Caragiale și Românii,* Cuvântul în Exil, Octombrie 1962.
———, *Scriitorul «angajat»,* Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 132-138.
STANCIU V. V., *L'hygiène mentale chez les immigrés,* Etudes Internationales de Psycho-Sociologie criminelle, Decembrie 1961, p. 61-62.
———, *La criminalité à Paris,* Revue des Travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, 1962, p. 111-129.
———, *Les incidences de l'émigration sur la criminalité,* Etudes Internationales de Psycho-Sociologie Criminelle, Ianuarie-Mai, 1963, p. 53-89.
STRAKA Georges, *Sever Pop,* Revue de Linguistique Romane, Strasbourg, 1961, p. 212-214; și în Orbis, Louvain, 1961, p. I-VII.
SUGA Alexandre, *Collaboration «scientifique» roumano-soviétique pour la falsification de l'histoire,* La Nation Roumaine, XIV, Aprilie-Iunie 1962.
SULTANA P., *Aron Cotruș,* ARC, Buletinul Asociației Române din Canada, IX, 1962, p. 3-4.
TĂNĂSESCU Horia, *Libertad y «Liberté» (A proposito del frustrado premio Goncourt),* Examen, Ianuarie 1961, p. 23-28.
———, *El teatro de Eugen Ionescu y su mecanismo interior,* Viajes, Mexico, 1963, Nr. 55, p. 22-28.
TEODORESCU Cesar, *Pângărirea cântecului românesc,* Paris, Vatra, 1961, 50 p.
TILLIER Maurice, *Elvire Popesco aurait voulu incarner Phèdre ou... un détective féminin* (interview), Le Figaro Littéraire, 19 Decembrie 1963.
TAPPE E. D., *A Contribution to the Biography of Mihail Halici,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 403-405.
TOMA Valentin, *A propos de l'exposition du livre roumain à Paris: Du dégel au regel,* Est-Ouest, XIII, Nr. 256, 16 Aprilie 1961.
———, *Les Origines du Parti communiste roumain et les «lacunes» de l'histoire officielle,* Est-Ouest, XIII, Nr. 259, 1 Iunie 1961.
———, *Gheorghe Gheorghiu-Dej. Eléments d'une biographie,* Est-Ouest, XIII, Nr. 268, 1 Decembrie 1961.
———, *Les Intellectuels est-allemands contre Ulbricht,* Est-Ouest, XIII, 16 Decembrie 1961.
———, *Les divergences soviéto-roumaines,* Est-Ouest, XV, Nr. 304, 16 Iulie 1963.
TOMASIC D. A., *The Rumanian Communist Leadership,* Slavic Review, XX, 1961, p. 477-494.
TURCZYNSKI Emanuel, *Die deutsch-rumänischen Kulturbeziehungen,* Südosteuropa-Jahrbuch, München, IV, 1960.

———, *Elemente der rumänischen Volkskunst,* Südosteuropa-Jahrbuch, München, VI, 1962.
TURDEANU Emile, *L'Oeuvre de G. I. Brătianu,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 137-152.
———, *Titu Maiorescu și «Junimea»,* America, 8 August 1961.
TZINCOCA Remus, *La moartea lui Aron Cotruș,* America, 7 Noembrie 1961.
URECHE Ion, *La Brebis voyante* (traducere a «Micriței»), Semne, III, 1963, Nr. I, 3.
USCĂTESCU Jorge, *Hombres y realidades de nuestro tiempo; Prólogo de Vintila Horia.,* Madrid, Ediciones Rialp, 1961, 190 p.
———, *Constantin Noica, testigo de la Verdad,* Estafeta Literaria, Madrid, 15 Ianuarie 1962.
———, *Dan Botta, poeta de lo absoluto,* La Vanguardia Espagnola, 13 Iunie 1962.
———, *El Tiempo de Ulises,* Madrid, Editora Nacional, 1963, 222 p.
———, *Note su Jünger e Pound* în «*Spiritualità e attavismo nella letteratura contemporanea,* Pisa, Giardini, 1962, p. 35-47.
———, *Basarabia prezentă,* România, VIII, Martie-Aprilie 1963.
VACARESCO Hélène, *La Vie d'Enachitza Vacaresco, historien et poète,* Revista Scriitorilor Români, 2, 1963, p. 5-46.
VALAHU Mugur, *Ci-gît le Katanga,* Liège 1963, 418 p.
[P. S. VALERIAN TRIFA], *Romania. The land, the history, the people,* Roma, 1963, 30 p. text, 90 pl. fotogr.
VENIAMIN V., *La destinée actuelle du code civil roumain,* Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 201-207.
———, *Comment célébrer l'anniversaire de la Déclaration Universelle des Droits de L'Homme?,* Exil et Liberté, X, Noembrie 1963.
———, *Le droit public et l'organisation judiciaire de la Roumanie d'après-guerre,* Law in Eastern Europe, N.° 7, «Miscellanea», 1963, A. W. Sijthoff, Leyde, pp. 82-166.
VIȘOIANU C., *Les Peuples est-européens sont les alliés les plus fidèles de l'Occident,* La Nation Roumaine, XIII, Octombrie-Noembrie 1961.
———, *Iuliu Maniu figură națională,* Calendarul «America», 1962, p. 49-55.
VOINEA Șerban, *La Vérité sur la révolte de la Mer Noire,* Démocratie 61,2, Februarie 1961.
———, *Des guerres justes et de la coexistence pacifique,* Démocratie 61, 16 Martie 1961.
———, *URSS: le tournant des années 20,* Démocratie 61, 4, 11 și 18 Mai 1961.
———, *Le nouveau programme du communisme international: le marxisme à la dérive,* Démocratie 61, 31 August 1961.
———, *Du marxisme au khrouchtchevisme,* Démocratie 61, 7 Septembrie 1961.

———, *Que veut l'U. R. S. S.?*, Le Travailleur des Alpes, 28 Septembrie 1961.
———, *Economie marxiste, Paris*, Centre National d'Education Socialiste, Parti Socialiste S. F. I. O., 1962, 30 p.
———, *La décolonisation et l'URSS*, L'Espoir, 4 Martie 1962.
———, *Socialisme et communisme*, Le Gers Socialiste, 22 Iunie 1963.
———, *Paix et Vérité*, Le Réveil Ardennais, 10 Noembrie 1962.
———, *Capitalisme et paupérisation*, Le Républicain d'Alsace, 4 Mai 1963.
———, *«Le Partisan» (Souvenirs d'Auguste Lecoeur)*, Le Révéil de l'Yonne, Nr. 98, Iunie 1963.
———, *Le conflit idéologique sino-soviétique*, Le Populaire de Paris, 11-12, Iulie 1963.
———, *Problèmes de la pluralité du socialisme*, Le Populaire de Paris, 26 Septembrie 1963.
———, *La controverse dans le camp communiste et le socialisme*, Le Populaire de Paris, 1 Octombrie 1963.
VOLTRI Padre Teodosio da, *Ion Kostist* (= Ieremia Valahul), *l'uomo che non voleva andare all' inferno*, Genova, 1961.
VORONCA Ilarie, *Pomes inédits*, précédés d'une étude par Denys-Paul Bouloc: Rodez, Subervie, 1961, 62 p., 1 portret.
———, *Poèmes inédits*, Cahiers du Sud, Marsilia, Nr. 361, 1961.
VUIA Octavian, *Remontée aux sources de la pensée occidentale. Héraclite-Parménide-Anaxagore. Nouvelle présentation des fragments en grec et français et leurs doxographies*, Paris, Les Travaux du Centre Roumain de Recherches, 1961, 122 p.
WEISS Aureliu, *The Theatrical World of Michel de Ghelderolde*, Drama Review, Vol. VIII, Nr. 1, 1963, p. 51-61.
WELHON Guy Richard, *Mircea Eliade's images of Man; an anthropogeny by a historian of religions*, Northwestern Univ., Febr. 1960 (teză de licență).
WENDT Heinz F., *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, Akademie-Verlag, 1960, IX + 188 p.
ZIGMUND-CERBU Anton, *L'Orientalisme en Roumanie*, Revue des Etudes Roumaines, VII-VIII, 1959-1960, p. 219.
———, *The Sadangayoga*, History of Religions, III, 1963, p. 128-134.

CUPRINSUL

Pag. :

V. VOICULESCU, Patru poeme inedite 5
E. LOVINESCU, Mălurenii, fragment de roman 10
Antoaneta BODISCO, Marină. — Cetate în apă 24
Yvonne ROSSIGNON, In ce iarbă, în ce floare 26
Mircea ELIADE, India la douăzeci de ani 27
Virgil IERUNCA, Foaie verde 47
Ionel JIANU, Nicolae Grigorescu în istoria culturii românești 49
Sanda STOLOJAN, Toamnă. — Lacul Tei 57
A. BURILIANU, O pălărie de profesor 59
Don Luis de GONGORA Y ARGOTE, Singurătăți, trad. de Mihai TĂCUTU 71
Boris PASTERNAK, Hamlet, trad. de George CIORĂNESCU 73
Mihai NICULESCU, Vederi din Grecia, fragment 74
Vasile POSTEUCĂ, Strămoșii 80
Emil TURDEANU, Oameni și cărți de altădată 81

TEXTE ȘI DOCUMENTE

«Cântul Muscalului» 91

OAMENI ȘI SITUAȚII

C. AMĂRIUȚEI, Un om ales: Romulus Boilă 93
L. T.-C., Cronica limbii române 94
N.-A. GHEORGHIU, Cronica poeziei 98
Emil TURDEANU, Mihai Eminescu, sau despre Absolut . . . 103
Ioana CRISTU, Constantin Brâncuși, arhetip al țăranului român 108
L. M. ARCADE, «Le couteau vert» 110
Monica LOVINESCU, Ghicitor în pietre 111
» » Ploaia de noroi 113

ZODIA CANCERULUI

Şerban VOINEA, O încercare istorică nereușită 117
D. C. AMZĂR, O «descoperire» literară în R. P. R. 136
Emil TURDEANU, Unde este ctitorul ? 139
Ioana CRISTU, Spectrul Nistrului 141
Monica LOVINESCU, Bacovia într'o posteritate abuzivă . . 144

Pag. :

ÎNSEMNARI

De la Vintilă Horia la Jérôme Carcopino 147
Il cunoașteți pe Lupescu ? 148
«Parages», de Théodore Cazaban 149
«Experiența» de la Pitești 151
O introducere la omenie, de G. Racoveanu 151
«Utopia y plenitud histórica» 152
Formarea națiunii române 152
«Revista Scriitorilor români» 153
Părintele Andrei Scrima 153
N. N. Beldiceanu 154
«Celibidache, enigma sălilor de concert» 154
Horia Damian 155
Un slujitor al muzicii sacre: Traian Popescu 155
«Arena» și exilul intelectual românesc 156
«Drum» 156
Expoziția Raoul Lebel 156
«Codin» 157
Opera din București la Paris 158
Academia internațională liberă de științe și litere 161
Activitatea Fundației Iuliu Maniu 162
Din activitatea Fundației Regale Universitare Carol I 163
Răboj 170

PUBLICAȚIILE FUNDAȚIEI REGALE UNIVERSITARE CAROL I

Fr. :

1. BULLETIN SCIENTIFIQUE ROUMAIN:
   - Tomul I (1952), 148 pagini 12
   - Tomul II (1953), 192 pagini 12
   - Tomul III (1955), 180 pagini 12
   - Tomul IV (1956-57), 116 pagini 15
2. REVUE DES ÉTUDES ROUMAINES:
   - Tomul I (1953), 241 pagini și VIII pl. 12
   - Tomul II (1954), 266 pagini și VII pl. 18
   - Tomul III-IV (1955-56), 260 pagini și III pl. 18
   - Tomul V-VI (1957-58), 331 pagini și V pl. 25
   - Tomul VII-VIII (1959-60), 421 pagini și VI pl. . . 25
   - Tomul IX-X (1961-1962), sub tipar
3. Pour un cinquantenaire scientifique: MARIO ROQUES ET LES ÉTUDES ROUMAINES, Paris-Gembloux, 1953. In-8, 222 pagini și V pl. 14
4. LA POLITIQUE DE PAIX DE LA ROUMANIE A L'ÉGARD DE L'UNION SOVIÉTIQUE, par Al. Cretzianu. Paris, 1953. In-12, 16 pagini 2
5. ȘTEFAN CEL MARE. Mesagiul Majestății Sale REGELUI MIHAI I. Cuvântul înainte al Comitetului de Direcție al Fundației. Emil Turdeanu, *Ștefan cel Mare* (1457-1504). Paris, 1954. In-12, IV + 51 pagini și 1 pl. în culori 3
6. DON CARLOS DE VIANA, dramă în patru acte, de Alexandru Ciorănescu. Paris, 1954. In-12, 147 pagini . . 3
7. OMUL ȘI PĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN LUMINA LITERATURII NOASTRE, de Mihai Niculescu. Cu o prefață de Basil Munteanu.-Antologie de proză și versuri românești. Paris, 1955. In-8, XXV + 764 pagini și XXV pl., o hartă cu localitățile menționate în volum. Exemplarul broșat 35
   Exemplarul legat în pânză, titlul aurit 40
8. MĂRTURIA POEZIEI, de Virgil D. Vasiliu. Paris, 1957. In-12, 109 pagini 2
9. ÎNSEMNĂRILE UNUI ȚĂRAN DEPORTAT DIN BUCOVINA, de Dumitru Nimigeanu. Cu o prefață de Grigore Nandriș. Paris, 1958. In-12, 245 pagini 4

Fr. :

10. LE PROBLÈME DE LA «COEXISTENCE» RELIGIEUSE AVEC LE COMMUNISME, par l'abbé Pierre Gherman. Paris, 1958. In-12, 37 pagini 1,50

11. JURNAL DE COPILĂRIE, poeme de Vintilă Horia. Paris, 1958. In-12, 72 pagini 3

12. NOTE SUR LE DÉVELOPPEMENT DE L'INDUSTRIE CHIMIQUE EN ROUMANIE, SELON LE DERNIER PLAN QUINQUENNAL DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN, par l'Ing. G. Patraulea. Paris, 1958. In-12, 50 pagini 1,50

13. LE LIVRE ROUMAIN À TRAVERS LES SIÈCLES. Exposition présentée dans le cadre des *Journées d'Études Roumaines* (24-26 janvier 1959), par Émile Turdeanu. Paris, 1959. In-12, 55 pagini și VI pl. 3

14. POVESTEA VORBELOR, de Mihai Niculescu. Paris, 1959. In-12, 240 pagini 6,50

15. VIE MUSICALE D'UN VILLAGE. Recherches sur le répertoire de Drăguș (Roumanie), 1929-1932, par Constantin Brăiloiu. Paris, 1960. In-4, 164 pagini 20

16. CANARE 1960, de George Ciorănescu. Paris, 1961. In-12, 49 pagini 3

17. LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE CONTRE LA CULTURE FRANÇAISE, par Marcel Fontaine. Paris, 1962. In-12, 252 pagini, 21 ilustrații în text și II pl. 5

18. UN POÈTE ROUMAIN EN ESPAGNE: ALEXANDRE BUSUIOCEANU, de George Ciorănescu. Paris, 1962. In-12, 34 pagini 3

19. FRUCTUL DE A TRĂI, Antologie petică, de Alexandru Busuioceanu; și un esseu de Virgil Ierunca. Paris, 1963. In-12, 174 pagini 6

20. FIINȚA ROMÂNEASCĂ:
Tomul I (1963), 196 pagini 10
Tomul II (1964), 192 pagini 15

Composto e impresso na
GRÁFICA MONUMENTAL, LDA.
RUA NEVES FERREIRA, 13, 1.º e 2.º
LISBOA—PORTUGAL